

ALBERT CHAMPDOR

Eski Mısır'ın

ÖLÜLER KİTABI

**British Museum'daki
Ani, Hunefer, Anhai Papiruslarına Göre**

Çeviren:

Suat TAHSUĞ

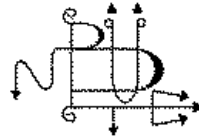

Ruh ve Madde Yayınları

*Bu Eserin
Her Türlü Hakkı
Metapsişik Tetkikler
ve*

*İlmi Araştırmalar
Derneğine
Aittir*

*Dernekten yazılı izin alınmadan
hiçbir alıntı yapılamaz*

Kapak Düzeni : Cemal GÜRSOY

http://groups.yahoo.com.group/TTT_Kitaplar/

Dizgi, Baskı :

Yarış Matbaası, Tel. : 522 37 52

İstanbul, 1984

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Eski uygarlıklara, bizimle hiçbir ilişkisi kalmamış gibi görünen bir halkın yaşayış ve düşüncüş biçimlerinden bize kalan izlere yanaşmak zordur; ama yararsız değil...

Bu geçmiş uygarlıkların verilerine bakarken iki çeşit önyargı ile karşı karşıya bulunuruz: Birincisi «bilimsel» dediğimiz yaklaşım türü. Bilmeyiz ki yorumlarımız, içinde yaşadığımız dönemin geçer akçesi olan bir «değer yargıları sistemi»nin prizması ardından, asıl gerçeğe bakıldığında «bize göre» bir görüntü elde etmekten ileri gitmemektedir.

İkincisi, bir tür okült, gizemci yaklaşımdır ki «ne varsa eskide var» biçiminde bir zihni faaliyete yol açmaktadır. Kuşku yok ki insanlığın bir şuur-altı birikimi geçmiş deneyimlerin izlerini taşımaktadır. İnsanlık bir bütündür. Bir evrim sürecini hep birlikte yaşamaktadır. Bu süreci incelerken, dönemleri pafta pafta ayırarak birbiriyle hiç ilgisi olmadığı sanılan adaları keşfe çalışmak bizi yanılgıya sürükler.

O halde ne yapmalı?

Sırf eleştirileri getirmek bize faydalı olan ipin ucunu yakalayıp, izlemeye yetmez. Eski uygarlıkların bize yansımış izleri varsa bu, bize bir bildiri, bugünkü yaşamımızla özleştirmemiz gereken bir bilgi yüküdür.

Eski Mısır, Bâbil vb. uygarlıklarla birlikte, Batı uygarlığı dediğimiz bir sürecin başlangıcıdır.

Elinizdeki özet yapıt, bir sürü alışılmamış sözcük, tanrı adı ve ilk bakışta saçma görünen imajlarla doludur. Ancak, şurasını unutmamak gerekir ki M.Ö. 3000 yıl süren bir uygarlık odağı olarak ortaya çıkan bir dünya parçasının bu verilerini bir çırpıda

«Vah zavallı putperestler!» veya «niçin ölüm karşısında bu kadar ilgi ve zahmet?» biçiminde bön yorumlarla geçiştiremeyiz.

Bu çevirisini sunduğumuz yapıt şu bakımdan yararlıdır: Siz-ze asıl Ölümler Kitabı'nın bilimsel ve karşılaştırmalı çevirilerini olduğu gibi aktarsaydık, daha ilk satırlarda hiçbir şey anlamamanın verdiği sıkıntıyla kaldırır atardınız.

Oysa kitabın Fransız yazarı, -bütün ciddi araştırmalarını değerlendirmeyi bir borç biliriz- Mısır'a, on dokuzuncu yüzyılda moda, bir Pierre Loti romantizmi ile gitmiştir.

Bu da, kaçınılmazdı. Birbirinden onca uzaklaşmış, birbirine onca yabancılaştırmış iki kültürün çakışması, daha başka türlü ol- saydı, yararlı olmazdı.

Bir kişiden her şeyi birden bekleyemeyiz. Kitabın bir bölü- münde, uzaktan gelen müezzinin sesini: «Dervişlerin ağıtları, uzaktan, cinlerin sızlanması gibi geliyordu» diyen bu yazar, içi- de bulunduğu ortamın bugünkü realiteleri ile ilgilenmenin gere- ğini hiç duymamıştı.

Üstelik, sözcüklerin aktarılışında, hristiyanlıkta kullanılan terimlerden yararlanılmış ki bu da kaçınılmazdı. Çevirimizin sözcükleri konusunda şu açıklamayı yapmamızda yarar var: Bu- günkü Türkçemizin içinde bulunduğu geçiş döneminin gereksin- melerine uyduk, ancak eski sözcükleri de kullanmakta bir sa- kınca görmedik. Eski Mısır sözcüklerinin transkripsiyonuna ge- lince, tam doğru okunduğu bilinmeyen bu sözcüklerin Fransızca transkripsiyonuna uyduk. Ancak «Teb» gibi, «Memfis» gibi sık- ça tekrarlananları Türkçe okunuşuna göre yazdık.

Metnin bütün o karmakarışık sistematığıne karşın çok ilgi çekici bazı noktalara değinmekte olduğunu da söylemekte yarar var: İlk bakışta bu sistematik reenkarnasyon, evrim gibi bir ta- kım fikirlere hiç de sahip değildir. Ölü, ebediyetler boyu, eğer sâlih: doğrulardan bulunduyorsa, evrenle bütünleşir. Ancak, Kur' an'da da belirtildiği gibi, bu «mutlu ölümler» öbür dünyadaki cen- nette yemekte, içmekte, cinsel zevklerini bile sağlamaktadırlar.

İkinci nokta, öbür dünyanın ikili görünümüdür. Bir tarafta karanlıklar, ıstıraplar, korkunç yaratıklar, korkutucu tanrılar, tu-

zaklar varken, öbür yönde üstün tesirler, mutluluk hisleri vardır.

Aynı ikilemi, Tibet'in Ölüler Kitabı'nda da görürüz: Kızgın tanrılar ve Güleç tanrılar.

Aslında, Mısır'ın bu Ölüler Kitabı büyük bir olasılıkla Hindistan'a gitmiş, orada da unutulmaz etkiler bırakmıştır. Ramayana destanında bir düğün sırasında, dışardan gelen hediyeler arasında Ölüler Kitabı da anılmaktadır.

Üçüncü ve çok önemli nokta «Kıyametler» meselesidir. Yıkım, kaos ve yeniden doğum.

Bildiğimiz evrende bir toz zerresi olan gezegenimiz Dünya'ya, bütün Kâinat bilgisinin verileceği düşünülemez.

Kitaptaki evren sözcüğü yalnız dünyamızı (ve öbür dünyamızı) içerir. Gene Kitaptaki Güneş Kayığı da uzak bir perspektifi, arınmış ruh'un katılacağı Plânlar fikrini hatırlatmaktadır.

Suat TAHSUĞ

BURADA İNSANLARIN, TANRILARIN
VE ÖLÜLERİN TARİHİ BAŞLAR.

ÖLÜMSÜZ MISIR... Bilinen en eski uygarlıklar, geçmişin büyük imparatorluklarının çoğu bize teknikleri, san'atları, uğraşları, toplum biçimleri hakkında çok az döküman bırakmışken; arkeologlar Mezopotamya ve Orta Amerika'daki, kumların veya cangıldaki çürümüş bitki ve sarmaşıkların altında kalmış eski şehir katlarını sabırla araştırıp bir kaç iz bulmaya çalışırken Mısır'da, eşi görülmemiş bir uygarlığın varlığını tanımak, ölülerin cömertçe bir hediyesi gibi onu almak için, Mısır'a gitmek yeterlidir. Bu, altı bin yıl yaşamış bir Mısır'dır ve sizi hemen kabul eder, kendine hayran bırakır. Ona temas edince, Semâvi Nil nehri gibi başsız ve sonsuz, ebediyetin ümitsiz, mumyanın dokunulmaz oluşundan zevk alanların adsız yaşamını paylaşırsınız. Kanıt elde etmek için gerçek tapınakların sütunlarına elleriniz değmeden, Douat'ın sırlarının, Gece'nin On iki Kapısı'nın, ölü ruhlarını yemek için araştıran timsah ağızlı Büyük Yiyci'nin, Vâdi Engereğ'inin, tanrıların özel mekânlarında, serseri gezegenler arasında kaynaşan canavarların derin sırlarına ermeden Ölümsüz Mısır'ın yaşam ve sıcaklığından bir şey vücudunuza ve ruhunuza sokulur. Çünkü Ölümsüz Mısır özellikle de, mavi Nil boyunca sıralanmış dağlardaki dağınık mezarlardadır. Tapınaklar gizli kitaplardır ve büyük kapılarının gerisinde, tavanlarını sütunların tuttuğu dev salonların gölgesinde, eşsiz bir gökyüzünün saflığı ve parlaltısı ile yumuşamış tannı - nehir'in okşayışları gibi, geçmiş yüzyılların mevcudiyet mucizesi heyecan vericidir. Mısır tarihi, dünyanın yaratılışının karışıklıklarına, aynı zamanda ilk firavunlar olan kardeş katili tanrılarının azgınlıklarına bağlanır. Mısır'ın ilk başkenti olan Thinis krallarının yaklaşık MÖ. 4000 yılında tahta çıkışı ile, 35 yüz-

yıl sonraki, Teb'i yıkan Asurbanipal'in yıllıklarının değindiği, kokuşmuş Sait sülâlesi arasındaki Eski Mısır tarihi, bütün uygarlıkların, arasında kültür yönünden olduğu kadar maddî açıdan da en şaşırtıcı bir başarı olarak görünür ve bu evren, zamanın belleğinde ve uzayın soğukluğunda bir anı olarak kalmadıkça böyle sürüp gidecektir. Biliyoruz ki ilk başlarda, yalnız inisiyelerin bildiği yaşamı koruyan nefese, üreme gücüne ve korkunç büyüsel güçlere sahip olarak, Memfis döneminin din metinlerinde tanımlanan kabîle toteminin (ka) koruyuculuğuyla, klan, mutlucu gelişmektedir. Bu totem sonraları nom'un (Eski Mısır'da idâri bölüm) tanrısı ve öteki tanrılar arasında en ustast, ulusal tanrı olacaktır.

Abydos'un Kral Tabletleri, Tinit sülâlesinin, merkez olarak Abydos yakınındaki Thinis yerleşim yerini seçtiklerini kayd etmektedir. Eski Mısır uygarlığının ilk beşiği orası oldu. MÖ. yaklaşık 3315'te «Kuzey ve Güney Mısır topraklarını dengelemek için» firavun Menes «Krallık Şehri»ni kurdu ve bu başkenti «Mennefer» Memfis diye adlandırdı. Kendinden sonra gelecekler, bundan sonra, tanrısız babalarının elinden çift tacı, kudretlerinin büyüsel sembollerini alacaklar, Horus, Râ ve Osiris'le özdeşleşecekler, kıt'aların, uyruklarının yaşamının, bitkilerin öz sahibi olacaklar; tanrıların, Büyük Sihirbazların hizmetkârları, en tartışılmaz despotlar olacaklardı; ank h, on za, sen b; yani sağlık ve güç olacaklardı. Memfis'in büyük yapıcılar ile Piramitler döneminin başladığını görüyoruz. Bu gösterişli döneme, III. sülâlenin kurucusu, Râ'nın ortağı firavun Zoser'in ve vekili, mimar, Kral Büyüğü Sırlarının Şefi İmhotep'in kişilikleri egemendir. O Arabistan çöllерinin rüzgârları ile aşınmış, Libya'nın yüksek falezleri üzerinde, Osiris'in ölümsüzlüğünü ve eşi bulunmaz bir egemenliğin parlaklığını doğrulayan, o yıkılıp çökmez dev anıt, basamaklı, şaşırtıcı Sak-kara piramidi yükselir. Bu mezarı kıskanan Zoser'den sonra gelenler daha büyüklüklerini yaptırıldılar. Bunlar Büyük Piramitler'dir. Bu dev yapılar halkın hayranlığını uyandırmak ve firavunun mumyalanmış ölüsü önünde yeniden dirilme ayinlerinin erişilmez bir sırrın derinliklerinde cereyan ettiği, görünüşe göre, kü-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

çük ölü odasını korumak için yapılmıştı. Sfenks bu dev mezarları hep gözetler. Kırmızıya boyalı yüzü, sadece güneşin doğduğu ufuk noktasını seyrederek. O kral mumyalarının yasak eşiklerinin bekçisidir. Gezegenlerin şarkılarını dinler; ebediyetlerin kıyısında bütün olmuş olanları ve olacakları gözetir. Uzakta, Semavi Nil'in akışına, güneş - kayıklarının yürüyüşüne bakar. O, Harmakhis'dir; Doğu ufkunun Horus'udur; hatta hayal edilmiş tanrıların yüzüdür. Sonraları V. sülâlenin dindar firavunları zamanında (MÖ. 2680 - 2540) Mısır, güneş tapınakları, dikilitaşlar, astronom rahipler için rasathâneler, «Büyük Görücüler» de denen Rd'nın büyük rahipleri için özel mabetler ile dolar. O zamana kadar tanrı ile özdeşleşmiş firavun insanlaşır. Kuşkusuz her zaman Rd'nın eşiti ve O'ndan çıkmıştır; ancak otokrat atalarının halka uyguladığı mutlak krallık rejimini yumuşatır. Nomarklar (Nom Başkanları) Nübya ve Sudan'la ticaret eden, «Koku Toprakları»na kadar inip bu bölgelerden, firavunların lüksünü besleyen bazı masalsı zenginlikleri getiren kervan başları ile işbirliği yaparak zenginleşirler. Yeni kentler, büyük tapınaklar kurar, çevrelerini bir memurlar ordusuyla doldururlar. Deir el Bahari'deki kraliçe Hatchespout'un freskleri bize, Mısır askerlerinden önce, bu para canlısı ve korsan kervancılarının baskınlarından birinin hikâyesini anlatır. Gerçekten de hırsları doymaz hale gelmiş firavunlar «Ouaouat ülkesini ve Nübyalıların kafasını ezmek için» generallerini gönderdiler. Bu, sömürâcelere doğru genişleme dönemini belirleyen zaferlerin, kıyımların can sıkıcı ayrıntılarına değinmiyoruz. Doksan beş yıl hüküm süren II. Pepi zamanında — Bu, tanrı - firavun'lardan sonra, bütün dünya tarihinde, en uzun süreli saltanattır — Ostris sırlarının korunç anahtarlarını ellerinde bulunduran rahipler, rejimin ayrıcalıklı kişileri oldular. Hiç vergi vermezlerdi ve firavununkinden daha gerçek bir gücün sahibi idiler. Böylece, Orta İmparatorluğun arifesinde, siyâset ve din hukuku arasında acınacak bir kargaşa hüküm sürüyordu. Bir ayrıcalıklar oligarşisi varlığını kanıtlamakta sabırsızlanıyor ve Devlet işlerinin yönetilmesinde gittikçe daha etkin bir katılmayı ısrarla talep ediyordu. Bununla birlikte rahipler sınıfının istekleri bütünüyle yerine geldikten yak-

laşık iki yüzyıl sonra, eski çağ tarihinde hiç görülmemiş toplumsal bir tepki bütün ülkeyi temellerine kadar yıktı. Uzun süren sülüstimallerin aşırılığı, vergilerin umursamazcasına adaletsiz dağılımı, vergi toplayıcıların zulümleri, efendilerin kayıtsızlığı, işsizlik, açlık, salgın hastalıklar, görünmezliklere gizlenmiş firavunun apaçık yetersizliği anarşik bir durum yaratmıştı. Kontrol edilemediğinden bir on yıldan öbürüne, gittikçe kötüleşen bu hal, gerçek bir halk ihtilâlinin zaferi ile sonuçlandı. Bu olaylar, çocukluğundan beri deli olan ve bir timsahın dişleri arasında can veren firavunun kurduğu, meşrû olmayan Herakleopolis firavunlarının egemenliği sırasına rastlar. Böylece, Eski Mısır, Avrupadakilerden 3200 yıl evvel, bütün şiddet hareketleri, dogmatik aşırılık nüansları ve kanlı iç savaşları ile, halk egemenliğini tanıdı. Mısır, son Herakleopolis firavunu ile birlikte az kaldı bu kaosta kayb olacaktı. MÖ. 2000 yılına doğru Teb'liler, Nil'in bereket getirici taşma doğrultusunun tersine, güneye yönelen ihtilâl dalgasına set çekmeyi başardılar. Merkezi güç onlara geçti, meşrû ve özgürlükçül firavunlardan oluşan yeni bir sülâleyi tanıdılar. İç politikalarını bir çeşit sosyal devletçilik doğrultusunda yönlendirdiler. Bu sistem daha mütevâzi sınıftan kişilerin din ve devlet görevleri almalarına müsaade ediyordu. Böylece halk, her şeye rağmen, kaba zaferlerinden bir şeyler koruduğu izleniminde oldu. Ülkeye gelince, yavaş yavaş ekonomik ve toplumsal dengesini buldu. Tıpkı hiç bir kum tanesinin yerinde durmayışı gibi, hiç bir millet de en eski çağlardan beri, gayretlerinin mevalarından rahatça faydalanmayı ümit edemez. Az kaldı ülkeyi yok edecek ihtilâlin acılarından hemen hemen kurtulurken, yeni ve daha büyük bir felâket Nil Vâdisine çöktü: Önasua'nın vahşi yaylalarından, Güney Rusya'nın steplerinden, Mezopotamya'nın taşlık kırlarından, vatanlarını yitirmiş yığınların kovalamasıyla kaçan Hyksos atlılarının istilâsı.

Ancak, yabancı egemenliğe rağmen, hiç bir Mısırlı, ülkenin yazgısına olan güvenini yitirmedi. Kutsal ateşler söndürülmedi ve XVIII. Teb sülâlesi (MÖ. 1580 - 1320) Asyalıları kovmak için inatçı, karışık, güç bir mücadeleye girişti ve kahraman, cesur, heyecanlı bir halkın bütününü yanında buldu. III. Thoutmes, tali-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

hi açık bir fatih oldu. Tel - Amarna tabletleri zaferlerini anlatır. İmparatorluğu Libya vahalarından Suriye çöllerine kadar yayılıyordu. Kâtipleri, doğu dillerini bilen Babillilerdi. Bu, Mısır'ın en parlak dönemidir: uygarlığı en yüksek noktasındadır; egemenliği bütün Yakın Doğuya yayılmıştır. Teb, Asyalıları kovduktan sonra, dünyanın en zengin ve en kalabalık kenti olmuştur. Amon'un şehrinde, her yerde, bazı saatlerde, mezar olan mabetlerin dev kapıları önünde çifte dikilitaşlar yükselmektedir. Eski Mısır'da tahta çıkan tek kadın, ünlü kraliçe Hatchespout, kendinden sonra gelecek ve onu kötüleyeceklere şöyle demektedir: «Teb'de yüzlerce güneş dikilitaşları diktirmiştir; çünkü Teb, dünyanın başlangıcında gök'ü yerden ayırmak için tanrıların yerleştirdiği kutsal tepedir». Pruvaları süslü gemiler Nil nehrinde ard arda süzülürler. En güzel, diz çökmüş koçbaşı sfenkslerin binlercesi mabede giden yolları korurlar. 500 ton ağırlığındaki anıtsal firavun kabartmaları mabetlerin avlularında sessizce nöbet tutar. A t o n dinsel reformunu uygulayan firavun Akhenaton'un saltanatına da değinmek gerekir. Bu, güçlü Teb rahiplerine zorla kabul ettirilen tek ve evrensel bir Tanrıdır. Yirmi yıl boyunca, Akhenaton, mabetlerdeki ve mezarlardaki ilkel tanrı sûretlerini yıktırdı. Bedeni onulmaz bir hastalıktan çürürken, metafizik kurgularda yetenekli olan bu firavun, bir iç ateşle kavrulmakta idi. Aynı yoğunlukta ıstırap çekiyor ve tahayyül ediyordu: yeni bir insanlık; saflaşmış ve tek bir tanrıya tapan. Bu Tanrı evrensel ve iyi idi. Ondaki çıkan ışıkların okşayıcı elleri vardı. Aşırı mistik düşüncelerinde içtendi. Bu ıstırap çeken yalnız adam, Mısır'ı, sayısız tanrıların basit hizmetkârları olup, hiç de saf ve ilhamlı kişiler olmayan, krallığın iktidarı için kötü etkili, çok zenginleşmiş Amon rahiplerinden kurtarmak istiyordu. Her yerde Aton'un isminin istekle anılmasını diliyordu. Çünkü Aton, şefkat ve ışık tanrısıydı; şefkatini ve ışığını bedenlere ve ruhlara aktarıyordu. Yalnız Aton'un, evrenin kesin şekli ve kalıbı olduğunu beyan ediyordu. İsa gibi o, tanrı kelâmı oldu ve havarîler buldu. Putlarla ve çok güçlü rahiplerle dolu Teb'i bıraktı, bugünkü Tel Amarna'nın bulunduğu yerde ve geriye hiç bir iz kalmamış yeni bir başkent kurdu. Buradan yalnız «Tel - Amarna resimleri» denilen şaşırtıcı re-

simler kalmıştır. Bunların orijinal, taze, dinsel olmayan sade güzellikleri Kahire Müzesinin salonlarından birinde, hayranlıkla seyredilebilir. Ciddi, kanaatkâr ve mülteassıp bu kralın saltanatı — Daniel - Rops onu «Tanrı sarhoşu Kral» diye pek güzel adlandırmıştır — bize uzak, anlaşılmaz, kıvılcımlar saçan bir peri masalı gibi gözükmetedir. Kendinden sonra gelen, damağı Toutankhamon oldu. O, çifte tacı giydiği günde, çocukluğunun tanrısı Aton'u yadsıdı; sarayı ve devlet dairelerini, MÖ. 1348'de yeniden Teb'e naklettirdi. Bütün Mısır'da yeniden Amon kültünü ve kutsal Teb üçlüsünü, kayınpederince kovulan rahiplerin ayrıcalık ve güçlerini ünlü emirndemesi ile iade etti. Ne olursa olsun, Toutankhamon çok genç öldü; bir söylentiye göre de öldürüldü. Mezarı Krallar Vadisinde, özellikle saklandı. Ve bu mezar, kabul etmek lâzım ki, Teb mezarlarında firavunlara ayrılmış yerlerin dışında kazıldı. İyice saklanmış olduğunu da itiraf etmemiz gerekiyor; çünkü 35 yüzyıl boyunca, mezarların topoğrafyasını çok iyi bilen kral mezarı soyguncuları oraya erişemediler. 1923 yılında, bir raslantı sonucu Lord Carnarvon tarafından keşfedildi. Bu keşfin ve dünyada akislerinin ne kadar büyük bir ilgi uyandırdığı bilinmektedir. Yüzyıllar yüzyılları kovalar. Ramseslerin egemenliğinde (MÖ. 1310 - 1080) Mısır daima kendini dinleten kudretli bir millettir; kültürel ve siyasal açıdan yoğun bir prestiji vardır. II. Ramses ve ondan sonra gelenler yıkıntıları hâld devâsâ olan yapılar inşa ederler: Karnak'taki Büyük Amon Tapınağının sütunlarla tavanı tutturulmuş salonu -30.000 ton yontulmuş taş gerektirmiştir-, I.Seti'nin Gournah'daki cenaze mabedi ve yüzlerce işlenmiş sütun; Abydos'daki Osiris, İsis ve Horus'a adanmış mabet ve hafif kabartmalar halindeki harika boyalı heykeller sayesinde, Osiris 'in günlük güneş kültü ayinlerinin nasıl olduğunu tamamladığı günkü gibi anlatan yedi paralel mihrap; Libya'daki, falezle oyulmuş Ebu-Simbel mihrabı; II. Ramses'in pembe granitten, Herodot'a göre Mısır'ın en büyük ve en ağır (1200 ton!) heykeli. Fakat Ramses inşacılarının bu ani alevlenmesi, firavunlarının birbirinden daha büyük anıtlar yaptırmadaki telâşı, öleceklerini hissedenlerin, yüzyılları aşacak son ve şaşıaalı bir parlaklık bırakmak isteyenlerin bu vâsi ve kalabalık Mısır'ı, öldüm-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

süz Mısır'ın son şarkısıdır. Zaferlerin zamanı geçmiştir ve yıkım yakındır. İstilacı yeniden belirir; düşman çeşitli adlar altında gözüktür, fakat hastalık hep aynıdır. Ve felâketlerin heyûlaları birbirini takip eder; o kadar uzun zaman insan uygarlığının ruhu olmuş olan bu toprakların her yerinde, zamanların sonuna kadar uzayan o korkunç gürültü işitilir: Yıkılan tapınakların ve yüzleri parçalanmış tanrıların çökme gürültüsü. Her taraftan düşman halklar üşüşürler. Nil boyunca güzelim şehirler yanar. Onlar ey orduların Moloch'u, sana takdim edilmişlerdir. Bu şehirleri yıkanlar, Asur kökenli kahramanlar, bilinmez cangıllarda doğmuş Libya beyleri, Teb Amon'undan bir Habeş ilâhı yaparlar; M.Ö. 661 yılında, Memfisi kırk gün yağmaladıktan sonra, 100 kapılı Teb önünde gözüken Asurbanipal'in Ninive'lidir... Burada Eski Mısır tarihi biter. Çünkü Asurluların onca şiddet, metot ve onlara özgü vahşetle Teb'i yıkmaları Doğu halkını alt üst etmiştir. A. Moret, Teb'in yıkıntılarını kazarken, 2600 yıl evvel nasılsa, sivri uçlu Asur miğferleri bulduğunu yazar. Bu da bize şehrin tahribinin süresi ve korkunçluğu hakkında bir fikir vermektedir. Akdeniz halkının hayret ve dehşeti o kadar hatırlardadır ki, Peygamber Nahum, 50 yıl sonra, hiçbir zaman pişman olmamış, doymamış, küstah ve zalim Ninive'yi şiddetle suçlayacak ve yakın yıkımı hakkında kehanette bulunacaktır. Amon'un kral şehrinin korkunç yazgısı daha hatırlardadır. O, peygamberlere özgü, olayların önsezişiyle söyle havkırır: «Hatırla ey Ninive! Eskiden Nil'in bağrında oturmuş Teb'den daha kuvvetli misin? Hatırla ey Ninive, bir zamanlar dünyanın mihveri olan Teb'ti; kibrini, ululuğunu, yüzyıllar süren güzel yüzünü! Hatırla ki artık tanrıları tapınaklarında oturmuyor; rahipleri ve soy-luları zincire vuruldular, halkı kayboldu; hatırla ki Teb çocuk-ları her sokak köşesinde ezildiler; onlarca Teb gecesi, bütün o geceler, dehşet geceleri idi.»

I. BAB

EVREN KENDİNİ OLUŞTURUR
VE TANRISAL; HERŞEYDEDİR.

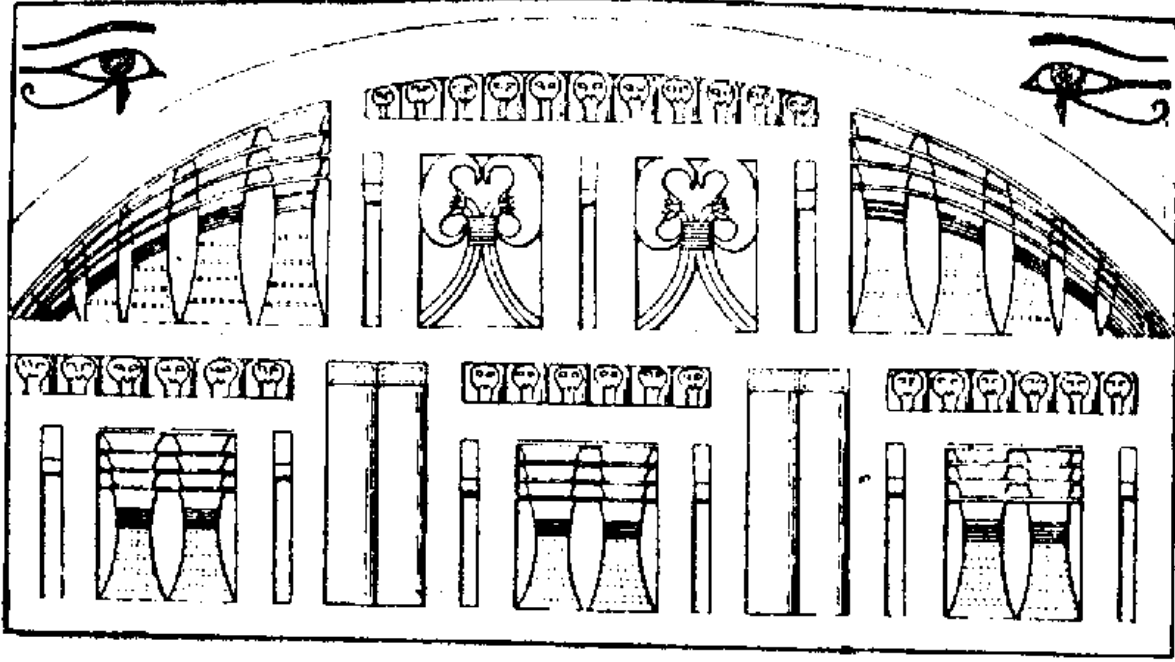
Her şey Ölüler Kitabında yazılmıştır... Çok eski zamanlarda, düzgün yüzlü Keops veya Sak kara piramitleri yapılmadan çok evvelleri, Yaratılış sırlarına inisiye olmuş Eski Mısırlılar, Güneşin her sabah, Noû't'un karnından çıkıp, her akşam, batının son ışıkları yaşayanların evreninin sınırlarını belirlerken, Noû't'un ağzında kaybolduğunu biliyorlardı. Ve ayaklarımızın altındaki öbür dünyada toplanmış ölümler, güneşin gece yolculuğunda, Doua't'ın on iki bölgesindeki değişimlerini seyredebiliyorlardı. Ve burun deliklerinde yeniden hayat nefesini bulan ölümler Güneş Kayığının, köpek başlı maymun tapınıcıları ile, sihirli kürekleri ile ve güneşi skarabe (bu böceğin Türkçe ismi bok böceği'dir) yani Khépra, oluşan tanrı biçiminde görüyorlardı.

Nil Vadisinin eski ahâlisinin ölümler âlemine girmeden ve BİLGİLER KİTABI'nın sayfalarını açmadan evvel, onların ebediyeti olacak şaşırtıcı evrenin kapıları açılınca, ölümleri bekleyen tanrılardan birkaçını öğrenmeliyiz.

PTAH

PTAH var olan her şeyi yarattı. Ondan evvel, Veda'larda yazılı olduğu gibi «ne varlık, ne de yokluk vardı. Yukarda ne uzay, ne de gökyüzü vardı. Hareket eden neydi? Nerede ve kimin yönetiminde? Derin, dipsiz su mu vardı? O zaman ne ölüm ne ölümsüzlük, ne de geceyi gündüzden ayıracak bir belirti vardı. BİR, nefes almadan soluyordu, kendiliğinden hareketli idi: ötesinde hiç bir şey mevcut değildi. Başlangıçta karanlıklar karanlıkları örtüyordu. Boşlukta hapsolmuş BİR, sıcaklığın gücü ile vücut buldu». (Rigveda, x, 129—Louis Renou çevirisi). Ptah, tan-

rıları ve «İlkel sulara batmış» ülke olan Mısır'ı yarattı. Onun sa-

Şekil — 1

yesinde, dünyanın başlangıcında tanrısal sözler söylendi ve tanrılar varlığı bildiler, çünkü Ptah, Memfis tanrıbilimine göre, çoğalma organları olan «yürek ve dil» idi. O zamandan, ilk kaostan sular ve yerler oluşur oluşmaz, gelecekteki ölümlere vaad edilen milyonlarca yıllık yaşamın simgesi olan asânın sahibi idi.

ANUBİS

Ruhları yargılayan Tanrılar mahkemesinin başta gelen kişisi ANUBİS, alemin yaratıldığı gün herkesin yerini saptadı ve bunu öyle yaptı ki herkes için her yer, zamanların sonuna kadar burada da, öbür dünyada da belirlenmiş olsun. S. Mayassis, «ölülerin ve ruhlarının bir koruyucu tanrısıdır ve bu koruma onlara yardım edip, onları arıtmaya yöneliktir,» diye yazıyor. Ona «Kemikleri yeniden toplayan», Aşağı âlemin «Kapı Açıcısı» da denilir.

Ruhun tartılması törenlerinin tamamlanması için, ölüyü karşılayıp, elinden tutarak Osiris'in karşısına götüreren odur. Hareketlerin, mekânların, şekillerin, sayıların, gezegenlerin muhasebecisidir. O aynı zamanda sihir metinlerinin, her ay canavarların vutmak istedikleri ve konstellasyonlar arasından 'T' n o t görünür görünmez geriye kustukları ay'ın da koruyucusudur.

Başka tanrıların sevgili kâtibidir. Çünkü Yüz Kapılı Teb'de hüküm sürecektir daha doğmamış firavunların isimlerini Heliopolis'in kutsal ağacının yapraklarına yazan odur. Karanlıkların ışığı olan Seth'in ışığının zıddına (dünyanın uzaya uzayan gölge-konisi ışığının) her ruh güneş ışığını almadan oraya dalaçak ölümlerin bedenlerini bırakır bırakmaz geçtikleri on iki burç ışığının zıddı olan o karanlık ışıktan farklı olarak Anubis'in ışığı pırıl pırıl ve Osiris'in önünde temiz çıkmış ruhlar için mutluluk vericidir. Bu bir *ışık merdiveni*'dir. Güneş yaratılmadan evvelki ilk yaratılış ışığıdır. Kozmik yumurta, Anubis'in ışığı ile aydınlandı. Yaşayanlara şafak ne ise bu ışık da ölü için aynı şeydir; o, onun «güne çıkış»ını sağlayacak ışıktır. S. Mayassis «Anubis'in ışığı öbür dünyaya giriş veya ruhlar dünyasına çıkıştır» diye yazmaktadır.

OSIRIS

OSIRIS de ölümlerin koruyucu tanrısıdır. Bütün doğan şeylerin simgesi olduğundan ölümler arasındaki yeri tamdır; çünkü ölümler, galaksilerin dönendiği gök nehirlerinde ebediyen dolaşmaya başlamadan, belki de evren dediğimiz, başlangıç ve oluş olan ışıklı ruhların arasında, artık belleği olmayan zamanda gelişmeye başlamadan, ikinci bir defa daha doğacaklardır. Bu dünyaya uzayın tanınmaz bedeninde ölü bir hücre, ölü bir dünya haline gelinceye kadar Osiris, yeryüzünde biten her buğday tanesinde, ne kadar ilkel olursa olsun her hayat parçasığında, ölümlerin «kalbi ve yüzü» olunca onlara yöneltilen her bakışta, Nil'in taşma zamanındaki ter gibi, ellerinden ve ayaklarından süzülen her su damlacığında, yeniden, çoğalarak doğacaktır. Osiris, yeryüzü veya uzayda olsun, yaşamsal etkinliktir, ve bir tanrının görünür şekli altında ölümlere yeniden canlanmayı vaad etmek için, ve sonuçta Osiris'in şaşaası ile yeniden canlanacaklarını vaad etmek için onların dünyasına iner. Çünkü kendini temize çıkarmış her ölü, tıpkı toprağın bağrına düşmüş bir buğday tanesi gibi, evrenin derinliklerinde bir hayat tomurcuğudur. Osiris'in, destâni devirlerin ilk firavununun zaferi, kutsal kenti olan Abydos üzerinde yeniden parlasın, ölümlerin koruyucusu tanrı, yaşayanların nefesini ebediyen beslesin... Daima, aydınlık kabirle-

rinde, ölümler «Gökyüzünün Anası» tanrıça Nout'un kolları arasındayken, Osiris'in etkileri onların organlarını canlandırır, kemiklerini birleştirir, sihir merasimlerine göre çapraz sarılmış sargıları olan ölümler Osiris'te kişileşir, yeniden doğarak. O'nu çoğaltırlar, *k a'ları* — Kuş-ruhları, ezoterik dubleleri — İ a l o u alanlarının güzelliklerine açılır. O Osiris'in karısı, sihirbaz İsis ağlasın; o İsis ki insanlara bedenlerinin çürümemesi için ne yapmak gerektiğini, iç organları ayrılıp vazolara konulduktan sonra bedenın nasıl mumyalanacağını öğretti; o İsis ki, kardeşi Seth tarafından öldürülmüş sevgilisini, bütün Mısırda dağılmış ölümler — erkeklik organı hariç; çünkü onu nehirde bir balık (oxyrhynque) yutmuştu — on üç parçasını bulduktan sonra, diriltmişti. Abydos'taki ünlü nekropolde (ölümler kenti) Osiris'in lâhdi bir yeniden dirilme sahnesini canlandıran nefis bir kabartma vardır. San'atkâr «Ölümler Kitabı»nda yazılı olanı elindeki materyale çok güzel bir biçimde yansıtmıştır. Burada, firavun I. Seti'nin dirilişini görüyoruz. Kral lahdi üzerine uzanmıştır. İsis sağında, Horus solunda ayakta. Firavunların başı üzerinde uçan tanrıların simgesi Mout* akbabası, Asur'da, Asurbanipal'ın başı üzerindeki gibi, kanatlarını kapatmış, sabit bakışlarla kralın yüzünü gözetlemektedir. Çünkü Abydos gecesinde, firavun ölüm-süzleşecektir. Vaktiyle Osiris'in olduğu gibi - A. Erman'ın yazdığına göre «*bir fantom - ruh olarak değil, bedeninin tam bir dirilişi ile uyanacaktır. Çünkü tanrılar Osiris'in organlarını yerli yerine koymuşlar, başını kemiklerine eklemişler, kalbini yeniden göğsüne yerleştirmişlerdir*». Râ'nın oğlu firavun gibi, Osiris'te doğacak ölü için de aynı şey olacaktır. Piramit metinlerinde yazıldığı, I. Seti'nin dirilişini gösteren kabartmada olduğu gibi, İsis ve Horus ölüyü kutsayacaklar ve ona «Kalk ve uyan!» diyeceklerdir. Ve ölümler yeryüzünü uzaklaşan ölümler gibi değil, gitmekte olan canlılar gibi terkedeceklerdir. Bu ölü firavunlar Osiris'e doğru gidecekler ve onca kez dinledikleri rahibin sözlerini hatırlayacaklardır: «Osiris, sana doğru yükseliyorum... Temizliğim ellerimdedir. Tanrıça Tefnout-

*Mout : Gerçek

un önünden geçtim ve tanrıça beni temizledi... Ben bir rahibim ve bu mabedin rahiplerinden birinin oğluyum...» Defalarca işitiğini yeniden hatırlayacaktır : «Bağ çözüldü, bu kapıyı geçmek için bilekler serbest kaldı. Üstümdeki bütün kötülükleri yere attım.» Hepsi Osiris'e doğru gideceklerdir. Yüzleri yeniden hayat ve güç bulacaktır; burun delikleri kuzey rüzgârlarının serinliğini duyacaktır. Gökyüzünün İalou tarlalarında buğdayların büyüdüğünü görecektir. Gecenin Kapıları önünde bırakmış olacakları yaşayanlar, kutsanmış ruhlara, her yönden adaklar getirecekler ve bunları kutsal sularla ıslatacaklardır. Evet, hepsi birbiri ardından dirilecek, kalbi çarpmayan Osiris'in önünde ebediyen duracaklardır. İsterlerse ve eğer doğrulardan bulunurlarsa, her gece öbür dünyanın on iki bölgesinde yüzen kayıkta oturabilecekler, tanrısal Kedi'yi Heliopolis'in kutsal ağacını yadıktan sonra, iç organlarını ışıklı tayflar önünde, Skarabe Khepré'yi, Üst İdareciler sıralanmasını görecektir ve şöyle haykıracaklardır : *«Ey! Güçlü Osiris! Biraz önce doğdum! Bana bak, az evvel doğdum!»*

SETH

SETH, typhon hayvanı başlı kötülük prensibi, karanlıkların akıl almaz kaynaşmasını, bizi taşıyan dünyanın altında düşünülen bu harabiyet bölgelerindeki bozucu her şeyi kişileştirir. Kendisine «pislik» attığı için Horus onun husyelerini (testis) koparmış, böylece, Plutarque'ın söylediği gibi, ondan kudretini ve etkinliğini almıştır. Mısırlılar Coptos'da, Seth'in erkeklik uzvunu ellerinde tutan Horus'un bir heykelini dikmişlerdir. Silueti titremeden göz önüne getirilemeyen Seth, ünlü lanetlemelerle davet edilir. Bununla birlikte, bir çok milleti yenen II. Ramses, bir mabedin kapısına kendisinin Seth'in dostu olduğunu yazdırmıştır. Siyah domuz seth her ay, ay'ı yutar; çünkü Osiris'in ruhu oraya sığınmıştır. Bu Horus - Seth çatışması, bu evrensel mitos, sonu gelmez iyi ve kötü savaşıdır. Dünyanın başlangıcından beri şu veya bu biçimde ortaya çıkar. Bazan şurada yatıştır, bazan orada alevlenir. Ölmüş eski zamanların gecesinden ve gelecek zaman-

larda, insanları yapan tanrıların ortaya çıkardıkları bazan saf olmayan bu alev, sonu gelmez ikilik : (düalizm)'dir.

HORUS

Yirmi değişik şekil altında HORUS Mısır panthéonunun (tanrılar gurubunun) en büyük tanrılarındandır. O, Louvre Müzesinde görebileceğimiz, firavunun önünde zarif kutsama jestini tekrarlayan atmaca başlı (hiéracocéphale) Horus'tur. Edfou'da, kutsalların kutsalının mabet kapısının kulelerinin on dört katıyla korunduğu, şahin başlı acımasız Horus'da görülebilir. Bedenlerin Açıcısı da denilen Hor - Behoudit, tanrıların zıfaf odasının veya çiftleşen canavarların koruyucusudur. Simgesi, şahin kanatlı güneş yuvarlağı, binlerce yıl süresince Mısır'ın ekseri tapınağında onurlu bir yer almıştır. Fakat ruhunuzun derinliklerini araştıracağından hiç kuşkusu olmayan Edfou Horus'unun bakışı ne kadar zalimce bir iz bırakır; mabedin avlusunun yaldızlı ışığında ne kadar tedirgin edici, sadece ölümlerin tanıdığı bir alemin kapıları önünde ne kadar öbür dünyaya yaraşır bir bakıştır bu...

Şekil — 2

Ölü, ölüm sarayına götürülüyor.

Piramit tekstlerinde, Seth'i Horus'la karşı karşıya getiren korkunç savaş ilişkisi anlatılır. Oradan Seth'in nasıl husyelerini (testis) kaybettiği ve Horus'un bir gözünden olduğunu öğreniyoruz. Bu kötülüğü kovalayan, yakalayan ve peşini bırakmayan Horus, özellikle ölümler tarafından saygı görmektedir. Çünkü bu ışık yapılı Horus onların «gözünü açmıştır». Böylece ölümler «onun

aracılığı ile görebilecekler», Nil kıyılarında canlı iken yürüdükleri zamanki gibi, adımlarını ebediyete o kadar kolaylıkla yönelebileceklerdir. Önceden yapıtından alıntı yaptığımız S. Mayassis şöyle yazmaktadır : «İsis, Osiris'i Horus biçiminde dirilttikten sonra onu gökyüzüne, tanrıların karşısına, yeni şekillere doğru çıkardı... Eski Mısırlılar, içinden çıktığı eski bir şekilden evrim sonucu *oluşan* her şekle, *çocuk* diyorlardı. Genç bir adam, kendi kendinin çocuğu, *çocukluğunun oğlu* (yetişkin, genç adamın oğlu, ihtiyar da yetişkininkidir). O, önceki şekli üzerindeki yengisi ile yeni nitelikler kazanmıştır. Horus, Osiris'in yeni bir yaşam biçimidir... Evrim, ruhun yükselişi ve saflaşma yoluyla değişimi, önceki tabiatından, şeklinden çıkarak bir çocuk olunmasına bağlı bir şeydir...» Ölmüş Osiris'ten çıkıp İsis'i dölleyen tohum bir Horus - Sothis, aydınlık Horus'tur! «Kardeşin İsis, aşkınla mutlu sana geliyor; onu phallus'un üstüne koyarsın, ve tohumun ona dahil olur.» (Piramitler Tekst'i 632, 1635 - 1636, S. Mayassis çevirisi.) Şu halde ölü Osiris'in kadavrasından çıkan tohum «her şeyi tamam bir Horus'tur» Sothis gibi delici, yani kadavradan çıkan Sothis ışığı gibi, aynı zamanda, *Işık Merdiveni'nin* birinci basamağı, Samanyolunun ışığı, ölüye milyonlarca yıllık gelecek yaşamına olduğu kadar en son ve en ebedi, kozmik yumurtanın bağrında yanan güneş ışığına erişmek imkânını sağlayacaktır...

**«BEYAZ, BÜYÜK, DOĞU GÖK'ÜNDE
YÜKSELDİĞİ ZAMAN TANRILARIN
İBADETİNİ GÜZELLİĞİ İLE MUT-
LANDIRAN HORUS'UN GÖZÜ, SANA
ÖVGÜLER.»**

(Jean Capart Çevirisi)

Horus, aynı zamanda ve özellikle Harmakhis «Ufuktaki Horus», ünlü Gizeh Sfenksidir. Defalarca kumlar altında kalmış, ve insanların gayreti ile tekrar ortaya çıkarılmıştır. Doğuya yönelik yüzüyle, hareketsizliği içinde devâsâ, ve sabahın ihtişamı-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

na bürünmüş, gerçekten «Ufuktaki Horus»tur. Piramitlerin çevresindeki dokunulmamış, vâsi ölümler şehrini kollayan Horus - Khéprenidir. Göksel eşi Güneşin, bütün doğumların kızıl oluşu gibi, kırmızı kumlar içinde kırmızı doğacağı noktadan gözlerini ayırmayan Horus - Harmakhis'tir. Bu Gizeh sfenksi, yıpranmış yüzündeki sonsuz tatlılıkla Horus'tur. O Horus ki beş bin yıldır milyonlarca güneşin doğuşunu, tarih öncesi yıkımların, felâketlerin korkunç patlamalarının silinişini görmüştür. Kanının damlalarından tanrıların oluşması için kendisini yaralayan Râ'nın ruhu, bu Horus'tur. Geçici firavun - tanrı görünüşü ile yaratılışın bütün güçlerinin sahibi olan tanrıdır. Bu Atlant'ların son yaşayanı için anlaşılmaz derler. Bir firavunun Nil'in akış yönünü değiştirdiğini, Musa'nın nankör bir yurdu terk ettiğini görmüş, Sümer ve Akkad'daki karışıklıkları, Ninive ve Ur'un alevlerinde kaybolan onca halkın feryatlarını, Ninive'li gaddar Asurbanipal'in Teb'e kadar inerek Mısır'ı yıkmaya gelişinden önce Babil ve Kudüs'ün yıkım ve yakımını işitmiştir... Aşık Kleopatra, uygarlıkları aydınlatan veya yıkan zafer veya felâketler karşısında kayıtsız, insanı büyüleyici, dengeli «Ufuktaki Horus»u sorguya çekmiştir. Zamanların sonuna kadar, yıpranmış şekli ne olursa olsun, canlılar bir kum çölünde artık onu görmeseler bile, her Mısır gecesinde, her tan ağartısında mevcut, daima yaşayan Horus olacak, yeryüzü güneşte ısındıkça, ölümler ülkesinin üstüste sıralanmış nekropollerini gözetecektir.

DAİRE SEMBOLÜ

Karnak'taki küçük Khonsu mabedinde, büyük tanrı heykelinin yakınında ilgi çekici bir seri kabartma vardır. Orada dev mezarlar olan piramitlerin önünde, onları koruyan Sfenks'in arkasında güneş ve -tanrıların çifte yaşamını simgeleyen- yılan tarafından taç giydirilen Horus görülür. IV. Ramses, Tanrıça Ament'e, Amon'la birlikte oturan dişi, «Gizli», bir heykelcik hediye etmiştir; tanrıça, firavunun gözleri arasına, üst ucu oval ve delik olan bir haç (croix ansée) uzatmaktadır. Bu üst bölümü delikli haç *gelecek milyonlarca yılın simgesi*'dir. Üstteki yuvarlak ne başlangıcı ne sonu olanın mükemmel imajıdır; ebedi olan ruhu temsil eder; çünkü o, tanrıların ruhsal cev-

herinden çıkmıştır; haç, İnisiyenin girdiği transı, daha çok, *ölüm halini* gösterir. Bazı mabetlerde namzetin «haça gerilişi», inisiyenin bir yatak üzerine rahiplerce haç şeklinde yatırılmasındandır. Tanrıça Ament'in, üstü delikli haçı firavunun gözleri arasına koyduğunu söylemiştik. Bu sihir hareketinin kendine göre bir anlamı vardır. Gerçekten Paul Brunton «*L'Egypte secrète: Gizli Mısır*» adlı kitabında ısrarla şu hususa işaret etmektedir: «Kaşlar arasında işaret edilen nokta pineal gudd e'nin* yerini gösterir. Guddenin karmaşık işlevleri henüz aydınlanmamıştır. İnisiyasyonun ilk basamaklarında, yetiştirici (hiérophante) namzedin psişik görüntüleri veya çevresindeki ruhsal varlıkları görebilmesi için bu guddenin belli bir etkinliğini harekete geçirir. Bu amaçla kullanılan metot kısmen manyetik, kısmen de çok güçlü tutsulere bağlıdır.» Bundan şu çıkar ki tanrıça haçı Ramses'in gözleri arasına koyduğu zaman onun, gerçek sırların açık görünümüne (vision clairvoyante) sahip olması amacıyla idi. Ancak, inisiyasyonun değişik safhalarında görüp hissettiklerini açıklamayı yasaktı. Bunun içindir ki Horus, ufukların Horus'u, Sırların Bekçisi, onun arkasındaydı ve bir parmağını dudagina götürerek ona susmasını işaret ediyordu... İnisiyasyonun en büyük mabedini, Büyük Pıramide yaklaşanlardan koruyan Sfenks de oradaydı... Bunun için Karnak'daki Khonsou mabedinin duvarlarına kazınmış insanların çehreleri inisiyeler için belli bir anlam ifade ediyordu; ezoterik sırların

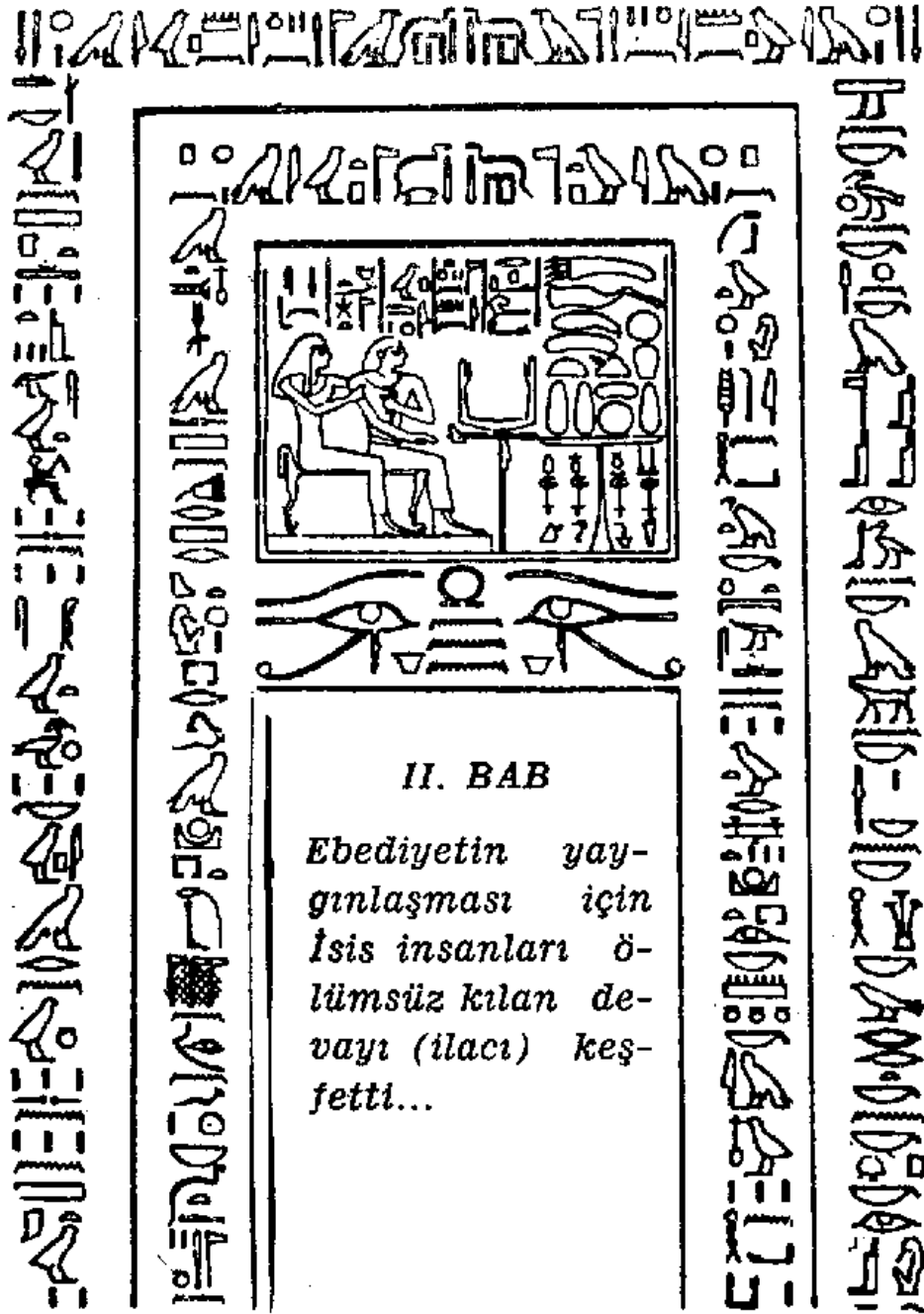
-
- (x) Diansefaldeki Pineal aygıt iki bölümden oluşur: Retinası, ilkel göz billuru, pigmanter ve periferik hücreleriyle küçük bir gözü andıran bölüm ve diansefalden yukarı çıkan tüb şeklindeki epifiz guddesi. Bu aygıt özellikle Rhynchocéphale'lerde ve bazı sürüngenlerde çok bellidir. Prosaurien'ler de denilen bu ilk bölüm çok eski sürüngenlere benzer. 45 cm. boyunda bir kertenkeleyi andıran ve Yeni Zelanda'nın kuzeyinde, Plenty körfezindeki birkaç adacıkta yaşayan Hateria (Sphenodon punctatus) bu türün tek örneği olup nesli tükenmek üzeredir. Metinde pineal gudde diye anılan bu apareyin bir üçüncü göz kalıntısı olması pek muhtemeldir.

Biologic : Animale, M. Aron etp. Grasse

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

geometrik anahtarına sahip kim olursa olsun, ölümler dünyasının kapılarını açmasını biliyor ve ebedi yaşamın gizli anlamına nüfuz edebiliyordu: bunun sembolü de delikli haçtan (croix ansée) başka bir şey değildi.

İnisiyasyonların merasimleri, gerçek mezarlara benzeyen loş ve çıplak, kapalı salonlarda (crypte) yapılıyordu. Buralarda süjeler hipnotizör rahiplerce uyutuluyor; ışıktan yoksun, gizlice karanlıkların derinliklerine dalmış bu kişiler bazan ordan, ruhen olduğu kadar bedenlen de ölü çıkıyorlardı. Ama bedenden ve espriden sembolik olarak ayrılma sınavlarını aşabilenler o kadar yaklaştıkları ölümün dipsiz çukurundan geri geliyor, bu dönüşte beden ve ruh yavaş yavaş olağanüstü bir sıcaklık duymaya başlıyor, insanı serbest bırakan, coşturan, temizleyen ölüm'ü tanıyor, esrarlı bilgiler alıyor ve o zaman *Hiç kimsenin bilemeyeceğini biliyorlardı*: Öbür alemin ışığı, gecenin on iki saatinin göz önünde canlanması, mezarların (mastaba) kuyuları içinde uçan kuş-ruh, mabedin en gizli odasındaki uzun uyanıklık saatleri, onların, yeniden dirilmenin korkutucu sırlarını sezme-lerine imkân vermişti. Sırası gelince varlığın bir halinde kaybolabilecekler, başka bir hâl içinde yeniden gözükebileceklerdi. Kardeşi tarafından öldürülen Osiris'in dağılmış organları nasıl toplandı ise (Hâbil ve Kâbil'i hatırlayalım...) kendi dağılmış organlarını toplayabileceklerdi. *Hiç kimsenin bilemeyeceği*, mumyaların aydınlık tabutlarında uyandıkları zaman sihirli bir ipliğin ucunda sallanan ruhlarının ne anlama geldiğini, üst dereceden rahiplerin manyetik pasları sırasında vücutlarını patlar gibi hissetmelerinin belki bedenlerini tahrip edeceğini, ancak, doğmadan evvel de onların olan şu ışık ruhunun hiçbir zarara uğramayacağı gerçeğini bileceklerdi.

Şekil — 3

Toplumsal açıdan çok güçlü din seçkinlerinin bir sürü inisiyasyon merkezinde bilgi aldıkları Nil Vâdisi halkı, eski çağların başka halklarından, yalnızca dünyanın en olağanüstü uygarlığına sahip olmakla değil, ölümlerine gösterdikleri aşırı ilgi ile de ayrılır. Toplumsal, siyasal, dinsel yaşamlarına kesin kurallar egemendir. Bu yaşam, ölüm kapılarının eşğinde her canlıyı bekle-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

yen ikinci doğumdan sonraki diğer hayata nisbetle ayarlanmaktadır. Kolpaktchy, Eski Mısırlıların «çok büyük bir lahit gibi» düşündükleri evrenin, öbür dünyanın sırrı ile gerçekten büyülediklerini söylemektedir. Osiris'in bu evrenin merkezinde olduğuna ve ülkelerinin, gökteki evrenin bir bölümünün yerdeki izdüşümü olduğuna inanıyorlardı. İnisiyatörleri (öğreticileri) ölümden sonra kozmik ışınmaların ritmine iştirak edeceklerini, ölüm olayının ancak şuurun değişiminin (transformasyonunun) görünüşlerinden sadece biri olduğunu öğretiyorlardı. Bu bilinmeyi, bu bizdeki görünmezi, herkes, mezarındaki yeni doğuşundan sonra, daha mükemmel bir hal içinde hissedecekti. Ölümler dünyasını yaşayanlarıkinden çok daha iyi öğrenmiş olan inisiye için, her an uğraştığı öbür dünya, geçici olduğunu bildiği bir mevcudiyetin ideali oluyordu. Uygun anda tanrıların irâdelerine uyabilecek, yeryüzündeki hayatını saf halde onlara takdim edebilecekti ki, bu da, sonuçta, milyonlarca yıllık ebediyeti karşısında çok az bir şeydi. Her durum için bir tane olmak üzere sihir formülleri ile evrimini kontrol etmekte mastaba'ların (mezar) etrafında larvalar gibi (Eski Roma inançlarında kâtil ve öldürülmüş kişilerin ruhları olup canlıları rahatsız eden bu varlıklara larva deniliyordu) kaynaşan aşağı ruhların kötü etkilerinden onları koruyacaktı. Terazinin sallanışlarını dikkatle izleyen Yiyici'nin önünde, o korkunç «ruhun tartılışı» sırasında adalet tanrılarına şaşırmadan cevap verecekti. Hayır, rahiplerin, sırları yavaş yavaş açarak sabırla eğittikleri onun için, ölüm bir son değil, bir başlangıçtı. Zaman ve mekân içinde görünen ve görünmeyen birbiri içinde erir. Ölümler Kitabında, ölünün kendinden bahsetmesinin nedenini anlamamıza, belki, bu hal olanak vermektedir. Ölü aynı zamanda ihtiyar ve yeni doğmuş, yaratılmamış ve oluşmakta, bitki özsularının karanlık kudreti veya Samanyolunun derinliklerinden yayılan uzak kozmik ışınmadır... Evet, ölümden ve dirilişinden sonra, Osiris gibi Yaşam'ın korkunç ve devri şekil ve kuvvetleri içinde ebediyen yeniden doğacaktır...

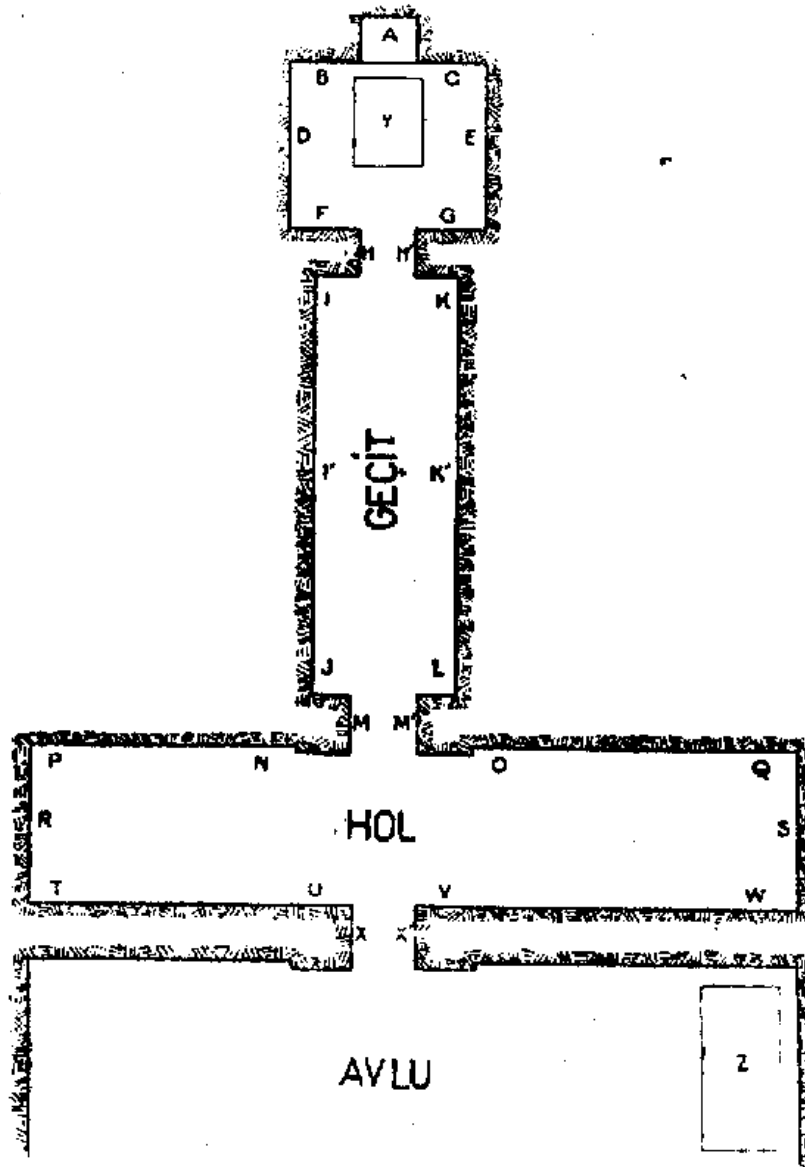
İNSANIN İKİNCİ DOĞUŞU

Ebediyet değişmez ve bir'dir; galaksilerin hiç durmayan ha-

reketi onun maddeleşmesini sağlar. Ebediyetin bütün kapsadığı, bütün olmuş olduğu, bütün olan ve bütün olacağı, titreşim aracılığı ile böyledir. *Her şey bütünüyle çifttir*. Ölüm bir kriz halinden ibarettir; o sıra «bir ad taşıyan» kişi, ne ölü-ne diridir; o sıra, daha idrak edilmeden onda mevcut ebediyeti, *ka'sı*, etin görünür bedenini terk eder. Mayassis «öbür dünyadaki dirilmeye hasredilen cenaze merasiminden evvel, kokuşmayı uzaklaştırmadan evvel, ağız ve gözlerin açılma ayini yapılmadan -bu ayın ölüye ilkel Noun'da nefes ve görüş sağlayacaktır- orada ölüm ve doğumun sürekli hareketleri gelişir ve dengelenir: Tıpkı sonsuz küçük düzeyde evrenler oluşturan, madde içinde hareket edip çatışan sayılamaz çokluktaki atom hareketleri gibi. Kuşkusuz ebediyete oranla ölçülemeyecek olan zaman, insanın fizik görünüşünü ve davranışlarını çabucak tahrip eder, ama ruhunu hiçbir zaman bozamaz. Zaman ihtiyarlamaz. Zamanın bir bölümünün değeri -Eski Mısırlılar titreşimi diyeceklerdi- saniyelerle veya onların eşdeğerleri ile, yani milyonlarca yılla hesap edilebilir. Zaman ve ölüm geçici kabuller, düşünce oyunlarını kolaylaştıran anlaşma işaretleridir. Mutlu Nil Vadisinde eskiden yerleşmiş halk için, ölümün ne korkunç ne de teorik (spekülatif) yanı vardı: başlangıç ve sonu olmayan bir evrimin bir duraklama zamanını gösteriyor, ölüyü ebedi hayatta doğurtacak gerçek bir doğumun habercisi oluyordu. Onu tutkularından, kalbinde olan pisliklerden temizlenecek bir hale getirecek, vaftize hazırlayacaktı. *Çünkü ölü*, tanrıların önüne çıkmadan Kaz Gölünde *yıkana malıydı*. Evet, içinde tanrılarla eşit olacağı öbür dünyada gözükmek için, ilerde inceleyeceğimiz şekillere göre, doğrulanmış olacak, saflaşacaktır; ta ki pisliklerinden yıkanıldıktan sonra ruhu yeniden parıldasın. Kendilerine güneşin, «yumurtasını gizli varlığında yaratmak için bedenine eklediği» açıklanan inisiyeller için (*Amon'a ilâhi*, Gardiner çevirisi) yeryüzünde doğum, öbür dünyadaki ölümün mantıklı bir sonucu idi; nasıl ki yeryüzünde ölüm, öbür dünyadaki doğumun doğal bir işaretinden başka bir şey değildi. Bunlar Heraklitos'un çok güzel özetlediği fikirlerdir: «İnsanlar ölümlerini yaşarlar ve yaşamlarını ölürler». Böylece, Mısırlı için, yeryüzü bedeninden sıy-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

rılıp sonra, sanki Nil kıyısında bulunuyormuşcasına, mekân içinde rahatlıkla hareket edebilmek için bir ışık-beden'e bürünmenin, dileğine göre her biçimi almanın, kendi iştirâkı dolayısıyla sonsuza eş olmanın, görünüşü olmayan ışıklı bir ruhun, belleği olmayan bir zamanın ürperişi içinde olmanın o kadar doğal sayılışının nedeni anlaşılabilir. Şüphesiz böyle inançlar bizi şaşırtıp kuşkulandırabilir. Çünkü insanın evren ile bu nihai özdeş-

Şekil — 4

Tipik bir Teb mezarının plânı. A'dan Z'ye harfler cenaze resimlerinin yerlerini göstermektedir. (Teb'de, Nakht'in mezarı.)

leşmesinin nasıl olabileceğini anlayamıyoruz. Çünkü Mısırlıların *ka* dedikleri, tabiatımıza kesinlikle yabancı olan bu elemenin, bu ebedî (ben) sembolünün, her canlı varlığın doğumdan evvel, adını bile daha annesi söylemeden, ebediyette ona kazındığı için, depo ettiği, varlığımızın en derin sırrındaki parlak mevcudiyetin bizi büyülemesine kendimizi bırakamıyoruz. Esaslı hiç bir şeye dayanmaz görüldüğü için, bu kadar soyut yollara sarmaya tereddüt ediyorsak, bundan kendimizdeki görünmez olanı, evrim veya tahrip süreci aklımıza veya duygumuza kayd olmaksızın süregiden veya sapan şeyi tanımadığımız da anlaşılabilir. Bununla birlikte, görünmez varlığımız mevcuttur. Cevherî bozulmaz ve ölümsüz olan odur. Bu görünmez varlığı, bizim bu dublemizi, Mısırlılar -geçmiş ve gelecek zamanların her ölümü için bir tane- ebediyet sürdükçe yaşatacaklardır. «Bitmez tükenmez bir yaşam gücünün taşıyıcı ve dağıtıcısı olan» (Mayasıs) güneş nasıl her sabah yeniden doğarsa, her ölü de dirilecektir.

ÖLÜLER, «RÜZGÂRLA YÜKSELİR.»

(*Torino Papirüsü*)

Özetleyelim. Eski Mısırlılar için ölüm mevcut değildi. Her biri, toprağın öbür yüzünde kendine, dünyadakine oldukça benzer bir yer ve bir mevcudiyet bulacağına güvenebiliyordu. Gezegenler arasında, kendini doğruya çıkardıktan sonra, maddî zenginliklerinin hiçbirini terk etmeksizin vaad edilen ebediyetle mutlu olabilirdi. İşte burada firavunun uyruklarının ölümlerine gösterdikleri özenin, sandığımız gibi o kadar menfaatsiz olmadığı ortaya çıkıyor. O kadar çabuk unutan ve etkilenebilen canlıların, ölümlerin hakları olan maddî ve mânevî özenle memnun edilemedikleri zaman, onların dönüşlerini ve kızgınlıklarını düşündüklerini söylemek gerekir. Ölünün akraba ve yakın dostları, onun kendine yapılması gerekeni isteyeceğini, eğer bunlar yapılmamış veya kötü yapılmışsa, yaşayanların evlerine tâclz etmek için gelebileceğini bilirler. Buna ne Teb esnafının sattığı mus-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

kalar, ne rahiplerin duaları, ne de bu biçim yazılarda uzmanlaşmış kâtiplerin yazıları engel olabilmektedir. Torino Papirüsü «rüzgârla taşınan» bu ölümlerin yapabilecekleri kötülüklere değinmektedir. Metin, ölümlerle yakınları arasındaki hasıs pazarlıklarından bahseder. Dullar ve yetimler ölmüş koca ve babalarına artık kötülük yapmaması ve kendilerini içinde bıraktığı sefaleti arttırmaması için yalvarırlar. Erman, kendisi görevle evden uzakta iken, ona bakacak bir hekim bulmasına rağmen karısı ölen Memfisli memur vak'asını anlatır. Mâtemini tutarken o kadar büyük bir acı duydu ki «üç yıl boyunca neş'esini kaybetti» ve o kadar uzun zaman kederinin sürmesi onu öyle sıktı ki, ölü kadını neş'esini yeniden bulmasına engel olmakla suçladı ve aşağıdaki mektubu yazıp mezarı üstüne bıraktı: «Kusursuz ruhlu Ankh-İri. Sana ne kötülük ettim ki bu kadar zavallı bir hale düştüm? Niçin beni ezmeye çalışıyorsun? Ben senin sadık kocan değil miyim? Gençken seni aldığım zamandan beri ekmeğini, elbiselerini, kokularını sana verdim. Seni hiç hor görmedim; yabancı bir kadının evine hiç girmedim. Öldüğün zaman adamlarımla beraber ağladım, sana ince ketenden elbiseler giydirdim. Ve Douat dünyasında olduğun üç yıldır bana eziyet ediyor ve eski neş'em bulmama engel oluyorsun. Kalbimi sevinmekten alıkoyarsan seni adalet karşısında suçlamak üzere dava mı açmalıyım?» Bütün bu görüşler, inisiyasyondan geçenlerin öğrendiklerine uymamaktadır belki. Ancak sıradan maddi menfaatlerin, huzurun korunması, hiç kimsenin, ruhunun yazgısıyla ilgilenmesine engel olmamıştır.

*BEŞ YÜZ KIRK İKİ İLÂH
VE III. THOUTMES'İN
MEZARINDAKİ
ÖLÜM MELEKLERİ*

Eski Mısırlılar ölüm sırlarından hiç bir endişeye kapılmaksızın söz ediyorlardı. Bununla beraber Douat'ın kapılarında onları bekleyen canavar yüzlü tanrılar, daha ziyade, korkunçtu. III. Thoutmès'in mezarında görülebileceği gibi, beş yüz kırk iki tanrı ve zebânının egemen olduğu korkunç bir evrenin derinliklerinde, her hayatın açılıp geliştiğini biliyorlardı. «Mezarında uzanmış

olacağın o günü düşün, diye okunabilir dört bin yıllık bir papirüs'ten. / Bir akşam, sedir yağı ve tanrıça tarafından örülmüş bantlarla kutsanacaksın. Gömülme gününde güzel ağlayıcı kadınlar cenaze alayının önünden gidecekler ve başlarına Batı vadisinin ince kumlarını serpecekler. Mumyan altından olacak. Öküzlerin çektiği ölü arabasında giderken, sandukanın tavanı, gökyüzü gibi, üstünde olacak. Mezarının kapısında kutsal danslar yapılacak, ve rahipler kalbini sevindirecek sözler söyleyecekler.» /

TEB NEKROPOLLERİNİN EVRENİ.

Mısırlılar, ayaklarının altında gerçekten acayip bir evren tasavvur ettiler. Bu evren, görünüşleri, mevcudiyet veya güçlerinden daha endişe verici tanrılarla ve kötülüğü ebedi şekilleriyle simgeleyen kötülük yapıcı ruhlarla doluydu. Her mezar kapısının arkasında Douat'ın akla gelmez karanlıklarının eşliğinde Teb nekropollerinin uzun koridorlarını bir defa olsun görmek, gerçek bir tedirginlik duymak için yeterlidir. Ölü ruhları, bütün vaadlere, bütün yapay gösterişlere rağmen, acımasız ve sıcaklıktan yoksun bir alemde ümitsizce yalnız değil midirler? Bu yerlerden böyle bir anı mı saklanacak, orada hiçbir şeyin adlandıramayacağı bir hiçlik içinde kaybolmak duygusu hissedilmezse, gerçekten orada, kendi etrafımızda zaman ve mekânın kaydığını milyonlarca yıl duyacak mıyız? Krallar Vadisinin ölü saraylarının salon ve koridorlarını gezdim. Tanrılar ve işaretlerle dolu gecenin derinliklerinden çıkıp, ayakta duramayacak kadar sarhoş biri gibi. Mısır gök'ünün açıklığına kavuştuğumda, istirahatlerini bozmaya cesaret ettiğim ruhların büyüünden kendimi kurtaramadım. Eski Mısırlıların bu ölümler dünyasında gördüklerimi unutamam: Suçlayıcı tanrıların garip görüntüleri; tılsımlarla örtülü o firavun mumyaları; tersine bir evrende başıboş dolaşan kafası kesilmiş o Osiris düşmanları; karanlıklarda değişen belirsiz görünüşlü o şekiller. Biban el Molouk nekropollerinde, canlı ışık dünyasını bıraktıktan sonra, binlerce yıllık unutulmuşluk veya ilgisizlikten sonra, Teb nekropollerinin dehşet verici sessizliğinin ne olabileceğini anladım. Piramitlerin yedi yüz metninde açıklanan

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

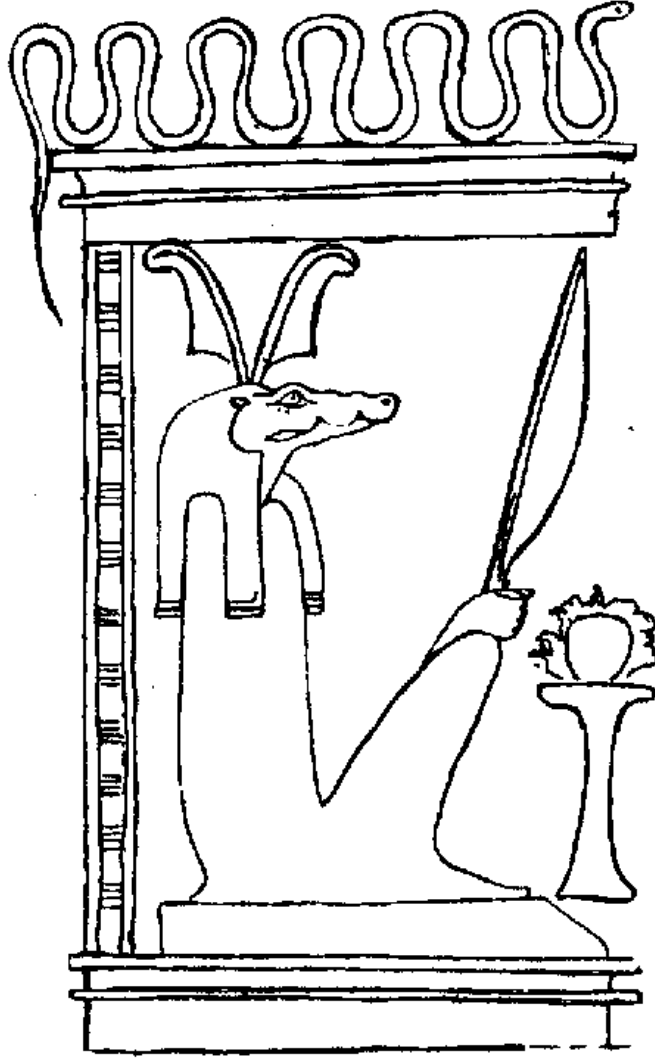
ölüm cennetine doğru alt dünyanın on iki bölgesinden iniş boyunca süren o ezici dehşeti hissettim. Çünkü ebedî gecelerin hareketsizlik ve doluluğunda, kararsız ve dayanılmaz bir şey var... Hayır, açtığım bir kapının ardında kaynaştıklarını gördüğüm ışık düşmanı canavarları, sonra başka bir kapının ardında, yeni dirilmeler bekleyen kendini temize çıkarmışları hiç unutmayacağım. Kendilerine, atmaca başlı tanrılar tarafından milyonlarca yıllık bir süre tanınmış firavunlar, incecik bacakları arasında koca güneşleri yuvarlayan skarabeler... Yıldızlı tavanı ile, astro-nomik tabloları ile, bir coğrafya kitabının resimleri gibi, mezar ötesi bölgelerin, ruh ve madde uzayın soğukluğunda kaybolana kadar seçilmişlerce işlenecek İalou tarlalarını tasvir eden büyük freskleri ile «Altın Salonlar»ı seyrettim. Anlamına akıl erdiremeden Râ'nın yetmiş beş şeklini; ölümler tarafından, uzun bir yilandan başka bir şey olmayan bir halatla çekilen güneşin kayığının üzerinde yüzdüğü Douat'ı, kutsal nehri gördüm. Dirilmiş, sıradan, kazandıkları ebediyeti ne yapacaklarını bilmeyen ölümler; sihir formülleri arayan, öbür dünya rahiplerinin küçük adak ekmekleri ve çok tatlı bira ile besledikleri kuş-ruhlara; mumya biçiminde Osirisler; cehennemden en gizli bölümlerinde resmedilmiş konstellasyonlar; annelerinin karnındayken aldıkları ka'dan mahrum, dublesiz cehennemlikler; lahitlerin dört köşesinde, dip-te yatan mummyayı korumak istermiş gibi kanatlarını yaymış tanrıçalar gördüm... Şunu iyi dinleyin: Vadi Engereğinin ağzından giren ve kuyruğundan skarabe olarak çıkan, Ptah gibi pullu ölümler gördüm. «Altın Salonlara» *Hetnoub*'lara giden aydınlık koridorlar boyunca tanrıçaların acayip yüzlerini şöyle böyle tanıyabiliyordum; aralarından bazılarının timsah gibi kaygan karınları vardı. Ve sonra bu korkunç salonda ruhun tartılma sahnesinde, korkunç terazinin kefelerinin sallandığını görür gibi oldum. Sanki bakışım veya nefesimde bir mekrûhluk varmış gibi, sanki, kraliçe Nefertiti'yi mezarına götüren İsis'ininki gibi yeşillimsi olmayan tenim bir şeytan teni imiş gibi... Şanssız ölümlerin kalbinin, adalet tanrılarının yargılarını dikkatle izleyen Büyük Yiyici'nin açık ağzına düştüğünü gördüm. Aklim yerinden oynadı. Her yerde etrafımda kokmuş çakal kulaklı Anubis'i boğa başlı Mentou'

yu, ucu bir arı iğnesi gibi sivrilerek biten iblis başlı Thot'u görüyordum. Bir yuvarlaklı haç (croix ansée) yağmuru altındaydım. Yavaş yavaş kendimi ölümler ve hâkimler kalabalığı ile karıştırıyordum. Douat'ın bu karabasanlı görüntülerinin her tarafta kaçıştıklarını görüyordum. Ben ki başka bir devirden, çok uzak bir geçmişin sırlarına nüfuz etmek ve Teb nekropollerinin bu esrarlı kalabalığında, gerçek ne olabileceğini araştırmak için gelmiştim. Bütün duvarlara remedilmiş ruhların tartılıp yargılandığı bir halüsinasyonu andıran sahneden kendimi ayıramıyordum: Çünkü her yerde, hakimlerin ve ölümlerin kaynaştığını görüyor, ölümlerin son haykırışlarının büyük bir velvele ile yükseldiğini, olumsuz itirafların ümitsiz şarkısını işitiyordum.

Şekil — 5 - A

Bıçaklarla silahlanmış Douat Kapılarının koruyucuları. - British Museum'daki Anhai Papirüsü. CXLVI.

Şekil — 5 - B

Bıçaklarla silahlanmış Douat kapılarının koruyucuları. — British Museum'daki Anhai Papirüsü. CXLVI

III. BAB

«BELKİ DE, ÖLÜMLE KARŞILAŞAN
İNSAN İLK DEFA DOĞAÜSTÜ
FİKRİNE SAHİP OLMUŞ VE ONU
GÖRMekte OLDUĞUNUN ÖTESİNDE
ÜMİT ETMEK İSTEMİŞTİR. ÖLÜM
İLK BİLİNMEYEN, OLDU. BU İNSANI
DİĞER SIRLARIN YOLU ÜZERİNE
ÇEKTİ. DÜŞÜNCESİNİ GÖRÜNÜRDEN
GÖRÜNMEYENE, GEÇİCİDEN EBEDİYE,
İNSÂNİDEN İLÂHİYE YÜKSELTİ.»

*Fustel de Coulanges, LA CİTE
ANTIQUE*

Ölümler Kitabı tanrıların eseridir. Amélineau: «Belki de bu, insan düşüncesinin meydana getirdiği en eski eserdir» demektedir. Sadece bir yüzyıldan biraz fazla bir zaman evvel Nil Vadisinde Memfis, Teb, Heliopolis'ten gelen papirüsler bulunmuştur. En önemlileri XVII., XXI., XXVI., ve XXXI. sülâle dönemlerine ait olanlardır. Bu inisiyasyon tekstlerini ilk çözen büyük bilginlerin isimlerini zikretmek yerinde olur: W. Pleyte, W. Budge, L. Speleers, A. Erman, J. Vandier, A. Moret, Nina G. Davies, Jéquier, Samuel A. B. Mercer, E. Naville, H. Grapow, P. Le Page Renouf. Eski Mısır mabetlerinde inisiye olan Yunanlılar, en büyük gizlilik içinde öğrendiklerinden bize hiçbir açıklamada bulunmamışlardır. Kısa bir zaman evvel Atina'da yayınlanan mükemmel bir travayda : «*Le Livre des Morts de l'Egypte Ancienne est Livre d'Initiation* : Eski Mısır'ın Ölümler Kitabı bir inisiyasyon kitabıdır» - S. Mayassıs, Nil Vadisinin en ünlü mabetlerinde inisiye ol-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

muş Grekleri saymaktadır: Orphée Osiris sırlarını biliyordu. P. Foucart (Tanrısal Memfis'te «ışık mantosunu» aldı ve «Ölüler Kitabının» formülleri, Orphée'nin eğittiklerine en büyük sırların malzemesini hazırladı) diye yazar: (*Recherches sur la Nature et l'origine des Mystères d'Eleusis* : Eleusis Sırlarının köken ve niteliği hakkında araştırmalar.) Homer hiyeroglifleri okumasını biliyordu. S. Mayassis «Oxyrhynchos Papirüsünde, Ulissey'in Cehennemin eşiğinde Anubis'in, İsis, Osiris, Ptah ve diğer Mısır tanrılarının gölgelerini (ruh veya görüntülerini) çağırmak için okuduğu sahte bir dua muhafaza edilmiştir» diye yazmaktadır. bazı müellifler *İlyada* şairinin Mısır'da yaşadığını, diğer bazıları da Teb'de, o yüz kapılı şehirde doğduğunu yazmaktadırlar. Piramitlerin gölgesi ile insan gölgesi arasındaki oranı hesaplayarak piramitlerin yüksekliğini ölçen Thales'i de sayalım. Solon Sais'de kaldı; firavun Amasis, Pythagore'u Memfis rahiplerine tavsiye etti. Laerce'de okuduğumuza göre «Pythagore, mabetlerin en kutsalına girdi, rahiplerce inisiye edildi, tanrılar ve ruhun ölümsüzlüğüyle ilgili değişmez gerçekleri tanıdı; gizliliğin mührü altında, dünyanın yaratılışının nasıl olduğunu bildi. (S. Mayassis'in çevirisi) Jamblique'in yazdığı «Pythagore'un Hayatı»nda şöyle denilmektedir: «Pythagore, Mısır'da, mabetlere büyük bir gayretle devam etti. İlişkisi olan rahiplerin hayranlık ve sevgisini kazandı, hiç bir sözlü öğretiyi ihmal etmeksizin, her şeyi çok çalışarak öğrendi. Bütün rahipleri ziyaret ederek her birinin sahip olduğu bilgeliği öğrenip yararlandı. Cambyse'in ordularınca esir alınıncaya kadar Mısır'ın mabetlerinde (adyton) kalıp yirmi yıl boyunca tanrıların bütün ayinlerine inisiye oldu.» Firavunların çiftte krallığında bir süre kalarak yalnız inisiyelerin katılabileceği seremonilere kabul edilenlerden Démocrite'i, Mısırlılar arasında on üç yıl kalan Platon'u, Chide'li astronom Eudoxe'u, Mısır'ın hermetik literatürünü (gizli yazılarını) ana diline çeviren Hermès Trismégiste'i sayabiliriz. Nihayet, E. Guimet'nin yazdığına göre Osiris ve Dionysos sırlarına inisiye olmuş bulunan Apollon'un büyük rahibi Plutarque'ı; hiyerogliflerin çevirisini yapabilen ve onların gizli anlamlarını bilen Plotin'i ; E. de Rougé'nin not ettiğine göre «Mısır rahibi, duasında andığı ulûhiyete

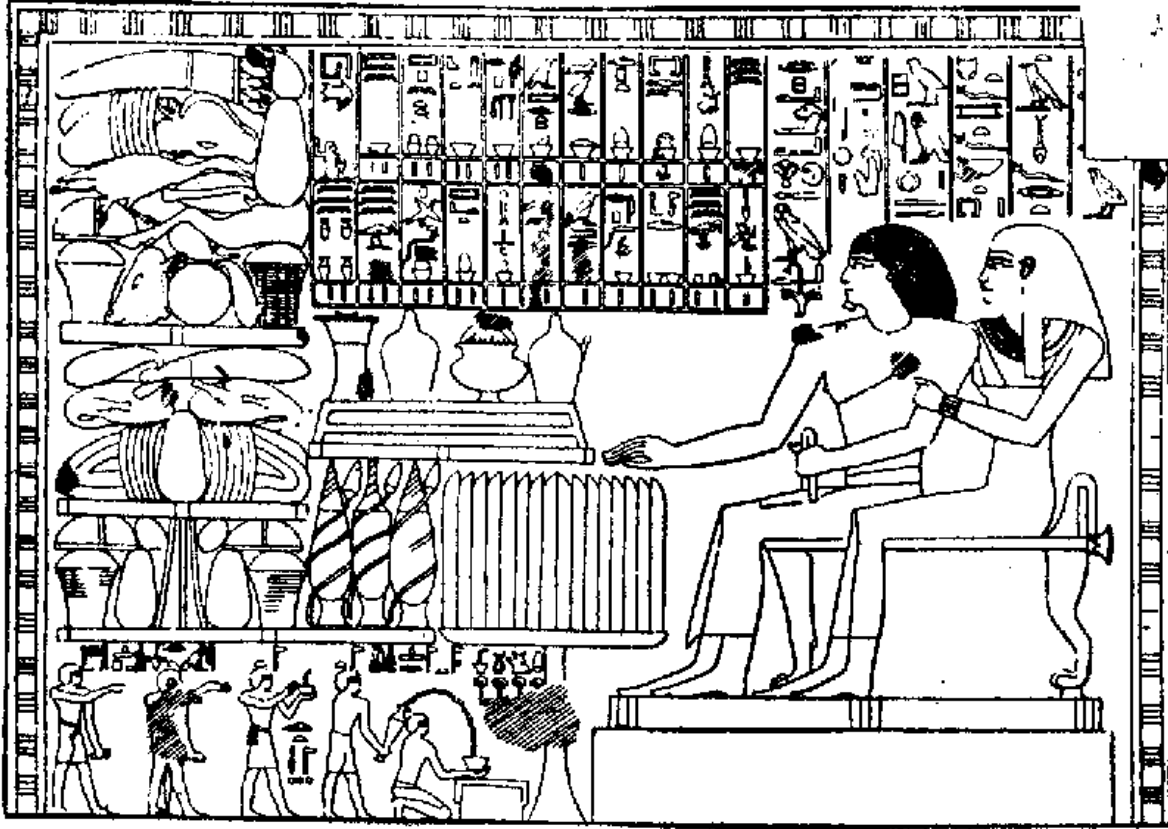
bürünüyor, o tanrının karakterini düşünüyor; inisiyasyonla öğrendiği tanrısal vasıfları kapsayan kutsal sözlerden yararlanıyordu. Şu addaki (ölünün ismi) *Osiris...* hitabı buradan gelir..» diyen Jambilique'i de zikretmemiz gerekiyor. (son hitap cenaze ayinleri sırasında kullanılır.)

ÖLÜLER KİTABI BİR DUA KİTABIDIR.

Bilinmeyen yolculuğunda ölünün ruhuna veya «dublesine» yardımcı olmak için, mezarın son kapısı da mühürlenmeden, ölüm ayinini yöneten rahip mumyanın yanına inisiyasyonlara göre yazılmış bir papirüsü koyar. Bu papirüse «*Ölüler Kitabı, Güneş İlahileri Kitabı, Gizli Evin Kitabı, Kapılar Kitabı, -Teb'de çok gözde olan- Nefes Alma Kitabı veya Douat'da Olanın Kitabı*» denir. Bu papirüse gecenin başlangıcında, Râ'nın alt dünyadaki sayısız düşmanlarına galip gelişinde okunan dualar ve sihirli, kurtarıcı formüller kopya edilmiştir. Bildiğimiz ilk ölümler kitabı 453 bab'dan az olmayan ve piramitlere hâkkedilmiş metindir. Bu metinler çok sonraları, ancak Psammétique'nin saltanatı sırasında, MÖ. VII. yüzyılda 165 bab'da kotlanmıştır. Bu karşılaştırmalı metnin en iyi örneği Torino'daki Eski Mısır Müzesinde korunan 20 metre boyunda bir papirüstür. Bu papirüs ilk kez, 1842 yılında Bunsen'le birlikte Mısır ve Nübya'da araştırma yapan ve her zaman otorite sayılan bir çok eseri derleyen Lepsius tarafından yayınlanmıştır. Lepsius, tabutların iç yüzünü süsleyen çok sayıda «mezar metinleri»ni de (textes de sarcophages) tercüme etmiştir. Jean Capart (Brükselin Kraliçe Elizabeth Mısır Fondasyonundan), bu yazıların tek bir defada tertib edilmediğini hatırlatmaktadır. Bunlar, Mısır'ın çeşitli bölgelerinden, birbirinden çok farklı tabakalardan, ilkel Mısır dinsel düşüncelerinden gelmiş doktrinleri birleştirmeye çalışan tanrıbilimcilerin eserleridir. Mısır'daki Eski Eserleri Araştırma Direktörü Mariette'in yerini alan G. Maspero'nun çalışmalarını da anmalıyız. Kendisine gizli odalarında Mısır'ın bilinen en eski metinlerinin bulunduğu Saqqarah'daki Ounas piramidinin açılışını, Nil'in öbür kıyısında, yaşayanların Teb'inin karşısındaki kraliçe Hatc-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

hespout'un ölüm mabedindeki gizli kral mumyaları sığınağının çok yankı uyandıran keşfini borçluyuz.

Şekil — 6

Mezarda günlük yemek. (Teb'deki Puyemré Mezarı.)

İLÂHİLER VE AYİN USULLERİ

Ölüler Kitabı, iki yüz civarında sihirli söz topluluğu (Incantations) veya ejiptologların ifadesini kullanırsak «Bab» içermektedir. Bunların bazıları pek uzun ve çok eski ve bir bölümü de birkaç satırdan ibarettir. Bunların bilinişi ölüye geçmek zorunda olduğu Douat'ın on iki bölgesindeki maceralı yolculuğu sırasında ona yardımcı olacak mabet kapılarının ve kentlerin koruyucusu tanrıları tanımayı, bazıları Osiris'e Dua (CXVIII. Bab) gibi olan bu yakarılarla onların iyi tesirlerini çekmekte, ve özellikle, pek çok sayıdaki yırtıcı, sinsi, kötü ruhun fenalıklarından, veya isimleri, belleği, iç organları yiyen, sürekli ölüler aleminin

ulûhiyetlerinin gölgesinde yaşayan yılan - şeytanlara yakalanmamakta yardımcı olmaktadır. *Ölüler Kitabının* bab'larının okunuşu ayine özgü temizlik halindeki rahiplerce yapılıyor, bütün cenaze töreni boyunca ölünün mumyasına dönük olarak kutusal metinler okunuyordu. S. Mayassis «*Sırlar ve İnisiyasyon*» adlı kitabında «bu okuma, inisiye olmamış ruhun dünyayı terk ettiği sıra, aceleyle getirilmiş bir inisiyasyon benzeri idi» diye yazıyor; bazı bölümlere, duanın nasıl okunacağı, bazı güçleri taşıyan sihirli aletlerden nasıl faydalanılacağı hakkında kısa notlar eklenmiştir ki, bize alışılmışın dışında gelen bu şeylerin gerçek anlamına hiç bir zaman erişemeyeceğiz.

I. den XIV. ye kadar *Ölüler Kitabının* bölümleri ölüleri, «aydınlanmış mumyalarının» öbür aleme girecekleri sıra, cenaze törenlerine hazırlar. Ölmüşler geleceklerinden, kendilerini bekleyen çalışma ve sevinçten kuşkuludurlar ve ölmeden evvel, akrabalarının veya dostlarının, ölülerin adına çalışacak, sedir yağıyla ovulmuş— küçük sihirli heykelleri, tıpkı Nil Vadisinde yapıldığı gibi Mutlu Tarlalarda Yaşamak için, ekecekleri arpayı ve buğdayı, önceden tabuta koymaları için tedbir alırlar. Yiyeceklerin öbür dünyadaki önemini vurgulamak uygun düşmez mi? Lord Carnarvon'un, Toutankhamon'un ölüm sarayında ünlü altın «Lahitler Salonu» yanındaki bir depoda, Teb'in Amon topraklarından gelmiş otuz altı büyük şarap küpü, üçyüz elli litre zeytinyağı, şeffaf vazolar içinde koku ve kozmetikler, çeşitli meyvaların bulunduğu yüz on altı sepet bulduğu zaman şaşkınlıktan gözleri açılmıştı. Firavunun açlığını gidermek için, büyük bir olasılıkla çok miktarda beyaz ekmek bulunması da gerekiyordu : *psen - shens - khenfu - hbennu* ekmekleri! Ne kadar şaşsak, ölüler daha yaşamlarında «Osiris'te yeniden doğanlar haline gelip, ebediyen o halde kalacakları zaman, hiç de perhiz yapmak zorunda kalmak istemiyorlardı. Bu alelâde hazırlığın dayandığı temeli kanıtlamak için, panter postu giymiş dua okuyucunun bir çok defa tekrarladığı «ışıkta ve doymuş», «Osiris'in mezar takdimeleri ile doymuş», «ekmek, bira ve Râ'nın kayığında kızartılmış tavuk etiyle doymuş» olacaklarını, Osiris'in huzurunda her gün, yiyip içebileceklerini iştmenin ölüleri mutlu kıldı-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

ğını not etmek yeter. Onlar, gökyüzünün dört örtüsünün gerisinde, Semâvi Nil'in, Işıklı Ruhların mutlu bölgesinde «bir parça tavuk eti ile, Mısır'da yüz bin yıl saltanat sürmüş firavunlar ve dünyaları yaratan tanrılar arasında güçlerini yeniden kazanmanın iyi bir şey olduğunu» ilâhi biçiminde okuyan rahibi duymakla seviniyorlardı. Bütün bir ebediyet boyu yaşamak söz konusu olunca, bu «iyi yaşamak» arzusu küçümsenecek bir şey midir? Işıklı bir ruh haline gelineceği ne kadar bilinirse bilinsin, ölülerin en az obur, en az açgözlü olanı bile, rahip milyonlarca yıllık gelecek yaşamında, Mutlular arasında, katı ve sıvı yiyeceklerin bolluğuna değinince, kendini daha rahat hissediyordu... Sonuçta, Eski Mısırlıların inançları buydu...

Yiyecek endişelerini, Amenti bölgesinin kuşkularını duy-

Şekil — 7

Anubis, solda, tanrıların kâtibi Thot, sağda, ölmüş firavunu, Mısırlıların Pa - douait dedikleri mezarın tapınma salonunda, tanrısal kutsama aracılığı ile, bol sularla yıkıyorlar. Bu Tapınma Salonu mabetlerde de bulunmaktaydı. Firavun, saltanatı sırasında «Tanrıların Oğlu» sıfatıyla orada, nitelikleri çok kutsal sayılan ve bazı sırları bir tek kendisi bilen kher - heb rahibi tarafından kutsanmıştı. (Rituel du Culte quotidien : Dinin günlük Ayinleri, A. MONTET.

duktan sonra ölümler kalplerindeki pislikleri atmak için yapmaları gereken şeylerle uğraşırlar; uygun dualarla bunu başaracaklardır. Râ'yı yücelteceklerdir (XV. Bab).

J. Capart'a göre «Ölümler Kitabı»nın XVI. Bab'ı dünyanın yaratılışını anlatır. Bundan sonra XXI. Bab'dan XXX. Bab'a kadar, ölüme hiç bir zaman «ne çürüyecek, ne kokacak» yeni bir bellek kazanmak için «Tanrısal Alt Dünyada ağzının gücünü» yeniden bulması için, «iç organlarının derinliklerinden kalbini sökmek» için birbirleriyle çekişen Heliopolis tanrılarının büyülerinden sıyrılmak için gerekli yöntem ve formüller açıklanır. Gökyüzünün Kapıları önünde «Anubis'in, bacaklarını kuvvetlendirmesi için okunacak XXVI. Bab'ı hatırlayacaktır.» (G. Kolpaktchy çevirisi). XXX. Bab, CXXV. Bab'da tekrarlanacak olan, ilk yargılamanın ne olacağını anlatır. Bu, bir bakıma, büyük ruh tartılması (psychostasie) sahnesinin tekrarıdır. XXI. Bab'dan XLI. Bab'a kadar, pislikle beslenen, yakıp bitirici ateş tüküren sekiz tane timsah başlı şeytandan, ölünün kendini korumayı bilmesi için, rahip tarafından okunacaktır. Ölünün kendisine öğretilen büyüleri aforizmaları kesinlikle hatırında tutması gerekmektedir. Onu gözleyen kötü ruhları korkutmak için dualarını haykırmalıdır. XLII. den XLVII. ye kadar olan Bab'ların konusu «ölünün organlarının tanrısallaştırılması»dır. «Omurgam Seth'inki, erkeklik uzvum Osiris'inki olacak» der, ölü (Kolpaktchy çevirisi). Ölünün kadavrasının çürümeyeceğini, Osiris gibi, bedeninin parçalanmayacağını, ancak «ışığa doğru yükselebilen ruhsal bir beden» haline geleceğini ona açıklayan ilâhileri iyi bilmesi önemlidir. XLVIII ve XLIX. bölümler X. ve XI. yi tekrarlar. L.— LXII, bablar sayesinde ruh yeniden «hayat nefesini» bulur, önünde yer ve gök'ün kapılarının açıldığını, ve aynı zamanda Osiris'in mekânı olan Semâvî Nil'in sularını görür, «suya sahip olmam için gerekeni yap» der, Osiris'e. LXIV. den LXXV. ye kadar olan Bab'lar ruhun güneşe nasıl yükseleceğini, İsis'in bağrında nasıl gençleşeceğini, «anası olan» gök mekânında nasıl yeniden doğacağını (S. Mayassis), gökte olan Heliopolis'te tanrıların yanında oturmaya nasıl kabul edileceğini ölüme anlatır. Bundan sonra LXXVI. Bab'dan C. Bab'a kadar ölüme, kendi kendini değiştirebilmesine

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

yarayan «değişme formüllerini» seçmesi tavsiye edilir. Horus Şahini veya Soğuk bölgelerin Işıklı Ruh'u olabilecektir. Sıcaklık ve ışık olacak, ebedi kozmik titreşim içinde titreşim olacaktır. «Değişim formülleri» ölünün yeni bir bilgelik kazanabilmesi için, okuyucu rahip tarafından tekrarlanacaktır. Böylece ruh, onu doğru bularak mutlular arasına ayıracak veya, atılmışların evrenine gönderecek Mahkeme önüne çıkabilecektir; Râ'nın güneş kayığında yer alabilecektir. Jamblique «Mısırlıların Sırları» adındaki yapıtında şöyle der : «Bu güneş gemisi üzerinde yer alıp yolculuk eden, âlemi yöneten güçlerin bir görünüşünü simgeler»; «tanrıların çift yaşamı»nı simgeleyen yılanın içinden (Maspero), on iki kadın iplerle aşağı dünyaya çekerken, ruhun geçebilmesi için : «Ruh, yılanın vücuduna, karanlıklara yönelik kuyruk tarafından girmekte ve her zaman ışık yönünde olan ağızdan dışarı çıkmaktadır..» Böylece ebediyet ve reenkarnas-

Şekil — 8

IV. Ramses'in ölüm salonunda, Osiris «Bati'nın Boğası» Skarabe'nin meydana getirdiği yuvarlak nesne içinde oğlu Horus'u oluşturuyor. Bu yuvarlak, yeniden doğuşun hem sembolü, hem de kalıbıdır. İsis ve Nephtis Skarabenin yuvarlağını tutuyorlar. Böylece her ölünün ruhu, İsis'ten gelen tabiatının sırrı sayesinde, ruh Horus haline geleceği ve «Samanyolunun» ışığı olan kendi sothiaque ışığı içinde parlayacağı gökyüzünde ebediyen yaşayabilmesi için yeniden doğacaktır.

Sothiaque : Sothio, Sirius yıldızının Mısır dilindeki adı. Eski astronomide 1460 yıllık bir dönemi belirler.

yonun sembolü olan yılanı «geçtikten» sonra, yeni sihri güçler kazanabilecektir. Ölü, öbür dünyaya girdiğinde, her yerde «eski kıyametlerin» izlerini görecektir. *Ölüler Kitabı*'nda «dünyaların yıkılışından» önce vuku bulan «gökteki savaşlar» söz konusudur. Bu geleneğin ısrarla tekrarlanması «zamanın uçlarında» korkunç yeryüzü karışıklıkları olduğunu doğrulamakta değil midir? *Ölüler Kitabı*'nın açıklamaları Babil Tufanının, Gilgamiş destanının, Tevrat'taki Sodom ve Gomorra'nın benzeridir. O Evren Yıkıcı Titan'lar kimlerdi? Başka bir gezegenden gelen varlıklar mı, yahut atom bombasının mevcudiyet ve kullanışını o zamandan bilen bizim dünyanın adamları mı?

CI. den CXXIV. ye kadar olan Bab'lar ölüntün Batı'nın sırlarının ve tanrıların yazıcısı olan Thot'un Gizli Kitaplarının sırları bilgisini kolaylaştırmak için okunur. Bu da Osiris'in krallığı olan Ro - Setau'nun önüne gelmeden «Işığın Yedi Derecesini» geçebilmesi içindir. CXXV. Bab, resmî diriliş ve yükseliş ile sonuçlanacak temizleyici itirafların ünlü yargılanma ve ruhun tartışmasının Bab'ıdır. O zamana kadar ölüntün ruhu, *ka'sı*, dublesi; mutluluk alanlarını (Champs élyséens) hayal meyal görmüştü. Oraya hiç nüfûz edememişti. Bundan böyle, tanrılar mahkemesinde temize çıktıktan sonra, Mutluların semâvî kâinatı ile bütünleşebilecek, gerçekten yalnız kendisinin olan ebedî ismiyle adlandırılabilir ve tabiatı tanrıların tabiatına eşit olacaktır. Ancak, metnimizin anlaşılabilir olması için, daha ileride CXXV. Bab'dan daha ayrıntılı sözedeceğiz. CXXVI. - CXXXIX. Bab'lar, ruh, Osiris olduğu ve son mükemmeliyete eriştiği zaman, yaratıcı ışıktaki ışığıyla eriyip, zaman ve mekân boyunca sonsuz, kendi ışığında mutlu, bozulamaz olduğu ve bu ışıkla Osiris'in Evindeki gökte parlayacağı zaman söyleyeceği formülleri hatırlatır. Bir veya bir çok Bab'ları muskalarla birlikte mumyanın lahdine konulan *Ölüler Kitabı*'nın bu kısa özetine bir sonuç olarak CXC. son Bab'ını bütünüyle G. Kolpaktchy'nin çevirisinden aktarıyoruz : «bu Kitap, tanrısallaşmış Ruhun, Râ'nın bağrındaki mükemmelleşmesini konu alır ve onu Osiris nezdinde yüceltir, Amenti'nin Efendisi nezdinde güçlü kılar ve tanrıların merte-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

beleşmelerinde (hiyerarşisinde) saygıya lâyık kılar. Bu kitap Douat'ın esrarlı yerlerinin sırlarını açıklar, alt dünyanın sırlarına inisiye olmakta bir rehber vazifesi görür... Bu Kitabı okurken sana ve Rahip Kher-heb'e yakın olanlardan başka, hiç bir insan varlığının seni görmesine müsaade etme... İçine yıldızlı dokumalar gerilmiş bir odaya kapan. O zaman bu metinlerin, kendi için okunacağı her ölünün ruhu yaşayanlar arasında, parlak gün ışığı içinde dolaşabilecek; tanrılar arasında güçlü olacak... ve tanrılar onu yokladıktan sonra, ölüyü eşitleri olarak tanıyacaklar... Gerçekte bu Kitap çok gizli ve çok derin bir sırdır...» GERÇEKTEN BU KİTAP ÇOK BÜYÜK VE ÇOK DERİN BİR SIRDIR. *Ölüler Kitabı*'nın gerçekten ne olduğunu kim bilecek? Onca sembolün gerçek anlamını bize kim açıklayacak? Firavunların Mısır'ındaki mabetlerde inisiye olanlar çok oldu; ancak, öğrendiğini anlatan hiç olmadı. Pseudo Cyprianus'u dinleyelim: «Yirmi yaşıma gelince, Memfis'te, Mısırlılar nezdinde derinliğine varılmaz, kutsal şeyler tanıdım» (Confessio, 1758). Jambillique'in, *Mısırlıların Sırları* adlı kitabını, P. Quillard'ın çevirisinden, tekrar okuyalım : «Muhayyilenden veya söylendiğini duyduğun şeylerden gelebilecek, sembollerin tasvirinden düşünceni ayır; ancak zihni (entellektüel) gerçeklere bağlan». Lucien'in «*l'Assemblée des Dieux : Tanrılar Topluluğu*» adlı yapıtının E. Chambery çevirisinde şöyle bir not vardır : «Mısırlıların dini muammalarla doludur ve inisiye olunmayınca (konuyu yakından bilmeden) asla onunla alay etmemeliyiz. Gerçekten de tanrıların tanrılar, köpekbaşı'ların köpekbaşı olduğunu bilmek için bu sırları tanımak çok gereklidir.» Evet gerçekten *Ölüler Kitabı* çok büyük ve derin bir sırdır.

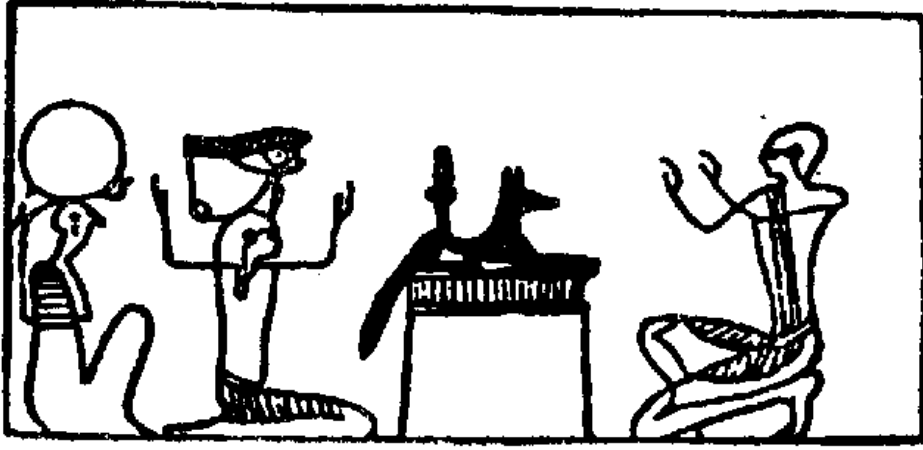
IV. BAB

ÖLÜLERİN EBEDİ BİR ADLARI
VARDIR VE ONLAR KAPILARI
AÇICI SÖZCÜKLERİ BİLMEK
ZORUNDADIRLAR.

Ölüler Kitabı sayesinde, ölüler, daha doğrusu dubleleri, doğumlarında onlarla beraber olmuş bulunan, ölümden sonra onları terk eden ka'larının ellerinde, kötü ruhların hilelerini bozacak sihirli formüller vardı. Bu papirüs sayesinde ikinci isimlerini *ebedi adlarını* hiçbir zaman unutmayacaklardır. Bu sihirli ada sahip olmaksızın kimse öbür dünyada yaşayamayacak, on-suz, hiçbir tanrı onları temize çıkmışlar arasında saymayacaktır. *Ölüler Kitabı* sayesinde Eléphantine'in kasırgalar tanrıçasının dört testisinin isimlerini saymak, Vadi Engereğinin nefesini fark etmek, ufukta bir skarabe şekliyle canlanmadan evvel güneşin yer altı dünyasında her gece aldığı otuz yedi şekli tanımak kolaydı. O güneş ki, doğuşunda uçsuz bucaksız Teb şehrinin altın yaprakçıklarla kaplı piramitçikler (piramidon) üstündeki yüzlerce dikilitaşı ve yeryüzüne hayat dağıtan ve onu ebedi kılan Râ'yı yüceltmek için inşa edilmiş mabetlerin dev kapılarını aydınlatıyordu... Ölüler de diriler kadar, karanlıkları açan, her günün ışığında Nil'e şarkı söyleten koç başlı güneşi yüceltmeyi bilmedirler. Güneş kayığı, Sokharis'in krallığında, önlerinden geçerken ölüler ilkel (élémentaire) tanrılarla beraber, evrenin ilk kaostan çıktığından beri, her gün batışının eşğinde yenilenen Amon-Râ'nın harika serüveni ile mutlanırlar. Yeraltı nehrinin kıyılarındaki mevcüdiyetleri ile, Batı Bölgesinde her gece Amon-Râ'nın kutladığı esrarlı fiile hep birlikte katılırlar... Evet, san'atkar tarafından yazılmış duaların gücü ve değeri ile, bundan

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

böyle bedenlerini taşlaşmaktan koruyan sihirli sözcüklerin koruması altındadırlar ve «ka» ları doğru olan tanrılar önünde, olumsuz itirafların kefareti dualarını (*) tekrarlayabilecek, «kapı açıcı» sözleri söyleyebilecek; iç organlarını deşmek için karınlarına bastıran eli bıçaklı veya Shesmou'nun yaptığı gibi «sözcüklerin sihir gücünü yiyen» veya mumyaların burnuna kokmuş bir nefes gibi giren sinsi tanrılardan kurtulabilecektir. Evet, *Ölüler Kitabının* derin anlamlı sözlerini iyi bilirlerse *Gökyüzünün Büyüklerine* meydan okumaya cesaret eden tanrılardan korkmayacaklardır. Ve özellikle CXXV. Bab sayesinde Tanrısal Mahkemenin Gerçek ve Adalet Efendilerinin önüne, Yedi Işık Saçan'ın, Yedi Ruh'un, Büyük Hakim Osiris'in, Horus'un dört

Şekil — 9

Ölü, sağda, Üç Işık karşısında tapınma halinde. Birincisi bir lâhit üzerine uzanmış «geceleyin gören, ölmüşlerin patronu» çakkal Anubis'in simgelediği Anubis'in Işığı'dır. Bu Anubis'in Işığı, ruhun «gözlerinin açılması» merasiminden hemen sonra aldığı ışıktır. İki diğer figür, Güneş Işıklarının Işığı ve Râ'nın Işığıdır. - Anubis Vaktiyle Râ'nın oğlu idi - .

(*) Fransızca metinde geçen bir çok sözcük, belki de zorunlu olarak hristiyan dinsel terimlerinden alınmıştır. Biz, kiliselerde söylenen şarkı, ilâhi anlamına olan «Litanie»yi Kefâret (pişmanlık) duası olarak aktarmayı uygun bulduk.

oğlunun, Amenti'nin koruyucu tanrılarının önüne, Osiris'in arkasında oturan, koruyan veya yakan, «erkek şekli Sebek olan güneş alevinin kadın şekli» *Hétep - Sekhus* gibi (S. Mayassis) hakimlerin karşısına korkusuzca çıkacaklardır. Her ölünün dünya yaratılalı beri, Ruhun Tartılışı olan, onları bekleyen bu korkunç sınav boyunca, savunmalarını takdim edebileceklerdir.

Horus'un dört oğlunun refakatindeki Osiris'in önünde yeri öptükten sonra ruhlarını bütün pisliklerden yıkayabileceklerdir. Çünkü ruh, «bir kadının karnından çıktığı için» kısa mevcudiyeti boyunca, kendine yakışmayan tutkulara kapıldığı için pislendiği. *Rituel funéraire* : Cenaze Ayınları'nda, E. de Rougé, ölünün ruhunun kendi saf olmayışını bildiğini ısrarla ifade etmektedir. İçinde enkarne olduğu beden tarafından işlenmiş hataları ruh hisseder. Ancak CXXV. Bab'daki dualar ve formüller sayesinde, onu belki de, Râ'nın ateşinde tutuşmadan, gökyüzünün parlaklığında onda erimeden doğrulardan bulacak olan kırk iki hakimin, Uluların, Işık saçanların, Karanlığın Kutlu Yüzlerinin önüne çıkmaktan korkmayacaktır.

RUHUN TARTILMA SAHNESİ VE OLUMSUZ İTİRAF

Çünkü, cehenneme veya cennete gönderilmeden evvel ölünün kalbi, yani vicdanı, tanrıların terazisine konulup tartılıyor ve hükümlendiriliyordu. Timsah ağızlı, suaygırı karınlı, metinlerde adı «*müstekreh hayvan*», «*ruh Yiyicisi*» olarak geçen bir canavar terazinin yakınında, ağzı sulanarak bekliyordu. Geri dönülmez yargıyı bildiren ölümler tanrısı Osiris yönünde, bakışlarını yumuşatıyordu. Her biri Eski Mısır'ın Zambak ve Papiürs çifte krallığının bir vilayetini (Nomark; Vali Hakimler), aynı zamanda insanların işlediği dince kararlaştırılmış (canonique) kırk iki günahdan birini temsil eden kırk iki adâlet tanrısı, topukları üzerine çökmüş, mahkeme önünde kendini temize çıkarması gereken ölüyü sorguya çekiyorlardı. Bu bütün cenaze papiürsleri üzerine resmi yapılan ünlü ruhun tartılması (Psychostasie) sahnesidir. Ölü o zaman, Thot'un önünde *olumsuz itiraf* denilen şeyleri söylemek zorundaydı. Thot, hiç bir ejiptologun keş-

fedemediği sebeplerden ibis ve maymun (babouin: şebek) ile temsil ediliyordu. Gizli kitapların sahibi idi. Kendi yaşamının milyonlarca yüzyıl süreceğini beyan etmişti (CLXXV. Bab). Thot, Osiris'in yeryüzündeki düşmanı domuzu, öbür dünyadaki düşmanı Apophis Yılanı'nı kovdu. Evet, teraziyi dikkatle izleyen Thot ve çakal kafalı Anubis önünde «İnsanlara karşı günah işlemediğini, tanrıların hoşuna gitmeyecek hiç bir şey yapmadığını, hiyerarşiye (silsile-i merâtibe; mevki sıralanışına) saygılı olduğunu, ne öldürdüğünü, ne de öldürmek için emir verdiğini, kimsenin ıstırabına sebep olmadığını, mabetlere bırakılması gereken yiyecek ve tutsuları gizliden ölçerek hırsızlık yapmadığını, ölülerin yiyecek ve içeceğinden çalmadığını, kutsal yerlerde cinsi fiilde bulunmadığını, komşusunun toprağını çalmak için yanlış ölçü kullanmadığını, uzunluk ölçülerini yanlış tutmayıp terazide hileli ağırlık kullanmadığını, tanrıların kuşlarını veya kutsal göllerin balıklarını çalmadığını, Teb Amon'unun sürülerine zarar vermediğini, mabetlerin hazinesine bırakılması gereken gümüş külçelerini yanlış saymadığını» beyan ederek ölü, kendini temize çıkarmalıydı. Eli bıçaklı kırk iki tanrı önünde, Thot ve Anubis önünde göğsünü yumruklardı: «Tabi, derdi; hayatımı iyilik etmek için kullandım, ve size yalan söylemeksizin, ebedi ve sevgili tanrılar, kendimi meth edebilirim, çünkü en iyiler arasında en iyi idim; zayıf olanları besledim. Susuz olana gün ortasında su verdim; hiç bir şeyi olmayana balık kayığımı ödünç verdim. Osiris, Thot ve Anubis önünde göğüslerini yumruklayan bu ölüler, ne kadar doğru, ne kadar iyilermiş! Öbür dünyada onlara inanacak olursak hepsi yetim babası, dulun dayanağı, şarssızların yardımcıları imişler! «Heliopolis'e yemin ederim, hiç günah işlemedim! Kher - Âoua'nın alev taşıyıcısına yemin ederim, hiç çalmadım! Hermopolis'in burnuna yemin ederim, hiç aldatmadım! Gölge yiyicisine (ruhları yok eden anlamına) yemin ederim, insan öldürmedim! Gökün çift aslanına yemin ederim! Zahir çalmadım! Herakleopolis'in kemik kırıcısına yemin ederim! Mabedin servetini yağmalamadım! Akrabalarımı gömdüm. Hizmetkârlarımdan hiç birinin kızını esir etmedim. Kutsal hayvanlardan olan gökyüzünün akbabalarını besledim. Doğduğumdan

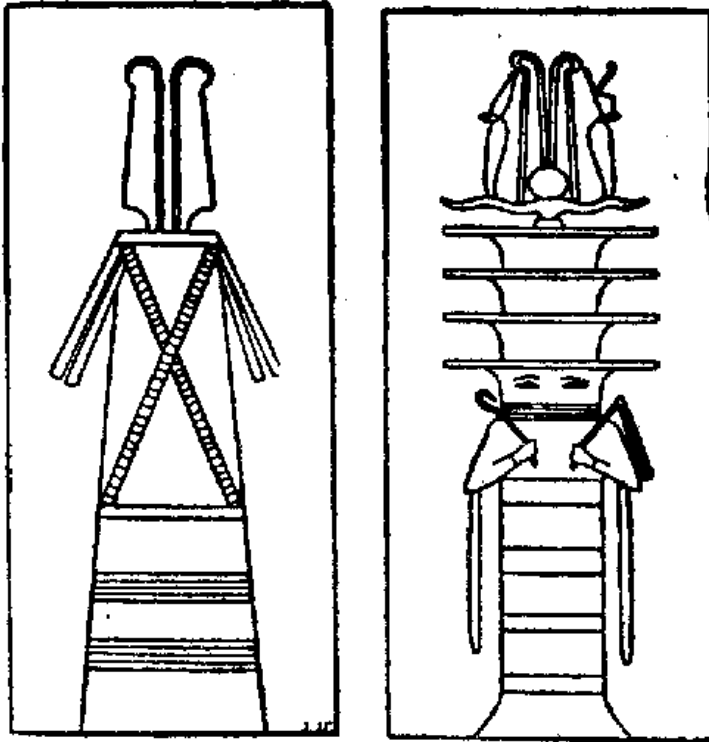
beri bir defa bile, hâkim önünde dayak yemedim ve bir ölünün ruhunu ürkütecek hiç bir işaret çizmedim; temiz olmayan şeyleri davet edebilecek bir şekil de çizmedim.» Mezarlarına girmeden evvel, adalet tanrıları önünde çok günahsız olan bu ölüler, bu dünyada yalnız doğrulara tanınan bir hak olarak üzerinde kâtiplerin kazıdığı, aşağıdaki sözcüklerden ibaret bir kitabeyi taşıyan mezar taşlarını diktirmeye özen gösterirler: «Bu yerden geçen biri, müteveffâ (ölmüş) falancayı hatırlasın. - Bu taş okuyan, okuması yoksa başkasına okutan, ölünün ruhu için bir armağan olan duayı okusun». (Jean Capart çevirisi.) Batı kapılarının, temize çıkmışlarsa, önlerinde açıldığını görececek ölülerin olumsuz itiraflarının gerisini izleyelim: boyunlarında XX. Bab'ın bir kopyası asılı, Nil kıyılarında, firavun inciri ağaçlarının (Sycomorre; Ficus sycomorus) altında serinlemek için, güneşe (gündüze) çıkabilirler, gökyüzü tanrıçası Nout'un yarattıklarından yeniden tat alabilirler. «Size şükürler olsun, ey tanrılar! Siz ki Mısır toprağından gelenin kokusunu; mumyalandıktan ve gömüldükten, ikinci bedeninin oluşmasını, iç varlığın dışa çıkıp görünür hale gelmesini sağlayan sihirli merhemi süründükten sonra, Râ'nın ruhu olan Herakliopolis'in zümrüdü ankâ kuşu gibi (phoenix) temizlenip karşınıza çıkana tanırırsınız. Size şükürler olsun, ey Amenti kapılarının ardında yaşayan Osiris peştemalları glyinmiş tanrılar, siz ki benzerlerini öldürdükleri, mabetlerin avlularındaki hayvanları çaldıkları, yalnızlıklarında saf olmadıkları veya nehrin sularını pislettikleri için organları çürüyüp kokanları tanırırsınız. Tanrısal ruhlar, köpek başlı ruhlar, sizlere ebediyen şükürler olsun! Ben ki karşınıza çıkmadan ölmüş ve yeniden doğmuş, bedenimin yıkanıp sargılara sarıldığını, gözlerime antimuan sürüldüğünü görmüştüm. Bilirsiniz ki yumurtayı oluşurken kırmamışım, Mendès tekesi üzerine yemin etmemiş, Abydos'ta Ptah - Tatenen'in adını anmamışım. Beni kurtarınız! Beni yanınızda tutun, çünkü nefesim saf, kalbim saf, ellerim saftır ve beni görenler şöyle der: «Ey saf olan sen, hoş geldin! ruhun aşağı dünyada sükûnet içinde olsun... Hoş gelmiş ol; çünkü iç organlarını maat gölünde yıkadın; ey saf olan sen, Osi-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

ris'in, Amentî boğasının, Osiris Neberdjer'in, omurgası evrenin mihverî olan Osiris Djedi'nin karşısına çıkabilirsin.»

ÖLÜNÜN KALBİNİN VE MAATIN TÜYÜNÜN AĞIRLIĞI.

Ölünün olumsuz itiraflarını dinledikten sonra Thot ve Anubis, - birincisi tanrıların yazıcısı, öbürü mezarlıkların koruyucusu, - teraziye bakarlar. Ölünün, tören ekmeklerini, birayı, kızıl bir boğanın ayaklarını, dört çanak kan; beyaz bir ineğin dört çanak sütünü takdimeler masasına koyduğunu bilirler; bilirler ki ölü, vücuduna lapis - lazuli'den (lâcivert taşı) veya donuk yeşil akik'ten (Jaspe) muskayı: *udjat*; çiçek pilezliği *ankham*'ı

Şekil — 10

Solda : Stat, tüyler takmış ve şeritler kuşanmış sihir sembolü. Sağda Osiris'in baş ve kolları ile temsil edilmiş kat kat djed'i. Amon'un boynuzları altındaki dört omurga halkası ve iki yılan (uroeus) omurgada bulunan hayat akımının, ateş - yılan'ın sembolüdür. Hayat nefesi olan bu akımı rahip «ısıtılmak ve Isis'in sıcaklığı ile örtülmek» istenen ölünün ensesine ellerini koyarak nakleder.

vücuduna koydurmuş, mihraplara on iki ateş yaktırmış, tabutunun üzerinde *Ölüler Kitabının* LXXII. bölümünün kopyasının bırakılmasını sağlamıştır. - Bu bölüm aşağı dünyada yolunu kaybetmemek için ne yapmak gerektiğini göstermektedir. - Tanrılar bilirler ki ölü, yeşil porselenden yapılmış, üzerine şehirlerin koruyucu ruhlarının resimleri yapılarak süslenmiş ve sedir yağıyla ovulmuş bir güneş kayığının pruvasına kendisini temsil eden bir heykelcik konulmasını vasiyet etmeyi unutmamıştır. Thot ve Anubis, tanrıların terazisini sorguya çekerler...

Eğer Thot, elindeki tabletin üzerine terazinin iki kefesinin dengede olduğunu yazabilirse - kefelere birinde ölünün açık iradesinin ve ahlâkî vicdanının yeri olan kalbi, öbüründe Maât'ın, gerçeğin tüyü vardır. O zaman ibis başlı Thot ölüler tanrısı Osiris'e döner ve şöyle der: «Falanca, terazide tartıldı Kalbi doğrudur; çünkü bu kalp bir tüyden daha ağır değil.»

O zaman ölü *Maâ Kherou* olur - doğru ve temize çıkmış - ... Kalbi, «annesinin kalbi», «doğduğundaki kalbi» canlıyken sahip olduğu kalp, ona karşı tanıklık etmemiş, tanrılar karşısında onu ezmemiştir. O zaman ölü, tartılmış, tam, eksiksiz olarak, ebediyet sürdükçe, istediği her yere gidebilir: yaşayanların toprağına, aşağı dünyanın on iki bölgesine veya Samanyolunun ta derinliklerine... Abydos'a gidip Mısır tanrılarının yüzünü görebilir... Ve Maat, ölünün omurgasına sihirli akımını, ebediyen geçirebilir, omuzlarının ve göğsünün kaslarını kucaklayabilir, yani onları nefesi ile etkileyebilir. Ölü, «çok güçlü sihir sözcükleri» duymuştur; günah çıkarmasından sonra «söz'ün bir gerçeği» Osiris olmuştur. Yeniden Râ'da doğan Osiris gibi, aydınlatan ışık olabilir. Mahkeme önüne gölgesi (dublesi), zekâsı, belleği ile çıkmış ve hakimler önüne giderken kötülük yapıcı tanrılar, aşağıya giden ölülere kurmasını bildikleri bütün tuzaklardan kaçmasını becerebilmişti; «filleri ortasında tabutuna yattıktan sonra yıldızlı phoenix olmuştu».

«SEKHEM'İN ŞEYLERİNİN» NE OLDUĞUNU BİLMEK

Evet, *doğru* bulunduktan sonra - çünkü o artık, tanrılarca kabul edilmişinden beri, ölü değildir - gökyüzünde on binlerce par-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

çacıktan guruplaşmış «*yok olmazlar*»ın yanına, hiç de hayâli olmayan, ebediyen her çeşit yiyeceğin bol olduğu, halk arasında «*İalou Tarlaları*», «*Yiyecek Tarlaları*» veya «*Kamış Tarlaları*» denilen yerlere gidebilecektir. Udjat'ın gözbebeğinde, kollarını kaldırmış, iki bacağında yılan, başı güneş kursuyla süslü bir tanrı görecektir. Dört çeşit ışığı ayırt edebilecektir: güneş ışığı ile aynı olmayan «*Seth'in ışığı*»: karanlıkların ışığı: yaratılışın başlangıcındaki ışık: nihayet. mezarın arkasındaki Anubis'in ışığı. İalou tarlalarında ruhların «*bacaklarının bütün gücüyle*» mutlu yerlere koşup, yaşam akımından yoksun, kovulmuş ruhlardan kaçtıklarını görür. Güneşten çıkan güçler, sayesinde «*göklerin gezegenlere bağlandığı sonsuzluktan gelen akımların rüzgârlarından bir kısmı kendilerine bırakılmış Işık Saçanlara*» yaklaşır. (Virey, *Religion Egyptienne*: Mısır Dini.) Meraklı yaşayanların, önlerinde görünmeyen kapılar açılmadan bilmeye çalıştıkları her şeyi öğreneceklerdir. «*Sekhem'in şeylerini*», yani görüntür evrenin aydınlatılışını ve esrarlı arınmalardan sonra ruhların neyi simgelediğini bileceklerdir. İalou alanlarında, ne şekli, ne ağırlığı, ne zamanı olan, mavimsi yeşil, kaygan ve sisler içinde, belirsiz olan her şeyin dehşeti ile dolu «*milyonlarca yılın Yıkıcıları*»nın egemen olduğu bölgelerden uzakta, firavun ruhlarının kazlar gibi gıgıgıladığını işiteceklerdir. *Doğru kişi*, suları o kadar mavi Nil'in, Tanrısal Nehrin kıyılarında, çocukluk perçemlerini kestığı günden beri o kadar sık hayal ettiği o cennetleri tanıyacaktır. Ölülerin Mısır'ında, başka bir Nil'i, Semâvî Nil'i, uzayda olan, Teb'in meyva bahçeleri kadar yeşil olan çayırları görecektir. Korkunç ruh tartılması sınavından sonra, artık mutlu olmalıdır; çünkü göklerdeki bahçelerde, firavun inciri ağaçlarının gölgesinin serinliğini tadabilen doğru kişiler arasında olacaktır. Kendisi ve ondan sonra ölüm krallığında doğacak olanların hepsi tanrıçaların sütünden içeceklerdir. Bunun için Piramit Tekstlerinde onlara «*ağızları doymuş mutlular*» denmektedir.

İsmi Thot tabletlerinde okuduktan sonra, Doğru kişi, ışığın ve sözün (kelâm) başlangıcında bulunan ilk titreşimi sakla-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

yan «Kozmik Yumurta»yı, «Yumurtası içindeki Râ»yı seyredecek; ruhu Tanrısal İnek Hathor-Nouit'in memesinden ebediyen akan Semâvî Nil'in, yani Samanyolu'nun önünde sevinç duyacaktır. «Zekâyla sarılmış Işık Saçanlar»dan, Amenti'nin *Khûları* önünde, rahibin mumyası başında okuduğu duayı hatırlayacaktır: «Beni takdimeler alanında, dokuz dirsek (fr. Coudée; dirsekten parmak uçlarına kadar, yaklaşık 0.50 M. lik bir uzunluk) boyunda bir *Khû yap*. Bana bak: ben doğdum ve yaşayan bir *Khû* şeklinde çıkıyorum». Râ'nın kendi ışığı olan phallus'ünü, güneş ışığının her yere nüfûz edici şiddetini simgeleyen, Osiris'in aslan kafalı uzvunu da görecektir; hiçlikte başıboş dolaşan, başsız, boyunları aşağıda, yaşam akımlarından yoksun «tersine dönmüş» leri, lânetlenmişleri de görecektir. Semâvî Site ve aynı zamanda «Osiris'in tabutu tarafından dünyanın aydınlatılışı» olan, Sekhem'de «Şeylerin Geceşi» önünde bulunacaktır. Kendi iç organlarını yiyen ölü krallardan, pislik haline gelmiş lanetlemelerin belkemiklerini, içinde kalmış azıcık büyüsel gücü emmek amacıyla kıran ve böylece onları ebediyen kişilikten, dünyadaki eski mevcudiyetlerini yeniden gözden geçirmek arzusundan yoksun bırakan İşkenceci tanrılardan kaçacaktır. Uzun zamandan beri kafası kesilmiş vücutları içindeki belleksiz ruhların bulunduğu Buto bölgesindeki faalliyetli, kötü ruhlarla çekişen canavarları kovacaktır. İnek sütüyle yıkandıktan, sırtı bir avuç güherçile ile temizlendikten, el ve ayaklarının yerinde olduğunu gördükten, bacaklarının hareketine ve konuşma gücüne kavuştuktan sonra, Doğru kişi uzun bir değnek alır ve gök yollarında yorulmadan, Kolpaktchy'nin yazdığına göre, «kendisine yaklaşmaması için ölümünü uzakta tutarak» dolaşabilir. Artık o, «tabutunda uzanmış yatarken» onu ayağa kaldıran Anubis'e eşit olmuştur. Gökyüzünün dört kapısı önünde; Râ'nın esrarlı ışınımının önünde; «Shou'nun gücünün dayandığı gök mekânı kanunlarının ifadesi» olan yedi basamaklı Schmoun merdiveni önünde; İsis'in «havadan yapılmış» yedi gömleğinin önünde; her yarıdılışın tohumunu kendinde saklayan evrensel tohum (sperm) Noun'un önünde, sevinçli gölgesizdir; kırk iki tanrının mahkemesi önünde temize çıkmış olan o, önünde ışık-ruh'larla kayna-

şan Amentî'nin pırıl pırıl parladığını görünce, ebediyen yükselmiş olacaktır. Çünkü bu Piramit metinlerinde yazılmıştır; çok sonraları ortodoks hıristiyanların kutsal kitaplarında yazılmış olduğu gibi: Salıhlere (Doğrulara) değerlenme (izzet: gloire); çünkü onlar Cennette ışık saçan yıldızlar gibi olacaklar...

Amenemhet'in mezarında bulunmuş ve Jean Capart tarafından çevrilmiş, yakınlarının bizzat ölüye hitab ettikleri şu dua ne kadar güzeldir: «Heykellerin mihraplarında ebediyen kalsın... Bedenin nekropoldeki mezarında sabit dursun.. Batı güzellikleriyle sevinsin... Batı dağından arzunca çıkıp girebilesin, önünde öbür dünya kapılarının ardına kadar açıldığını göresin... Dağda yükseldiği zaman Râ'ya tapabilesin ve ufkun eşiğinde dinlenirken onu yüceltebilesin... Etrâfı ebedî bahçelerle çevrili gök havuzunun kıyılarında her zaman gezebilesin...»

V. BAB

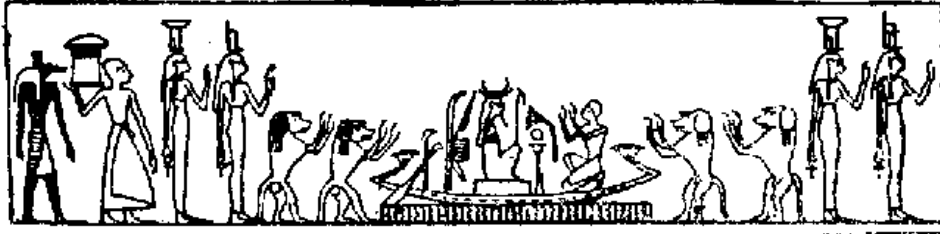
BÜTÜN VARLIKLARIN SONRADAN NE OLDUKLARINI GÖRMEK.»

Yedi yüz sihirli formül sayesinde, firavunlar devrinde yaşayanlar, ince keten sargılarla sarmalanmış, göğsündeki Osiris'te dirilmeyi simgeleyen altın takısı, vücudunda hiç durmadan akan İsis'in kanını temsil eden kırmızı donuk akikten (Jaspe) düğümü, kalbini gösteren yeşil taştan skarabesi olan mumyayı terk eder etmez, ölünün dublesinin sonraki gelişmesinde hazır bulunmanın sırrını biliyorlardı. Şüphesiz tanrılar mahkemesinde doğrulardan bulunan ölümlere, sayısız mutluluklar vaad ediliyordu. Tanrılar için, yeryüzünde geçirilen yaşamın azıcık bir şey sayıldığı açıkça bellidir: Kum çölündeki bir tek kum tanesi gibi. Bununla beraber, gelecekteki tanrılaşmaya rağmen, bu fâni dünyada kabil olduğu kadar uzun zaman kalmak, istenir bir şeydir. Eski bir Mısır şarkısında söylendiği gibi: «Bira testileri arasında, dostları ile beraber, neş'eyle oturmak ve bir gün, gökün dibinde, onca hayvan kafalı tanrı arasında, yüceltileceğini hiç düşünmemek...»

**

Jean Capart, ruhun tartılması sahnelerine refakat eden cenaze papirüsleri, «bütün karışıklıklarının tamamen ortadan kalkmadığı esrarlı bir dille kaleme alınmıştır» diye yazmaktadır. Mezarların duvarlarına resmi yapılmış birçok sahne, şüphesiz hiçbir zaman izah edilmemiş olarak kalacaktır. Örneğin Teb'de, VI. Ramses'in mezarındaki Güneşin cehenneme iniş sahnesi. Orada, ölümlerin güneşinin cehennemliklerle dolu mağaralarla simgelenmiş cehennemin derinliklerine daldığı görülür. Zaten, *Ölümler Kitabının* bazı Bab'ları, hiçbir insana açıklamamanın yasak olduğu korkunç sırları ima etmektedir: «Çünkü inisiye olmayan-

lar gizli şeyleri bilemezler ve *gizli mekânın formülünü tanıyamazlar.*» Bize, yaratının (демиург; Osiris olmalı -Ç.N.) kendini, insanı ve evreni niçin yarattığını, eşsiz, fakat çok karanlık bir monolog halinde anlattığı sözlerini nakleden XVII. Bab'ın açıkladığı gibi, ancak tanrılar insanın nereden gelip nereye gittiğini bilirler. Yaratılış şiirinde insanların yazgısını tanımlar;

Şekil — 12

Solda, Anubis, ölünün arkasında, ritüel koruma yerinde, tahta bir çekmecedeki iç organlarını kendi taşıyan ölüyü koruyor. Omurga gibi, iç organların da çok kutsal bir karakteri vardır. Onlar, ölünün onsuz, kişilik ve şuurunu Douat evreninde koruyamayacağı «sihir gücüne» sahiptirler. Her ölü, daima «sihir gücü» peşindeki, öbür dünyada kaynaşan kötü ruhlar tarafından kendi iç organlarının çalınmamasına özellikle dikkat etmelidir. Ortada, ölü, köpek kafalı maymunların tapındığı Güneş Kayığının baş tarafında, Râ'nın önünde secdeye kapanmaktadır. Kayığın her iki tarafında, İsis ve Nephtis, ölüyü bekleyen gelecek milyonlarca yıllık mevcudiyeti simgeleyen ankh haçını (croix ansée) taşımaktadırlar. - Cadet Papirüsündeki son sahnenin vinyetinden alınmıştır.

Onları, doğru ve iyi için, hüküm gününe (kıyamete) kadar savaşarak yaratıcı sözün, (kelâm'ın) zaferini sağlarlarsa, dünyadan gökyüzüne götüreceğini anlatır. (A. Moret, *L'Egypte pharaonique*: Firavunların Mısırı.) Yaratının her cümlesi tam bir şarkı teması gibi, bir anlatış biçimi altında ortaya konmuştur. Bu ancak inisiyelerin gerçek anlamını keşfetmek için yorumlayabildikleri esrarlı sözcüklerin bir çeşit musikisidir. Tanrıbilimci-ler bu ünlü XVII. Bab'a bir yorum getirdiler, «soru-cevap biçiminde, her esas ibâreye bağlanmış açıklamanın (glose) kendisi

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

de karanlık olduğundan, bazan bir ikinci, hatta üçüncü bir anlam gerekti. Bu bilgiç yöntem ile salte karşılaştırmasının (Sais-şehir- den türetilmiş bir nom ve bir sülâle adı) XVII. Bab'da muhafaza ettiği üçlü yorum, çiçekli süslemelerini ilk şarkının refakatinde işleyen ikili ve üçlü kontrpuan'dır (: Birkaç parçadan oluşan musiki tertibi) -A. Moret, Aynı yapıt-, Ölüler Kitabının CXXV ile birlikte olan ana temasının özeti -olumsuz günah çıkarma- ölü Amenti'ye girerken okunması gereken tapınma dualarının en bellibaşlılarından biridir: «Ben gökyüzü mekânlarının, uzay, sonu olmayan bir sıvı okyanusu gibi iken, zamanların ve şekillerin tanrısıyım. Hiç kimse beni doğurmadı, çünkü her varlıktan daha evvel doğmuştum. Benim adlandırıldığım bütün isimlerin sihir gücünün şefaati ile gök hiyerarşisini ve kendi kendini yeniden yaratan maddeyi yarattım... Ben Atoum'um ve kozmik okyanusta hiçbir hayat izi yokken ben gene mevcuttum. Ben evrenin başlangıcı ve büyük tabutun içine uzanmış olacağı zaman sonu olacak olanım. Yokluktan, nehrin sularının silindiği gibi, çoktan silinmiş varlıkların pınarını fışkırttım ve bedenimde yarın'ın sayısız varlığını da taşıyorum... Ben Atoum'um ve biliyorum ki ölümler Osiriste ebedidirler. Çünkü Osiris, doğru ve yardım etmeyi sevenler ve Mısır toprağından kötülüğü kovanlar için, aynı zamanda ebedî ve sonsuzdur. Büyük yıkımdan sonra, Osiris'in organları oraya buraya dağıldıktan sonra, dünyalar çöktükten sonra, gök âlemlerinin dengesini yeniden kurdum, onların parlaklığını iade ettim ve ışığı ışığım olan Râ'nın doğuşunu gördüm... Ben Atoum'um, Heliopolis'in tanrısal Kedisiyim. Ey temize çıkmış ölümler, siz ki canlı iken kötülük ruhuna karşı savuştınız, Amenti'de Osiris'in hizmetkârlarını parçalayan ve cehennem kazanlarında haşlayan uzun bıçaklı ruhları sizden uzaklaştıracam. Kadavra ve pislikleri yiyen şeytanları ölümlerden uzaklaştıracam; çünkü ben gökyüzü mekânlarının Atoumu, başlangıçların ve dünyanın sonunun Atoum'uyum.

**

Ölümler, tanrıların dünyasına Tanrısal inek Ménourit'in sırtına uzanıp giderler. Ruhun rahatlığını ve dirilmeyi sağlayan «djed» ve «thet» sembollerinin koruması altındadırlar. Bütün

ölüler, Nil'in öbür kıyısında «batan Güneşin mutlu topraklarına bırakılmış, babadan oğula, son kuşağa kadar, mumyalanmış Osiris'i, Amenti'nin efendisi, ayak parmaklarına kadar kokulu şeritlere sarılmış, mumyalanmış Osiris'i seyredeceklerdir. Herbiri onun önüne çıktığı zaman ona bir hayat pırıltısı verecek ve Osiris aracılığı ile ebedi olacaktır... Ölüler ona gideceklerdir. Çünkü onları doğrulayacak yalnız odur, çünkü o, herşeyin son defa olmak üzere yeniden başladığı geniş bir evrende egemendir. Mevcudiyetleri ile, mistik olarak, onunla birleşecekler «İsa'da ölen Hristiyanlar gibi, *Osiris - falanca* olacaklardır» (Kolpaktchy.)

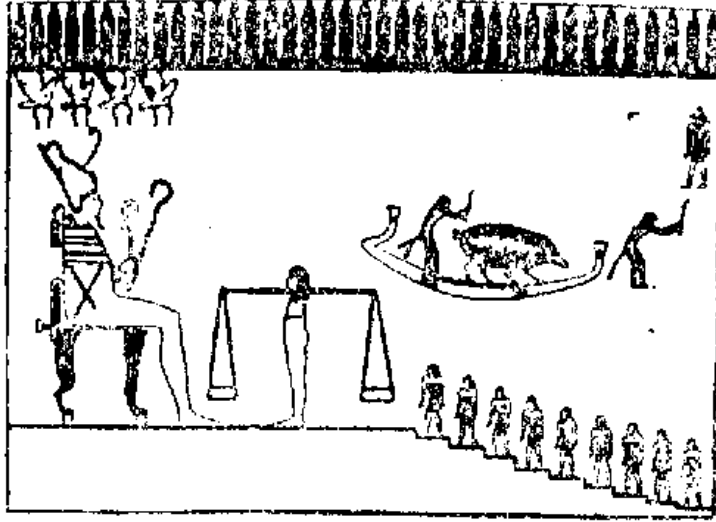
Osiris, Güneş'in Gözü; insanın iki mevcudiyeti arasında, hiç bir kesintiye yer vermeyen sürekliliği simgeler. Bunlardan biri kısa ve görece (rölatif), insanın dünyadaki yaşamı; öbürü ebedi, hayâli değil fakat gerçek olan yaşamıdır. Doğum ve ebediyet arasında hiçbir aralık yoktur. İki halin ikisi de birbirine vesile, sebeptir. Çünkü otuz beş sülâlenin çağdaşı olan Mısırlılar, beden, k â'sı, ölümsüz dublesi ile, çürüyemeyeceğini, mezarda fizik yok oluşun vuku bulmayacağını, fakat öbür dünyanın eşliğine bırakılmış beden, doğanın bize sunduğu çeşitli örneklerle bakarsak, değişime uğradığına inanıyorlardı. Bu sırların ana hatlarına artık sahip değiliz; ne ölümlerin esrarlı değişimini ne de, sihir sözcükleri inanılmaz güçlere sahip «kudret sözcüklerini» bilenler için Amon mabetlerinin duvarlarının şeffaflaşabildiğinin nedenini bugün açıklayabiliyoruz. Beş bin yıl evvelki inisiye rahiplerin eylemsel büyü (magie opératoire) bizi güldürmemelidir. XX. yüzyıl fizikçilerinin maddeyi parçalayabildiklerini, anti-maddeyi keşfettiklerini yadsıyamayız. Bu inisiye rahiplerin büyü, ruhları ölüm dediğimiz yere, yani sonraki hayata taşıyan görünmez ışıdı, ve ölümlerin koruyucusu Osiris sayesinde, her doğru yolu bulmuş (sâlih), ruh tartılması sınavından sonra, Osiris'in krallığında «yüz milyon yıl» seyir (contemplation) halinde kalabilirdi. Bu acayip ölüm evreni, geçmiş ve gelecekte ölçülebilir olanı kaldırıyor; ölü için şekiller, simya (alşimi: Eskilerin maddelerin değişim bilgisi), akrabalıklar anlamını kaybediyordu. Ölü, Gilgames Destanında ve *Ölümler Kitabının* XVII. Babında

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

anlatılan kozmik yıkımları görmüş bulunan tanrılara eşit olabileceğini de biliyordu. Ne şaşırtıcı görüş ve ne keşif!.

**

Bir duvar üstüne bir çehre çizen san'atkârın hayat yarattığına, ağızdan çıkan her sözünün bir hayat biçimi olduğuna inanan bir halkın saplantılarının nereye kadar gittiği hiç bilinebilir mi? -II. Ramses'in, ellerini iyi kullanmasını bilen her usta kopyacının karnını iyi doyurmasını, her on yıl başlarını yağla-

Şekil — 13

Ruhlar Çıkış Merdiveni'nin dokuz basamağını tırmanıyorlar. Kabul edilmeden önce önünde itirafta bulunacakları Osiris'e doğru gidiyorlar. Eğer «Doğrulardan: Sâlihlerden» bulunurlarsa, Ro-Setaou Kapısında Işık Saçanlar haline gelecekleri Douat'ın Yüksek Bölgesine gidecekler. -METİN: Yargılanmamın Gecesine doğru yürüyorum. Kayıkta «Tahribedici Domuz», «Milyonlarca Yılın Yutucusu» kalpleri, yani yeryüzünde geçmiş hayatlarındaki filleri, Osiris'in önüne yerleştirilmiş Yedi Ruh'un terazisinde Maat'ın tüyü olan Gerçeğin Tüyü kadar hafif olmayanları bekliyor. Vay «Senelerin Yutucusunun Kayığı»nda yer alacak kovulmuşlara, çünkü onların herbiri «Sheniu Odasının acımasız parmaklı on iki işkencecisi'nin refâkatinde, her şeyin kuruyup, silindiği Amenti'nin pis bölgesini, o «Aouai Ateşi Gecesi»ni tanıyacaklardır. -W. Budge, Osiris and the Egyptian Resurrection : Osiris ve Mısır'da Yeniden diriliş inancı.

masını bildiğini hatırlayalım.- Bu fantastik gerçeküstücülüğü, bu irreel âlemin büyüleyici gücünü, bu Osiris krallığının soğuk parlaklığını anlayabilecek miyiz? Bu ölüm dünyasını hepimiz tanıyacağız. Altı bin yıldan daha önceleri Mısırlıların bulduğu, düzeni Amon mabetlerinin inisiyeleri olan cesur araştırmacılarca keşfedilen bu dünya, bizim için de o kadar ulu, o kadar değişmez mi olacak?

Evet, bundan böyle temize çıkmış ölü, derinliklerinde Orion'un kıvılcımlandığı, konstellasyonların, parlak ruh pleyadlarının (Pléiades: Ülker burcu) benzeri olarak Douat'ın göküne yükselecektir. Nihayet, Gök Boğasını görecektir, tanrılarla aynı yiyecekleri yiyecektir. Oysa, o belki Nil Vadisinde, ancak bayram günleri çığ soğan yiyeabilen, darlık içinde bir kimseydi. Belki onca karanlık olan o, sabah yıldızının parlak bir bölümü olacak, gökün bütün kapıları, önünde açılacaktır; çünkü o, kapıları rezelerinde çevirten sihirli sözcükleri söylemesini bilecektir... Binlerce yıldır dolaşan Bozulmazlara karışacaktır. Dünyadaki kil duvarlı yıkıntı evinde, yaşamında o kadar gösterişsiz olan, o parlak yeryüzünden bir nefes kadar çabuk silindikten sonra, gerçekleştirecek geleceğinin bu muhteşem hayalini nasıl düşünebilirdi? Osiris olmak! Evet, bütün servetini iki nasırlı eli arasında tutabilecek olan o, Osiris'in parlaklığına sahip olacak, yüzlerce kuşağın asırlar boyu seyredeceği parlaklığını bir gün bile kaybetmeyen o yıldız olacaktır... Osiris olarak evrensel ritimlere katılacak, tanrılara eşit olacak, insanların vücudu gibi yaşayan sonsuz olacaktır...

**ÖLÜLER KİTABI BİZE TANRILAR
VE İNSANLAR ARASINDA İYİ İLE
KÖTÜYÜ KARŞI KARŞIYA GETİREN
ÇEKİŞMEYİ AÇIKLAR.**

Simgesi A p o n h i s yılanı olan Seth, kötülüğün kökenidir. Işık doğmadan, evrenin kurucu elemanları tamamlanıp bir düzen meydana getirilmeden, yaratılış şekilleri «gökün doğusunda tanrıça Nouit'in jehital bölümlerinden ruhlar ve tanrılar oluşmadan evvel», Seth mevcut idi. Tanrıça, Doğu ve Batı arasında eğilmiş, elleri ve ayakları ile, Doğuya ve Batıya dokunur. Seth;

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

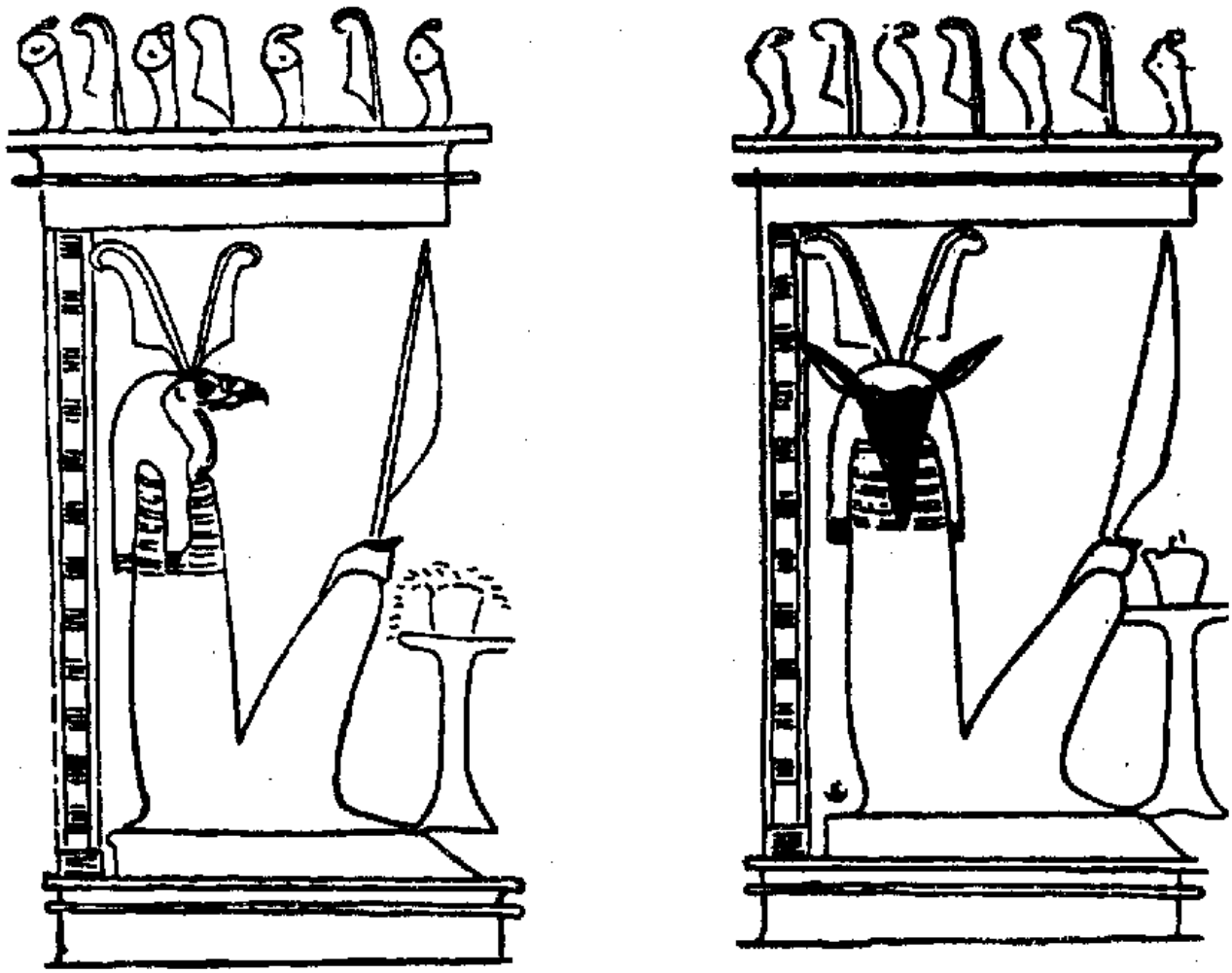
Kabil, Habil'in kardeşi olduğu gibi, Osiris'in düşmanı ve kardeşidir. Bize iyilik ve kötülük, aydınlıkta ve karanlıkta sırlar veya korkulacak şeyler böyle açıklanmaktadır. Râ'nın ilk kez Mısır toprağını aydınlattığından beri İyi ve Kötü, birbirine meydan okumaktadır. Ve bu, Çifte Zambak ve Papirüs Krallığında, herbiri kırkar bin yıl saltanat süren efsânevi firavunların ilk gününden beri böyledir. Genel yıkımların, uygarlıkların çöküşünün, başlangıçların tufanlarının, tanrılar arasındaki acımasız savaşların anısını saklayan bu toprak üzerinde İyi ve Kötü birbirini kovalar ve Ölüler Kitabı bunu bize açıkça anlatır. Kutsal metinler bize, Osiris'in şefaatiyle, ölümlerin Amenti'ye ilk adımlarından itibaren iskenceci şeytanlardan korunacaklarını anlatır. Osiris sayesinde ölümler tam kalacaklar, yani aşağı dünyada kimlikleri parçalanmayacaktır. Osiris'in vücudu kardeşi tarafından on dört parçaya ayrılmış ve bu parçalar Mısır'ın her tarafına dağılmıştı. Ölüler kötü nefesten veya lânetlenmişlerin beddualarından korkmayacaklardır; çünkü İsis onlar için «ölümsüzlüğü veren ilâcı keşfetmiştir» (Herodot.).

AĞZIN, GÖZLERİN

KULAKLARIN AÇILMASI.

Firavunların tacındaki Naja yılanının -İki Mısır'ı; aynı zamanda Doğu ve Batıyı simgelemektedir- kıvrık başı marangozların kullandığına benzer (fr. Herminette) «Anubis'in âleti» denilen bir büyü aracı ile yapılan bir théurgie (: Yüksek ruhlarla ilişki kurmaya dayanan bir çeşit sihir) işlemi *ağız açma ameliyesi* sonucu ölü, öbür dünyada yaşayabilmek için, kaçınılmaz bir gereksinme olan yaşamsal fakültelerine yeniden kavuşuyordu.

Kher-heb rahibi, «Karnak'ta Gökyüzü Kapılarının Açıcısı», «Kitabın eskiden beri sahibi», ölümlün arkadan, *omurgadan*, «kutsal akımı», «koruyucu tesiri», *san ankhu*'yu alabilmesi için sihir yöntemlerinden faydalanıyordu. (Ekseri İsis'in mabedinin iç ve başlıca bölümünde (naos), firavunun arkasında, elini, kralın ensesi hizasında, ona manyetik paslarla kutsal akımı-

Şekil — 14

Douat'ın kapılarının eli bıçaklı bekçileri. British Museum'daki Anhai Papirüsü, CXLVI. Bab.

sotpou sa-, iletmek üzere kaldırmış vaziyette durduğu görülür.) Bazan bu ağız açılışı «kurban edilmiş bir boğanın testikülleri: husyeleri» ile yapılmaktaydı. (Lefébure, Bull. Egypt. II. cilt, sf. 182.) A. Moret, belki de bu ritin, cenaze kültürünün en önemlisi olduğunu yazar. Çünkü rit, mumyalanmış, sarılıp sarmalanmış cede dilini ve sözün sahip olduğu yaratıcı gücü, görüşü, ıslıtmeyi, tat, koku, dokunma duygusunu, kolların ve bacakların hareket serbestliğini iade ediyordu. Piramitler döneminden, Roma çağının sonuna kadar mezarlarda kısaltılmış veya tam; resimli, resimsiz papirüslerde «ölünün gözünü açmak için» formüllere rastlanmaktadır. Evren ile birlikte yaratılan canlılar serisini simgeleyen bir ağ ile örtülmüş «yüzü açma» ritleri, kutsal şehir Abydos'ta, naos'un (mabedin iç ve en önemli yeri) kapılarını iki

elliyle açan rahibin figürü ile birliktedir. Bu sonuncu, evrenin daraltılmış bir simgesini temsil etmektedir. «Mumyanın dinlendiği, aynı zamanda evreni simgeleyen mezar veya naos, ölünün heykelini veya mummyayı koymak için kapıları açılınca aynı ilâhî ışıtilir.» (Schlapparelli, *Libro dei funerali*, II. cilt.) (Edfou ve Denderah anıtları da görülebilir.)

Aile kültünün rahibi olan oğul -firavunun tanrısai kültün rahibi olduğu gibi- babasının heykel veya mummyasına sarılıyor, ateşle mumyanın başını veya heykelciğı aydınlatıyordu. Çünkü alev, güneş olan Horus'un gözünden gelmiş, öbür dünyada ölünün düşmanlarını kaçıracak olan sihir akımını iletmek için parlıyordu. Sonra, kurban edilmiş bir hayvanın yüreğı veya budu ile, ölünün yüzü okşanıyor, «Büyük Sihirbaz» denen yılan şeklinde, tanrısai bir aracın (herminette) yardımı ile ölünün ağzının, gözlerinin, kulaklarının -lâkırdı edebilmesi, salgılarını ve hümörlerini (eski tıpta vücudun tabiatını oluşturduğu düşünölen dört unsur: kan, safra, balgam ve sevdâ -arapça çok kara anlamına-) kullanabilmesi amacıyla açılmasına girişiliyordu. Ancak o zaman ona, «ruhunun göğsünde olacağı, tam kendisinin olan arkasındaki şeklini tanıyacağı» söylenecekti.

«SERDAB'LARIN CANLI HEYKELLERİ» ÖNÜNDE BİR SEREMONİNİN ON BİR AŞAMADA YAPILIŞI.

Bayan Weymant - Ronday şöyle yazmaktadır: Ağız açma seremonisi, heykelin (ölüyü, dublesini temsil eden) el ve ayaklarını yumuşatan gerçek «cevher değışimi» - transsubstantiation: Bir maddenin başka bir maddeye dönüşmesi - güneş ve Osiris doktrinlerinden türemiş bir dizil özel safhadan (epizoddan) oluşur: 1 — Ölünün heykeli, yüzü güneşe doğru, yeryüzü gibi şekil verilmiş bir kum tabakası üzerine konur. 2 — Birbiri ardından birçok defa tütsülenir. 3 — Dörder serilik iki dizil kaba konulmuş su ile, dört yönün tanrıları adına (Horus, Seth, Thot ve Sempa) heykel temizlenir. 4 — Heykelin ağzı lo natron (doğal sodyum karbonat) topağı -beş güney, beş kuzey için- ve beş topak

tütsü takdim edilerek temizlenir. Bu topaklar ayini yönetenin avucuna aldığı küçük bir sepete konulur» ve sepet iki defa ağza, iki defa gözlere, bir defa heykelin eline olmak üzere kaç topak varsa o kadar kez olmak üzere götürür.» 5 — Bu temizleyici ritler, heykele takdim edilen tütsü tanecikleri ile, heykel baştan aşağı tütsülenerek son bulur. Bundan sonra: 6 — Bir deriye sarılmış ve bir yatakta uyur bulunan bir şahsın uyandırılmasını anlatan anlaşılmaz bölüm. 7 — Ayini yapanların dördünden birinin (Horus'un dört oğlunu temsilen) heykelin ağzını küçük parmağı ile açıp heykele bir oğlun babasına hitap eder gibi hitap etmesi. 8 — Bir öküz, bir ceylan, bir kazın kurban edilmesi. 9 — Heykele öküzün ön ayağı ve yüreğinin takdim edilmesi. 10 — Heykele önceden ayrılmış parçanın, kanlı et ile ağzını ve gözlerini oğuşturur gibi yaparak, tattırma teşebbüsü. 11 — Ağzın ve gözlerin çeşitli araçlarla açılması: Ağzı kıvrık marangoz kalemi ve *werhi-kaou* denen bir sihir objesi. Bu sonuncu alet ölünün «ağzını ve gözünü açmak»la kalmıyor, aynı zamanda «tanrılar üzerinde egemenliği» sağlıyordu. Tanımlanan hareketlerin her birini açıklayan lakırdılarla süren seremoni, biter bitmez yenden başlıyordu. Ağız açma epizodu, bu sefer yeni bir dizi araç kullanılarak yapılıyordu: Demir kalem, kırmızıya boyanmış parmak, kırmızı taşların konulduğu bir kese, dört *briquet* (x), v.s. Heykelin ağzına, sonra, özel bir madde (bir tür iç yağı veya tereyağı) sürülüyor, arkasından sütle ıslatılıyordu. Öküz, ceylan ve kazın kurban edilmesi tekrarlanıyor ve seremoni heykelin tuvaletinin yapılması ile son buluyordu: Başına (*coufiyeh*) giydiriliyor, ona çeşitli renklerde kumaş şeritler takdim ediliyor, koku sürülüyor, yüzü boyanıyor, kral elbiseleri giydirililiyordu. Nihayet o, tütsüleniyor ve bu operasyon *Uraeus* (xx) tanrıçası ve bütün Mısır tanrıları adına tekrarlanıyordu. Seremoni çıkışında bir yemek veriliyor, yer süpürülüyor, «dokuz arkadaş veya saray adamı gelip, merasimle heykeli kaldırıyorlardı.» (Bu «canlı

(x) Briquette, sıkıştırılmış turb veya kömür tozu parçacığı olup yakacak olarak kullanılırsa da, buradaki anlamı şüphelidir.

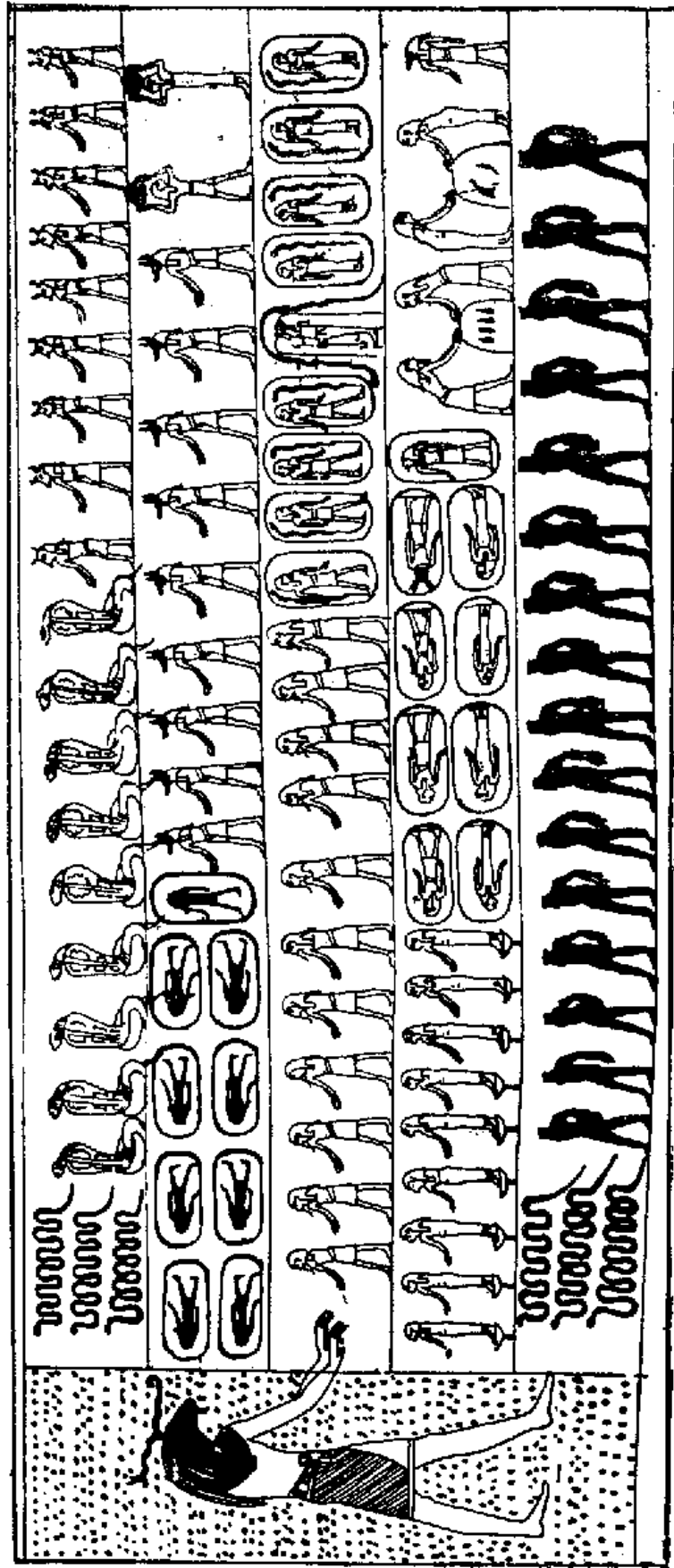
(xx) URAEUS . Tanrısallığın ve krallığın, Doğu ve Batının, aynı zamanda Yukarı ve Aşağı Mısırın sembolü Naja yılanı.

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

heykeller» hakkında: Bedenler, ölümlerin ebediyet portreleri kimdi, canlı renklerle boyanmış, yüzleri kakmayla yapılmış gözlerle aydınlanan, keten giydirilmiş, mezarların serdab'larına konmuş; Jean Capart, Mempys, XVIII. Bab.) Bu serdab'lara, yani (Mastabaların: I. İmparatorluk döneminden, dört açılı eski Mısır mezarları)nın mihraplarında oyulmuş yuvacıklara, Eski Mısırlıların çok karışık cenaze merasimlerinden sonra, ölünün canlı heykelleri -genellikle Yukarı ve Aşağı Mısırı simgeleyen iki heykelcik- konuyordu. Ölünün akrabalarının talimatı üzerine ve bu iş için ayırdıkları paranın önemine göre, rahipler bu heykellerin önünde, dumanı «ebedi beden» burun deliklerine zevk veren tütsü taneciklerini muntazaman yakıyorlar ve ölüye borçlu olunan kurban hizmetlerini sağlıyorlardı. Sürekli vakıflar rahip ailelerine ölümler kültürünün sürdürülmesinde gerekli kaynakları sağlıyordu. Jean Capart: «Bazı mezarlarda vakfı tesis eden vasiyetnamelerin kopyaları bulunmuştur» diye yazmaktadır. Bazan ölmüş bulunan kimsenin kendisi servetinden rahiplere ayrılacak bölümü göstermiş ve «hangi şartlar altında bir nesilden öbürüne geçeceğini» tayin etmiş bulunuyordu. (J. Capart). Ve eğer, özellikle hizmetindeki bir rahip veya kendi neslinden biri adalet nezdinde itirazda bulunmaya cesaret ederse veya ölünün isteklerini tanımamazlıktan gelirse, mezarına tecavüz ederse, serdab'ındaki dublesine hürmetsizlikte bulunursa ölü onu, ölümlerin kalbinin tartıldığı Anubis'in terazisinde, ünlü, tanrılar mahkemesiyle tehdit ediyordu.

**«SANA KALBİNİ
KARNINDA GETİRİYORUM.»**

Özetle, ayrıntıları Mısır'ın en eski doktrinlerine dayanan *ağzın ve gözlerin açılma seremonileri*, ölünün ruhunu bulmasını ve bir «yaşam akımı geçen» vücudunu kullanabilmesini sağlıyordu. Kırk iki adalet tanrısı ve ebediyen tout ankh olan Osiris'in önüne çıkmadan, ölünün mumyası «Altın Salon» daki çakal başlı Anubis tarafından sarılıp sarmalanıyor ve üstüne kokular sürülüyordu. «Horus ve Anubis cenaze sargılarını düzeltirler. Thot,

Şekil — 15

Douat dünyasının Mağara tanrıları ve aşağıda kendilerine yalnız Osiris önünde temize çıkanların tanıdığı Yukarı Bölgeler yasak olan kafası kesilmiş ölümler. - British Museum'daki, The Book of the Dead. The Papyrus of Queen Nectanebef'den. 65

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

ağzının bazı duaları ile, elini ayağını sağlığına kavuşturur.» Bu satırları Maspero'nun «*Mémoire sur quelques Papyrus du Louvre* : Louvre'daki bazı papirüsler hakkında not»da okuyoruz. Baştaki yedi delik ve karnındaki doğal delikler kutsal araçlar, ritüel sıvazlamalar ve bazı sihir formülleri sayesinde açılıyordu. A. Moret *Rituel du Culte divin en Egypte* : Mısır'da tanrısal tapınmanın Ayınları'nda bu uzun seremoninin basitleştirilebildiğini yazar: Bazan skarabe biçimi verilmiş taştan veya metalden bir yürek, ağzın açılışından sonra ölünün kalbine konuluyor. Ölüler Kitabının Bab'larından biri okunuyordu. Bu ritler Rekhmara mezarındaki «Işık Saçan'ın kalbini bu kimseye getirmeyi, ağzını açmayı, tanrısal adaklarla ona biçimini vermeyi anlatan bölüm» adındaki bir yazıda toplanmış bulunmaktadır. (Ph. Virey, *Rekhmara mezarı*). A. Moret'nin «Mısır'da Tanrısal tapınmanın Ayınları'ndan aldığımız tercüme edilmiş bölüm şöyledir: «*yerine koymak için sana kalbini karnına getiriyorum. Horus'un kalbini ana-sına İsis'in kalbini oğluna getirdiği gibi.*» Böylece, karanlıkların dibinde, ölü görebilecek, işitebilecek, teneffüs edebilecek, dinleyip, konuşabilecektir. Rahat ebediyetinde, ebedî efendilerinin arzularından kaçmamaları için bacakları olmayan dışı heykelciklerle cinsel zevkleri tadabileceklerdir.

TEMİZLENME SAHNELERİNİ TASVİR EDEN ABİDELER

Ağız ve gözlerin açılmasından evvelki temizlenme törenleri ekseri bize tarif edilmektedir. Teb nekropolünde Khonsu mezarının girişini gösteren bir anıtın önünde, hizmetkârların, üzerine sihir formülleri kazılmış bir mezar taşını diktiklerini görüyoruz. Mezar taşının önünde, bir heykel ölüyü temsil etmekte, ritüel leopar derileri giymiş cenaze rahipleri heykele saçılar (libations) yaparken, iki kıralanmış ağlayıcı kadın dövünmektedirler. Kurban edilmiş Typhon (Eski Mısır'ın «Thoubon veya Set-Siton adlı toprak - çöl tanrısının, (Osiris'in erkek kardeşi Seth'in Yunanca adı) hayvanı derisinin (yani leopar) rahiplerce giyilmesinin «cenaze kültürünün en eski ritlerinden biri olduğunu» hatırlatalım (A. Monet). Bu deri ritinin genel anlamı, ölüyü mumyalama töreninde söylenen şu cümleyle tanımlanır: «Kalbinin ferahlaması

için iyi ayinler, düşmanın Seth'in derisiyle iyi cenaze törenleri yapıldı», «kurbanın derisini giyinmek, kurbanın hassasını edinmenin en sağlam yolu sayılmıştır» (Lefébure, *le Mythe Osrien: Osiris Mit'i*). Sonraları, ölünün bütünlüğünü korumasına yardım eden mumyalamanın yerini, bir parça mide bulandırıcı olan ölüyü parçalama adeti aldı. Bununla birlikte cenaze ritüelleri, eski formler değişmedi.

Yağlanma seremonisi sırasında bir okuyucu rahip, bir papirüs tomarından uygun duaları tekrarlar. Ölünün ağzını ve gözünü açma araçları önünde hazırdır. Teb mezarlarının duvarlarındakilere benzer resimlerin bazı sahnelerinin neyi ifade ettiğini yeterince anlayamıyoruz. Menna mezarında veya Mentou ker kheseft'dekiler gibi. Teb nekropolünün bir mezarının girişini gösteren bir anıt önünde, hizmetkârlar üzerine büyümlü formler yazılı bir mezar taşını dikmektedirler. Stelin (mezar taşının) önündeki bir heykel ölüyü temsil etmektedir. Bu heykelin önünde, kıralanmış iki ağlayıcı kadının feryat figan ağladıkları, ritüel leopar derilerine bürünmüş rahiplerin birinci ve ikinci dereceden libasyonlar (törensel serpmeler) yaptıkları görülür. Okuyucu rahip bir papirüs tomarından uygun duaları okumaktadır. «Ağız ve gözleri açmaya sembolik olarak yarayan araçlar yanına konmuştur. Bu kutsal metinler bize ne öğretmektedir? A. Moret «Osiris'in öldürülüşünden ve insanların ölümünden sonra, birinin ve öbürlerinin cesetleri dünyada kalıyor, oysa ruh gökyüzüne gidiyordu» diye yazar.

ÖLÜNÜN EMBRİON (ANA KARNINDAKİ ÇOCUK) HALİNE DÖNÜŞÜ VE KEMİKLERİNİN YERİNE GELİŞİ.

Kutsal hizmetlerden önce her ölü hareketsiz, çıplak ve terk edilmiş bir cesetten ibarettir. Tâbi tutulacağı ritler ondan mumyalanmış ve sargılara sarılmış bir «mumyalanmış Osiris, bir ölü-Osiris haline getirecektir. Bu sözcük *Ölüler Kitabı*'nın dualarında her an tekrarlanır. Arkalk dönemde (en eski dönemlerde) nekropollerin girişlerinde kendilerine ayrılmış köylerde yaşayan uzmanlar -bu dokunulmazların Nil'i geçmek ve yaşayanların köylerinde yerleşmek hakları yoktu- ölülerin iskeletlerinin ke-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

miklerini ayırıyor, etlerini paralıyor, iç organlarını çıkarıyor, mumyalama işlemini yapıyorlardı. Bal karıştırılmış kokularla ovma, iskeletin ve etlerin bir araya getirilmesini kolaylaştırıyordu. İskeleti bir araya getirip etlerle kabil olduğu kadar, başka bir ölüden herhangi bir parça almaksızın, örtmek gerekiyordu. Kemikleri bitiştirmek ve bütüne, doğacak her varlığın ana karnındaki çocuk biçimini vermek de gerekmekteydi. Kemiklerin birleştirilme seremonisi herkese, Osiris'in ilk olarak, kemiklerinin Horus, Thot, Anubis tarafından birleştirildiğini gördüğünü hatırlatıyordu. Bu önemli olay bütün Mısır mabetlerinde tanrının omurgasını gösteren Tet sembolü dikilirken gösterişli ayinlerle kutlanıyordu. Daha sonra, vücudun tamlığını bozmayan mumyalama yöntemi, bu biraz gönül bulandırıcı olan iskelet parçalamanın yerini aldı. Fakat cenaze merasimleri sırasında söylenen formler değişmeden kaldı.

«RÂ İNSAN BEDENİNİ GÖZÜNÜN AĞLAMALARI İLE YAPTI.»

Ölünün ruhu, hayatın ve ışığın ebedi kaynaklarına yükseliyordu. Bu serbest ruh ba idi; can (esprî); *kâ*: «duble»; *sekhem* «şekil»; veya *khabit*, «gölge»; *ren* «isim»di. Ruh, gök tanrısı olan Horus'un gözü oluyordu. Fakat dikkat etmeliydi! Onu kovalayıp rahatsız etmek için ilk cehennemlerde, nefesi yeryüzünde yaşayıp, ölenlerden hiç ayrılmayan korkunç Seth'i karşısında buluyordu. G. Jéquier, *Religion Egyptienne*: Mısır Dini adlı yapıtında «Horus'un gözlerinin kalkanı altında ölü, devamlı yolculuğunu güneş gibi hep yeniden doğarak sürdürebilecektir» diye yazmaktadır. S. Mayassis'in yorumuna göre «Horus'un gözü kökenini güneşin ışığından alan, onunla birlikte var olan, bu ışıktan çıkıp onunla karışan ruhun ışığını simgelemektedir... Horus'un gözleri insanları ve eşyayı yaratmıştır. Semâvî yüzün gözleri evreni gördüğü zaman, evren vücut buldu; güneşin ışıkları bir gözyaşı dalgası gibi, evreni kapladı; böylece Horus'un gözünden dökülenler, insanlara ve tanrılara gerekli olan hayatı verdi... Güneşten dağılan ışık gibi, Horus'un gözü bütün realiteyi yarattı.» Böylece, dünyada yaşayanlar, ölmek için doğmuş yığınlarca varlık, Râ'nın gözbebeklerinden, ilk ve dölleyici ışıkla beraber fışkırmış-

tı; çünkü: «Râ insanların bedenlerini gözünün ağlayışları ile yaptı...» diye yazılmıştır. Mayassis «Her ruh gökyüzüne doğru uçar. Işıktaki güneşte ışınmaları canlıların vücutlarını yaşatan, yeri güneş olan tanrısal-evrensel ruhta eriyecektir. Evrensel ruhta eriyecektir. Evrensel ruh, ruhların ruhu, bütün yaratıkların hayat kaynağı, tanrısallığın ta kendisi, tanrıları yapan esrarlı ruh olup tanrılar onun şekilleri ve tezâhürleridir. Bu evrensel ruh, Horus'un gözüdür. Ölü ancak, onu tanrılara eşit kılacak, onu ebedileştirecek sihirli akımı ona verecek, onu saflaştırıp hoş kokulu yapacak -Horus'un gözünün kokusu tanrıların kokusudur- bu ışık gözüne sahip olduğu zaman «ses'te doğru» diye nitelenebilir. Bunun içindir ki cenaze rahipleri, ölünün de sırası gelince Işık Saçanlardan biri olması için, ölünün heykeline merasimle kokular sürerler. Okuyan şöyle demektedir: Ey ölü - Osiris, rahibin açtığı gözüne, Horus'un gözünün ışığını koyuyorum.. Ey ölü - Osiris, saçlarına Horus'un gözünün ışığını koyuyorum...» Moret'nin çevirisi şöyledir: «*Ey Amon-Râ, senin için Horus'un gözünü hazırladım. Kokusu sana geliyor. Sana gelen Horus'un gözünün kokusudur, Amon-Râ, sen ki reçineyi seversin...*» İşte semâvi kokuların yerini tutanlar: Mür (fr. Myrrhe; Lat. Commiphora myrrha.), mabetlerdeki tütsüler...

VI. BAB

*İNİSİYELER İNSANIN ALTI
ÂLEMDEN OLUŞTUĞUNU
BİLİYORLARDI; ÜÇÜ MADDİ :
BEDEN, İSİM, GÖLGE; ÜÇÜ RÛHÎ :
ANKH, BA VE KA.*

Mısırlılar, iki hafta boyunca ay küçülürken, Kötülük Ruhü Seth'in, siyah bir domuz şeklinde, gök yüzünde Horus'un gözünü yediğine inanıyorlardı. Bir balıkçının koca karınlı, sedef renkli bir ay balığını (Môle, Poisson lune) yakalayışı gibi, Seth, bu gözü ağlarında yakalıyor, bu ölümler dünyasına egemen esrarlı gözü, su aygırlarına, Nil nehrinin derinliklerinden gelmiş ışık yansımaları gibi, sular boyunca sinsice kayan timsahlara atıyordu. Bunun içindir ki Mısırlılar, Osiris'in ruhunun, diğer ölümlerinki gibi, Horus'un gözünde kaybolduktan sonra, mumyalanmış olan ve terk ettiği bedene, mumyalama süresince, Horus'un ruhunun başına gelenler gibi her çeşit maceraya tâbi olduktan sonra dönebileceğine inanıyorlardı. Bunun içindir ki, mumya mezarın veya mabedin zemininde dikine konulduğu zaman, rahipler, yani Horus, karısı İsis, kardeşi Nephtis, aynı zamanda Thot ve Anubis, ruhun saklandığı Horus'un gözünü aramaya koyuluyorlardı. Buradaki eski sırların anahtarlarını, bu sembollerin anlamını bilemiyoruz. Ne sihirli bir âleme kaçan bu ruhların dış görüntülerinin ne olduğunu, ne de onları hangi karanlık veya aydınlık kuvvetlerin, sonu gelmez savrulmalar içindeki planetler gibi, uzağa dağılmış onbinlerce iyilik veya kötülük taşıyıcısı haline, seçerek getirmesini anlayabileceğiz. Bu «Horus'un gözünün aranılışı», bu ışığın aranılışı, ayını yöneten rahibin, karaciğeri ve iç organları Seth'in karaciğer ve iç organları Seth'in, kötülük ruhunun olan bir öküz veya ceylanı boynuzlarından yakaladığı za-

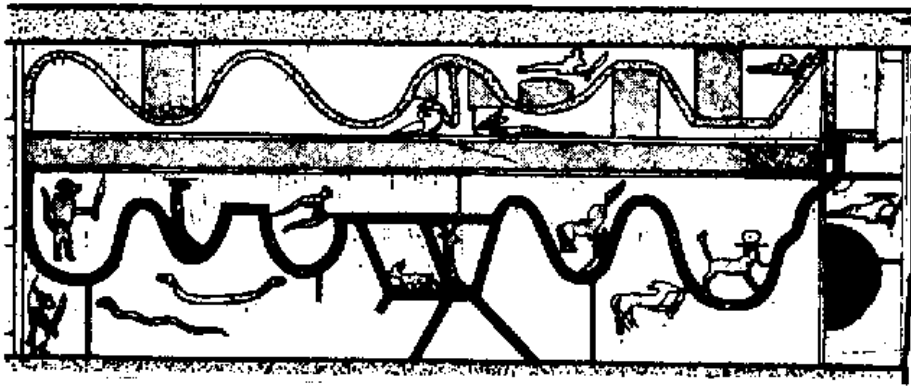
man sona eriyordu. İşte ölünün mumyası önünde, boynuzlu bir hayvanın kurban edilişini bize anlatan alışılmış sahne. Hayvan boğazlandığı veya karnı yarıldığı zaman, rahip sıcak karnını karıştırıyor, parlak ve kaygan iç organlarını, *Horus'un sindirilmemiş tanrısai gözünü* bulmak için muayene ediyordu. Çünkü ölünün ruhu bu gözde saklanmıştı ve ruhu, kurban edilmiş hayvanın iç organlarından çıkararak cenaze rahibi onu ölüye, daha doğrusu mumyasına iade ediyordu. Ruhıyla beraber ona, *gölgesini, şeklini ve ismini*, adalet tanrılarının mahkemesine çıkmak için gereken bütün görünüşleri iade ediyordu. Ruhu bedenine «saymak», «Seth'in gözünü koparmak» denen şey buydu; çünkü Büyücü İsis, ilk kez, tanrısai ve cenazeye ilgili kültün ritlerine uygun olarak, bıkmadan usanmadan Horus'un gözünü aramış, bulmadan hiç dinlenmemişti. Gözün, yani orada oturan ruhun kadavraya iadesi gösterişli ayinlerle yapılıyordu: Mumyaya bir kalp getiriliyor; heykeli ve gölgesi ona götürülüyor ve ölünün oğlu, ona hayatını aktarmak için, mumyayı veya heykeli iki eliyle kucaklayarak öpüyordu.

Zamanların başından beri Mısırlılar, Nil kıyısında hayatın çok kısa ve özellikle değersiz olduğuna inanıyorlardı. Kuşkusuz, çok akıllı meraklılar olarak «ebedi evlerinde» bulacakları avantaj, zevkler ve konfora değer veriyorlardı. Ancak tek gerçek yaşamın ebedi yaşam olduğunu da biliyorlardı. Bu yaşam onlar için, aşağıdaki dünyada ikinci kez doğuşları ile başlayacaktı. Çünkü, kokulu mumyalarından, annelerinin karnından doğmuş oldukları gibi, ölümler evreninin on iki kapısı arkasında o esrarlı, şekillerin iadesi süresi tamamlanınca, yeniden doğacaklardı. *Ka*'larıyla birlikte, yani dubleleri ile, görünüşten ibaret boş temsillere, değişimlere rağmen, ancak ölünün tanıyabileceği öbür benlikleri ile, vaktiyle doğmuş oldukları gibi, temize çıkmış bir ruhla doğacaklardı. Bu *kâ*, şekilleriyle birlikte onlara, dünyanın yumurtasını biçimlendiren Büyük Khnoum Kapıcısı tarafından verilmişti. İnisiyeler insanın altı elementten oluştuğunu biliyorlardı; üç maddesel: Beden, gölge ve isim; üç ruhsal: *ankh*, *ka* ve *ba*. Bu *ba* ebediyen sürekli, ölümsüzdü. Yaşayanların, dünyada gölgeleri

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

nasıl kendilerine yapışıksa, ka'da Douat'ın yalnızlık ve derinliklerinde böyle idi. Genellikle denilebilir ki her insan, doğan güneşin ışığını görür görmez, «Ka'sı ile yürür». Kuşkusuz kimse bu öbür benliğini ne görmüş ne de ona dokunabilmiştir. Bu, ciğerlerini dolduran hava, bakışını aydınlatan ve sözünü canlandıran düşünce gibidir. Herkesin ruhunun ve bedeninin dublesi olan ka, şu veya bu şekilde dayanağı olduğu hayat kadar kıymetli idi. Güneşi ve dikilmiş phallus'ü alkışlayan ilk köpek başlı maymunlar tarafından dünyanın tanındığı ve tapındığından beri tahrip edilemez olanın gücüne sahipti. Bu ebediyen değişmeyen, ölüye sonraki hayatındaki devamlılığı sağlayan, görünmeyen varlığın

Şekil — 16

(İKİ YOLUN KİTABI'NA GÖRE RO-SETAOU'NUN HARİTASI).

Burada öbür dünyanın bölgelerinden birini görüyoruz. Ro - Setaou'da yilankâvi iki yol vardır. Aşağıdaki ateşten, yukardaki sudandır ve birbirlerinden Ateş Gölü ile ayrılırlar. Kapılar, canavarlar, kötü ruhlar, ruhun Ro-Setaou'daki ilerleyişi sırasında aşması gereken engellerdir. Ruh aşağı dünyanın bu bölgesine eli bıçaklı bir tanrının bekçilik ettiği Ateş Kapısından (sağdaki siyah yarım daire) girer. «Gizli Şeylerin Yolu» olan «yolunu Ro-Setaou'da» açmalıdır. Ancak, kendini Ro-Setaou'da bekleyen zorlukları aştıktan sonra ruh, sağda, yukardan, çıkabilir. Pırıl pırıl, saflaşmış; ebediyette doğar; «Büyük olacak, Işığını kendi yapacaktır»; Gizli Şeylerin ne olduğunu bilecek, ancak isimlerini hiç tekrarlamayacaktır. Nihayet, Anru-tef bölgesine, mutluların bölgesine girebilecektir.

değişimlerini birbirine ekleyen ve ona bir kardeş gibi benzeyen ka'yı, her yerde mezarlarda küçük heykelcikler şeklinde buluyoruz. Canlılar ona yalvarmaktan geri kalmazlar, çünkü o çok kuvvetlidir: Ölüye «Ka'n yaşasın, derler; Teb'i severek ve yüzün kuzeyin esintilerine dönük, milyonlarca yıl yaşa.»

Henri Frankfort'un özellikle dikkati çektiği gibi, her ne kadar «bütün tercümeler, fikirlerimizin geçerli olmadığı bir alanda, kendi görüş açımızın etkilerini taşırsa da» ilerki açıklamayı doğru sayabiliriz: Eski Mısırlıların ka'sı, ister canlı, ister ölü olsunlar, onların, gezegenimizin bir bölümünü oluşturduğu kozmosun durmayan hareketi ile bütünleşmelerini sağlıyordu; bize ait olamayan bu (ben), bu ka, bu dünyadaki ve öbür dünyadaki her doğumda verilir ve, zamanların başında onu, tarif edilemez zamanlar için, meydana getirince, geldiği evrene iade edilmek için geri alınır. Ka, Eski Ahit (Tevrat)daki nephesh, espri-hayat, insanın yücelttiği, her gün ululadığı koruyucu ve transandantal Jen'i; melektir; çünkü insanın kalbi ka'sı ile sevinç içindedir»...

*BENNOU KUŞUNUN OSİRİS'İN
RUHUNU TAŞIDIĞI GİBİ,
ÖLÜNÜN KUŞ - RUHU ONUN
RUHUNU TAŞIR.*

Ruhlarına gelince, Mısırlılar onu, ölüyle aynı yüzü taşıyan bir kuş şekli altında gösteriyorlardı. Ölüm anında bu uçucu ruh, geçici olarak ka'sından, yaşamından ayrılmış bedeni terk ediyor, mastabaların (arkaik mezarların) kuyularından kaçarak alışık olduğu yerlerde dolaşıp duruyordu. Onu Nil kıyısındaki bahçelerde, firavun incirlerinin dallarında görmek kabildi. İlkel arzularını hatırlıyordu; fakat her zaman düşünüp, değerlendirip karar verebiliyordu. Zihni açık, hareketli ve gelişigüzel, ritüel saf-laşmadan sonra kendisinin olacak bu acayip dünyada dolaşıyordu. Fakat cennet mutluluklarına aday olan bu ruhu beslemek, takdimelerle doyurmak gerekiyordu. Çünkü öbür dünyadaki yaşamı canlıların ona sağlayacakları maddi ilgiye ve onların şefkatine bağlıydı. Ölülerin ruhlarına karşı görevlerini o kadar çabuk unutan canlılara yazıklar olsun! Muskaların kalitesinde veya

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

ölülere verilmesi gereken yiyeceklerde hasıslık edenlere yazıklar olsun! Evet, Batı Dağında kaybolmuş olan ölüleri artık hatırlamak istemeyenlere, kapılarının önüne atılmış sihirli çakıllar gibi, üç defa lânet olsun; çünkü ölülerin aç kalmış ruhu kendi evine dönebilir, onları beslemekle yükümlü olanları, nesiller boyu, korkudan bar bar bağırabilir! Evet, unutulmuş ölülerin çakal - tanrı olduğunu görenlere, gecenin sessizliğinde şikâyetini haykıran, *Nil'in öbür kıyısından gelmiş büyük kuşu*, Osiris'in ruhunu taşıyan *bennou*'yu, kadvraların üzerinde süzülen, mumyasına kavuşmak için mezarının kuyusu üzerinde uçan bataklıkların kuşunu, ölülerin insan başı, insan eli güzel kuşunu görenlere ne yazık...

ÖLÜLER DÜNYASININ COĞRAFYASI

Mısırlılar, ölüer dünyasının içinde yaşadıkları dünyaya, yani Mısır'a benzediğini düşünüyorlardı. Otuz kilometrelik tarım yapılabilir bir şeridin ortasında akan uzun bir nehirle bu alt dünya, Douat dünyası, firavun Mısır'ı gibi on iki bölgeyi içine alıyordu. «İkili Zambak ve Papirüs Krallığı»da on iki nom veya eyâlete ayrılmıştı. *Douat*'ın on iki bölgesinin herbiri gecenin on iki saatine tekabül ediyordu. Birbirlerinden, kuyrukları üzerine dikilmiş, ağızlarından ateş saçan, zikzaklı geçitlerde saklanmış yılanların, şüpheli ölülerin kendilerini atlatmaması için dikkatle nöbet bekledikleri yüksek kapılarla ayrılmışlardı. Bunun içindir ki Ölüer Kitabına, Kapılar Kitabı da denir.

Aşağı dünyanın bu on iki bölgesi sayısız tanrı, ruh ve sıradan ölülerden oluşan bir halkı barındırıyordu. «Ebedi hayatlarını Osiris veya Ptah nezdinde geçirenler hiç bir pozitif işkenceye uğramıyorlar, ancak karanlıklarda bir çeşit uyusukluk içinde sara- rıp soluyorlardı. O halden onları kurtaracak, kayığın yaklaşması idi. (Güneş Kayığı Douat'ın on iki bölgesinde gece yolculuğunu yapıyordu) Kayık onların bölgesine girince alkışlıyor, kayık onları aydınlattıkça canlanıyorlar ve saat geçince, aydınlık da Kayığın kayboluşu ile sönüyor ve onlar inlemeye başlıyorlardı.» (A. Moret, *Egypte pharaonique*: Firavunların Mısır'ı; Maspero, *Hypogées royales*: Kral Mezarları.) Bütün ruhlar talihsiz de-

ğildi; sihirli formülleri bildikleri için Güneş Kayığına kabul edilenler, Râ'ya gece seferinde refakat edebiliyorlar, ve Râ günün ilk saatlerinde canlanınca onunla birlikte parlayabiliyorlar, birlikte Mısır'ın ebediyen mavi gökünde yükselebiliyorlar, onun yüzü ve ısınması olabiliyorlar, Güneş'in ebedi düşmanı Vâdi Enge-reği Apophis'le savaşırken ona yardım ediyorlar ve her akşam yeniden yeşil yüzlü ölümlerin yer altı dünyasındaki ağır geçişinde ona katılıyorlardı. Douat'ın derinliklerinde, tanrısal kayığı, Râ'nın önünden ışık düşmanlarını kovmakla görevli tanrının simgesi canlı bir boa yılanı olan bir iple yedekliyorlardı.

DOUAT'IN KİTABININ ON İKİ SAATİ.

Bize ölüyü, gökün yıldızlarına açgözlülükle atılmakta olarak gösteren *Ölümler Kitabının* bu bölümleri ne kadar gariptir! Bütün bu ölümler, beşer yüz senelik adımlarla evrene girebilmekten, her boyutta gezilip dolaşmaktan ne kadar mutlu idiler! Gerçekten Teb soylusu, yaşamındaki Teb'li ve soylu, birden kutsal yazıları mı öğrenebiliyor, sonsuzlukta raslantı sonucu yakaladıklarının iç organlarının Pişiricisi mi oluyordu? Çünkü Piramit Metinlerinde «ölümler gecenin kazanlarında karınlarını doldururlar» diye yazılıdır. Ölü aniden, aldırılmaz tanrıların önünde «Kuzey Gökünün Büyüklerine» eşit mi oluyordu? Maddenin maddedekine sahip olduğu gibi, bundan böyle, yukardaki ve aşağıdaki tanrıların zekâsına sahip olan, yaratıcı ışıktaki, çoğalmak için şekil alan her şeyin derinliklerinde canlıların düşüncesinde ve gözünde Mısır'ın üstünde parlayan yıldızlar gibi ölümsüz mü oluyordu? Cennette, şu göğsü şişkin akbabada semâvî anasını tanıyabilecek, yanında, dünyadakinin tersine, yeniden ve ebediyen, hiç sütte kesilmeyen bir çocuk olabilecek mi idi? Ölümlere vaad edilmiş bütün bu vizyonların sihri açıklamaları, gerçek anlamları ne idi? Piramit metinlerinde, ölü olanların «bir gün kendi pisliklerini yemeğe mecbur kalacaklarından korkmamaları, çünkü aralarına karıştıkları tanrılar arasında yiyeceğin, ekmek, et ve biranın bol olduğu» belirtilmektedir. Piramit tekstlerinde, ölümleri geçiren kayığın onları kayıktan indirdiği zaman, onlardaki saflığın pa-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

rılışı artacağı, az zaman içinde Osiris'te kişiliklerini bulacakları, Osiris gibi azalarının yeniden birbirine ekleneceği yazılıdır. Bu konuda *Ölüler Kitabı* kesindir : Herkes o zaman (öbür dünyada) kalbine, aklına, ağzına, ayaklarına, kollarına ve erkeklilik uzvuna sahip olacaktır.» Evet, *Ölüler Kitabının* bu bölümleri acayıptır... Güneş Kayığının ölümler ülkesindeki gece yolculuğunun hikâyesini dinleyelim: Douat'ın Kitabının, birinci saatli-gecenin birinci saatidir- ölümler cehennemini bekçisi olan yılanın ateşi arttırıp şiddetle püskürttüğünü görerek dehşete kapılacaklardır. Eğer ölümler becerikli ise, koruyucu muskaları varsa, sihirli sözcükleri biliyorlarsa, Aşağı Dünyanın üç başlı canavarının dikkatini dağıtacaklar, canavarın düğümleri arasında kendilerini dokunulmaz kılacaklardır. O zaman Batı Kapısından öbür dünyanın ilk bölgesine gireceklerdir. İkinci ve Üçüncü Saatte, ruhlar dünyasının kapısı olan *Anrutef*'den geçecekler, Ouernès ve Osiris bölgesinin soğuk alanlarını keşfedeceklerdir. Yaşayanların, daha hayat nefesi taşıyanların derileri beyaz olup hiç yeşil olmayanların sınırı Batı'dan gelen koç başlı güneş selamlayacaklardır. Ölümler, bir kadavra olmuş, aşağı dünyanın on iki bölgesinde, Gecenin Kayığındaki yavaş yolculuğuna başlamak için, Gündüz Kayığını terk ettikten sonra, (kendi bedeni) olmuş güneş, zamanların başından beri her gün yaptığı gibi, sfenksin bakışı altında doğmadan evvel, selamlayacaklardır. Dördüncü ve Beşinci Saatte, Doğrular, Güneşin, Memfis nomunun şahin yüzlü eski ölüm tanrısı Sokaris'in gizli mağaralarından geçtiğini göreceklerdir; orada karanlıklar, denizlerin derinliklerindeki sular gibi koyudur ve Râ orada olanları görmez; bununla birlikte çamur gibi kaygan olan ölümler, o emirlerini verdiği zaman sesini işitebilirler. Kutsal Kayık, Sokaris'in karanlıklarında kayar ve bu cehennemlerin korkunç gecesinde, hemen hemen görünmez uzun bir yılanı dönüşür. Altıncı Saatte, binlerce kuş-ruh, ellerinde Horus'un göz bebeklerini tutan acayip tanrıçalar göreceklerdir. Skarabe Khepri'yi, hançer taşıyan beş başlı yılanları göreceklerdir. Yedinci Saatte ölümler, şeytanlara karşı haklı kızgınlıklar içindeki İsis'in karşısında olacaklardır; Osiris'in düşmanlarını kafaları kesilmiş, aslan başlı tanrılar tarafından bağ-

lanmış; yeryüzü göklerinin tersini; yapışkan halkaları ile cehennemin yedinci dairesini dolduran, ilerlemesine mani olmak için Güneş Kayığının altındaki suları içen Apophis canavarını göreceklerdir. Sekizinci Saatte, neş'elenmiş ölümler, yeraltında yapılmış olan evlerinden Güneşi övmek ve parıltısını görmek için çıkan dirilmişlerin gürültü ve miyavlamalarını duyacaklardır. Dokuzuncu Saatten Onbirinci Saate kadar, metinlerin Agarit dediği cehennem dünyasının su ve ateşini göreceklerdir; kürekçiler o zaman, Güneş Kayığını terk edecekler ve esrarlı mağaralarına döneceklerdir. Gece yolculuğu sırasında kayığı çekmeye yaranan halat bir yılan olacak ve bir skarabe güneşe konacaktır. Nihayet, On ikinci son Saatte ölümler, yaşayanların dünyasını ışığa boğmadan, Güneşin bir skarabe olarak doğduğunu göreceklerdir. Nouit «bacakları arasından çıkıp havsalasının (Pubis; aşağı karın) dışında gözükecek yeni güneş doğuracaktır». O zaman ölümler sevinirler ve canlılar onun ışığını görmek için kalksınlar; çünkü cehennemin bağrındaki ölümler güneş, yeniden Khepri, Sabah Güneş tanrısı, insanların gürültüsü dindiği zaman bazan yerden gürültüleri işitilen Aşağı Dünyanın on iki bölgesinde o kadar sıkıntı ve değişimden sonra, kendi kendinden doğan yeni tanrı olmuştur...

...VE ÖLÜMLER OSİRİS'İN
IŞIĞI OLACAKLAR.

Başının üstündeki o kadar tatlı, o kadar saf, uçsuz bucaksız Afrika gecesini her seyrettiğinde, Mısır'ın ister Abydos ister Teb'inki olsun, o harika gökünde bakışları dolaştığı zaman, firavunlar döneminin Mısırlısı biliyordu ki parlak yıldızlar ruhlardı veya tanrılar haline gelmiş ölümlerdi ve kendisi de, bir gün o da, uzayda asılı bir ışık parçası olacaktı. İnisiyeler bir gün Osiris'in bedeni ve ışığı olacaklarını, diğer canlıların, onlardan çok sonra, zamanların karanlıklarında doğduklarını görmüş olan bu aynı Nil'in kıyılarında, büyük gök mezarının dibinde ışık saçan kendi ölümlerini tanıyacaklarını biliyorlardı. Evet, bu parıltıları birbirine denk olmayan on binlerce yıldız, ruhlar tanrılar ve ölümlerdi. Eski zamanlarda, insanların toprağını terk etmişler ve şimdi bu ruhlar, bu tanrılar, bu ölümler yüzlerce milyon saman yolunun bur-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

gacına, insan düşüncesinin ebediyen kavrayamayacağı, yaşayanların evrenini *kendi kendine hatırlayacak* bir ayna sadakatiyle yansıtacak çok geniş ölümler evreninin şaşılacak âlemine iştirâk ediyorlardı. İnsiyeler biliyorlardı ki Râ, ayrıcalıklı ruhlari kendine çağırıyor, onları etrafında istiyor, onları kendinde bir tohum gibi arzuluyordu. Çünkü yeryüzünde azıcık bir şey sayılmış olan hayat, mezarın kapıları mühürlenir mühürlenmez, yendiden bir güneş ışığından çıkmış ilkel akım haline geliyordu. Yeni doğan, bedenine *güney güneşinin* ışığını almıştı. *Ölümden sonra bu ışık ebedî tanrısallığa, ışığın kaynağına, alev alev kursu insanların toprağında piramidionları (*)*, mabetlerin büyük kapılarını aydınlatan Râ'ya dönmeliydi. Zaten insan mevcudiyeti hiç Râ'nın mevcudiyeti ile karşılaştırılabilir miydi? Ünlü ejiptolog A. Erman şöyle yazar: «İnsan doğuda doğmuştur, batıya doğru gider. Ölümden sonra ölü, güneşin gece bölgesindeki ilerleyişini, doğudaki ilk noktasında bulunmak, ulûhiyetle birleşmek ve ebedî ışığa girmek için izler»; ölümler batıdan doğuya giderler; metnin esas teması budur. Cenaze mabetleri ve mezarların niçin Nil'in batı kıyısında inşa edildiğini de böylece anlamış oluyoruz: «*Ölümler ülkesi batıda bulunur, bunun için güneş de batıdan batar.*»

FİRAVUNLARIN CENAZE SARAYLARINDA SEMBOLLERİN, ANAHTARLARIN VE GÜÇLERİN ARAŞTIRILMASI.

Uzun koridorlardan, ülkelerinin eşliğine kadar indiğim zaman ölümlerin tanrılarını gördüm. Bana refakat eden tanrıların oturdukları bu yerde ne korkunç saatler... Bu unutulmuş ve az bir zaman önce bulunmuş derinliklerdeki rahatsız edici sessizlik... Ünlü sülâlelerin firavun mezarlarının duvarlarına resimlerle yapılmış bu aşağı dünyanın başı kesilmişleri, bana, benden hızlı yürüyorlarmış gibi geliyordu! Douat'ın öldürücü yaratıkları her yönden üstüme koşuyorlardı. Doğrulara vaad edilmiş cennetin yüksek kapıları önünde, tanrıların ve insanların dev resimleri önünde dehşete kapılmaktan kendimi alamıyordum ve ruhu-

---

(•) Pyramidion: Üstü bir dikili taşla nihayetlenen küçük piramit.

mu once sun'ilik, once ululuk karşısında nasıl koruyacağımı bilemiyordum. Kendimi hiç bir canlının kıyılarını görmediği, XX. yüzyılın hiç bir ölüsünün, kapılarının önünde açıldığını görmediği bir âlemin ortasına atılmış küçücük bir şey gibi hissediyordum. Nerde o yıldızlar haline gelen bu ölülerin dünyasını anlayıp ona egemen olmamızı sağlayan o semboller, anahtarlar ve güçler? Sağımda ve solumda olan, Osiris'in korkunç habercileri, inisiyeler için gerçekten korkunç mu idiler? Ölüler, İalou tarlalarındaki neş'eleri için, sonsuzluklardaki ululanmaları için ne ücret ödeyeceklerdi? Cevap her zaman aynıdır; çünkü, «orada ölülerin nasıl oldukları, eksiklerinin ne olduğunu anlatmak için ve sıramız geldiği zaman ölülerin gittiği o yerlere gittiğimizde korkularımızı yatıştırmak için hiç kimse oradan dönmemiştir. Gittiğinden beri birkaç bin yıldır hiç kimse oralardan dönmemiştir.» O tavanları mavi zemin üstüne konstellasyonlarla ve

Şekil — 17

Semâvi Nil'e «Maat'ın Işıklı Gölü»ne ulaştıktan sonra, saf olan ölü, Güneş Kayığına biner -burada Kayığın bu karakteri Horus-Râ'nın başı ile belirlenir- ve Doğuya, ölümsüz yıldızlara yönelir. Tanrıların yaratıldığı yere Kamış ve Adak tarlalarına doğru, Mutlular'ın tarlalarına doğru gider. Arkasında yeniden dirilişi simgeleyen Bennou kuşu, ona refakat eder ve onu korur ve ölünün ruhu, «Geb Kazı gibi, sevinçten garkaklar». Osiris'in Işıklı Sandalı ve «dayanıklılığı, ruhun sürekliliği, Osiris'in omurgasında olan» Djed direği. - Torino Papirüsü'nün CXXIX. Bab'ındaki vinyet.

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

astronomik tablolarla süslenmiş «Altın Salonlar», o heykelleri kaybolmuş serdablar, o geniş ve ıssız ölü mahzenleri, duvarlarında Ölüler Kitabı'nın önemli bablarının kopya edildiği, yaşamlarındaki gündelik sahnelerin resimleri yapılmış olduğu bütün bu gizli ve korkunç yerler, bir defa gören için unutulmaz şeylerdir.

Orada, mezarın özel yerine inışten evvel, rahipler mummyayı son defa ayağa kaldırırlar ve ağlayıcılar ona sarılırken rahipler ağız ve gözlerin açılışının imitatif (taklidi) büyü ritlerine başlarlar. «Ruhun, bedensizler (Esprits; ruh: Âme) arasında tanrısız olacak, diye şarkı söyleyecekler ve sen onlar arasında sık sık dolaşacaksın. Gözlerin görmek için, kulakların ağzından hangi lâkırdı çıkarsa duymak için; bacakların yürümek için sana lade edildi; kolların da omuzların üzerinde her yana hareket edebilir. Etlerin şimdi canlıdır; damarların sevinç içinde; bedeninin bütün organlarından faydalanabilirsin; çünkü bedeninin tam sağlıklı ve kuvvetlidir.» (A. Moret) Leopar derisi giymiş rahipler, kumlar altında kalmış küçük dua odalarında sihirli duaları mırıldanmaya ve ölümlerin gereksinimleri olan hediyeler vermeye artık hiç gelmeyecekler. Duvarlarında hatta bazı tamamlanmamış resimlerden başka bir şey kalmamış o güzel «Ebediyet sığınakları» bugün ne kadar ümitsizce boş... Artık rahipler ölümleri «sesleriyle çıkarmak» ve onlara sundukları «yiyeceklerle ağızlarının suyunu akıtmak için» gelmiyorlar. Gökyüzü ziyafetlerinin güzel müzisyenleri, açık saçık giyinmiş, ölümler önündeki genç dansözler, Nübya prensleri tarafından hediye edilmiş küçük zenciler, neredesiniz? Artık, nom evinde değil; heykeller de yok. Yalnız ölümlerin ruhu Osiris'te ebediyen canlı kalıyor...

ÖLÜLERDEN VE ONLARIN BAKIMLARINDAN YAŞAYAN BİR SAN'ATKÂRLAR VE HİZMETKÂRLAR ORDUSU

Bir an için çalışma odanızı, sayfaları işaretler ve düşüncelerle dolu kitapları bırakalım ve otuz beş yüzyıl geriye sıçradığımızı farz edelim... Nîl kıyılarında, yüz kapılı Teb'deyiz. Amon'un büyük şehri etrafında palmiyeler, geniş ekili alanlar, san'atkâr ve hizmet köyleri yayılıyordu. Çünkü ölümlere hizmet sağlamak

için, ünlü Teb nekropolünün çevresinde, yağlı bir parlaklıktaki iç organları çıkaranlardan, mumyalara sargılar sarıp 104 muskayı, Osiris'in ritlerindeki tarife göre, uygun yerlere koyanlardan, yaşayanların şehrine girmeleri yasaklanmış mummyacılar, sam rütbesindeki rahiplere, duvarları alçı ile sıvanmış «altın salon»a konmadan, yüksek düzeydeki kişilerin üç kat tabutunun bulunduğu katafalkı taşıyan hamallara kadar, sayısız görevli vardı. Kutsal hayvanlar şeklindeki cenaze yataklarını, efendilerinin mezarına meyva sepetlerini, tanrısal üçlüyü simgeleyen, şeffaf kaymak taşından yapılmış üç lotüs şeklindeki lambaları, kamyasa sarılmış, Osiris'in önündeki dirilme saatinde ağızları açılacak gümüş boruları; ketene sarılmış kutsal kazları, yeraltı suları üzerindeki cenaze kayığında kullanılacak sihirli kürekleri, ince altın plaklarla örtülmüş tahtadan Anubis heykellerini; Horus'un dört oğlu ve kutsal kobralarla korunan ve içine o ünlü ölümlerin barsakları, beyinleri ve karaciğerleri muhafaza edilen dört vazoun konulduğu çekmeceleri taşıyan hizmetkârları da sayalım. Firavunların ve karıların cenaze saraylarına çıkılan vadilerin eteğinde, halk tabakasından binlerce kişi, mezarların bakımıyla geçiniyordu. Kendilerine belli bir ücret (kirâ) karşılığı tevdi edilmiş ölümlerin bakımına dikkat ediyorlardı: ölümlere muntazaman yiyecek, çiçekler, buhurlar, onlara verilmesi gereken kurbanlar taşıyor, ve belli zamanlarda temizlenme törenleri yapıyordu. Aynı zamanda yardımcı araçları sağlıyorlar, ölümler yerlerine bırakıldıktan sonra, taze alçı tabakası üzerine nekropolün resmi damgasını basarak bu dünyanın son kapısını mühürlüyorlardı. Yeni kazılmış mezarın; topraklarıyla ustahğı ve cesareti ne olursa olsun, hiç bir hırsızın mezarın yerini bulup, öbür dünyada ölünün, ebedi olduğu kadar rahat bir hayat da sürmek için birlikte götürdüğü hazinelerin kalitesini ve bolluğunu tahmin edememesi için çıkış koridorlarını tıkıyorlardı. Sessizlik ve karanlıkta korunç, cenaze odasının doğusundaki salonun tek nöbetçi olarak yatağına uzanmış Anubis'in önünde, korkmuş hizmetkârlar, batiya bakan, Batı tanrıçası Hathor'u simgeleyen Gök İneği'nin başını yerleştiriyorlardı. Böylece ölünün arkasından bütün kapılar mühürlendiği, semboller yerli yerine konulduğu, her şey top-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

rakla örtüldüğü zaman esrarlı bir dünya, yavaş yavaş ölümlerin önünde açılıyordu. Vaktiyle, onlar doğmadan çok evveleri onlar için yaşayan dubleleri aracılığı ile, karnı konstellasyonlarla parıl parıl, tanrıça Nout'un kendilerine doğru geldiğini görecektlerdi. Ellerini ona doğru uzatacaklar, uzayın boşluğu kadar tanımlanamaz olan ebedi yaşamın su ve ateşlerini alacaklardı. Böylece ölümler, güneşin çıktığı firavun inciri ağacını gördükten sonra dirilecekler ve bu şekilde yıkım görmez gezegenlere yöneleceklerdi; *Ölümler Kitabı*'nda bu böylece yazılıdır.

«IŞIK GIYSİSİ» VE OSİRİS'İN SAKALI

Canlıların kentine o kadar yakın olan bu ölümlerin Teb Topraklarını bir defa olsun görmüş bulunan hiç kimse artık hiç unutamaz. Parlak sabahların serinliğindeki gökyüzünün şeffaflığını, nehrin tekrar normal akışına kavuşmak için, genç güneşin Libya dağlarını aydınlatmasını, yerin sıcaklığının yenilenmesini, yeni bir gökyüzünün ıslıl ıslıl kubbesinde bir şarkı gibi hareketsiz görünmesini hatırlayacaklardır... Mezara konulmadan evvelki ritler nelerdi? Carter'in buluşları sayesinde bunu etrafıca biliyoruz. Kadavra, hazırlayıcıların işi bitince, mumyalama bittikten sonra, ölünün bedeni beyaz keten şeritlerle sarılıyor. Bu şeritler Aranyaka - Upanishad'ın, Orfe ve Pitagorcuların evreni gibi, hayat akımı ağını simgeliyordu. Bu şeritler, bu «ışık giysisi» bir kuluçka ve canlanma dönemi olan ölüm uykusundan sonraki dirilişi de simgeliyordu. Ne mücevherler, ne de muskalar unutuluyordu. Toutankhamon'un boynunda bunlardan üstüste konmuş sekiz kat bulundu. Mumya mezet boyaları, bayram kokusu, *safi* yağı, alkış kokusu, *khnoum* yağı, *toua* yağı, sedir esansı abıro pudrası, Libya esansı ve *baq* yağı ile kokular sürülüp yağlanıyordu. Çenenin altına da Osiris sakalı konulması ihmal edilmiyordu.

ÖLÜLER «GÜZEL BATIYA DOĞRU» GİDERKEN.

Ölümler binlerce yıldır onlara ayrılmış kente, Ölümlerin Teb'ine giderken ne akrabaları, ne hizmetkârları, ne de *GÜZEL BATI*'ya doğru onlara refakat eden ölünün yakınlarının içinde bir üzüntü

vardı. Rahiplerin, göğüslerini açmış, kiralanan, başlarına kum serpen ağlayıcı kadınların ağıtlarını dinleyerek yürüyorlardı ve herkes sevinçle Ey Amon! diye bağıırıyordu. Onlar, aşağıdaki karanlıklarda kaybolacakların, Semâvî Nil'in kıyılarında onları bekleyen sevinçleri de tadacaklarını, ölülerin uygunsuz ve değersiz işlerini yapmak için onların yerini küçük sihirli heykelciklerin alacağını biliyorlardı. Uzun ve kaygan hayvanların kıvrıla kıvrıla yürüdüklerini, öbür dünyanın gösterişli görüntüsü arasında, işsiz güçsüz tanrıların onlara avuç avuç Horus'un gözlelerinden dağıttıklarını görünce hiç korkmayacaklar; korkusuzca, bir ümit arayan isimsiz şekillerin kaynaştığını, cenaze cinlerini taşıyan yılanları; birbiri ardından herbiri, güneş gece yolculuğunda iken yalnız birer saat aydınlanan alt bölgelerin on iki bölümünü seyredeceklerdir. Kimsenin anlamını kavrayamadığı acayip sözler söyleyen köpek başlı maymun yazıcılara, güneş ka-

Şekil — 18

Ölü Güneş Kayığını kullanıyor. METİN : «Tiaou'yu, alt dünyayı terkettim ve şimdi Kutsal Kayığın pruvasında, ayaktaayım, Ben kendisine şöyle denenim: sükûnetle git, Ey ölü Osiris, Râ'nın Kayığında; rahatça yolculuk et. Işığın sonsuz aydınlığında Güneş Kursuyla, Maat gibi birleşmeden, rahat rahat git; «Ey Ölü Osiris» denilenim. -Râ'nın gerisinde zaman ve ebediyet sürdükçe, sonsuzcasına kendini yaratan Osiris'in evrensel ruhunun simgesi-, Heliopolis'in Bennou kuşu. - Lepsius, Todtenbuch der Aegypter.

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

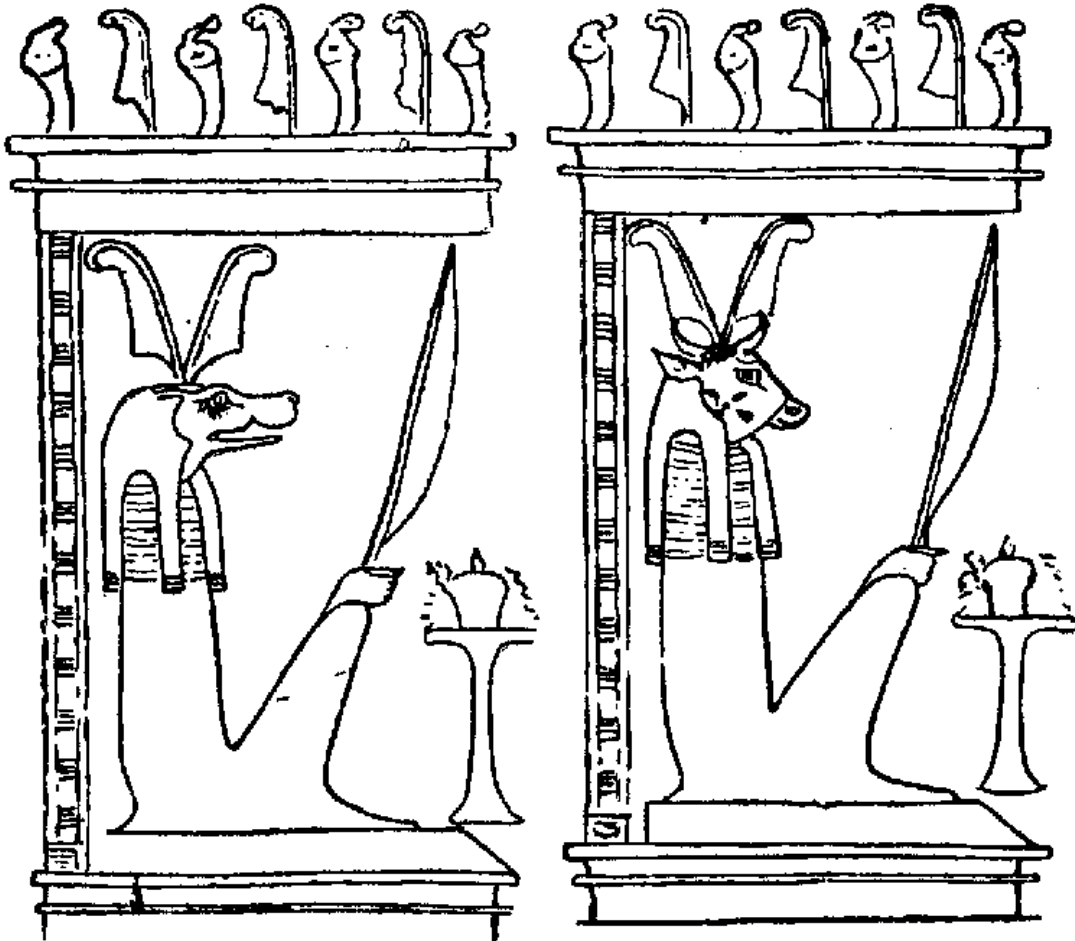
yığını yedeğe almış insan başlı kuşlara, koç başlı skarabelere, dünya yumurtasının içine kayan mumyalara, tek başlarına güneşler taşıyarak yürüyen vücutsuz kollara sürünüp geçeceklerdir. Cenaze saraylarının duvarlarına yapılmış bütün bu fantastik hayallerin resimleri onlar için huzur verici olacaktır; çünkü yalnız olmayacaklarını, öbür dünyada aslâ yalnız kalmayacaklarını bilirler. Pound barbarları (Eski Mısırlılarca Arabistan ve Somaliye verilen ad) ve dünyanın başka yerlerinde olanlar gibi, derinliklerinden hiç bir ses, hiç bir ışık gelmeyen ölümün korkunç ıssızlığında çıplak ve yalnız kalmaktan korkmuyorlardı.

Bu Teb mezarlarının resimleri sadece yeraltı bölgelerine doğru inışı göstermez. Ölüler için mutlu bir ebediyet, hazır bir konfor, hatta belli bir lüks vardır: hizmetkâr kadınları, kâtipleri, kaymak taşından kaplarda sunulan kızarmış kazları, bira ve şarap dolu kapları, ut (sistre: Eski Mısır'da kullanılan bir çeşit ut) çalan kadınları, kayıklar ve arabaları olacak; kendileri ve dubleleri onları ezmeye sinsice çalışan kötü ruhların meydana getirebilecekleri hastalıklardan ve ölümden koruyacak muskalar takınacaklar; ölüler bayramı sırasında, Neschmet'in kayığında yerleri olacaktır. Kuşkusuz, eski ataların zamanından beri, yeraltı bölgelerinden, gördüğünü, işittiğini, çektiğini anlatmak için hiçbirisi geri dönmemiştir. Hiçbiri, ölülerin gittiği yere gitmekten sevinç duyabilmesi için bir canlının korkudan kurtulabilmesini sağlayamamıştır. Ne kadar güçlü, ne kadar tanrısal olursa olsun, bizzat firavun bile, ölümü felâket olarak adlandırmaya cesaret edebilmiş. Teb tanrılarına hediyeleri ve buhurları, 15 Ağustos doğru ve Douat'ı örten Nil'e, «saf suyun» beklendiği, suların taşıp vâdinin dikili alanlarını kaplayarak ünlü «Nil»i bırakacağı dönemde, adakları çoğaltmaktan geri kalmaz. Ama ölü, genel bir şenlik içinde gitmektedir. O sevdiği Nil'i, son bir kez, çiçeklerle donanmış bir kayık içinde geçmektedir. Boyalı bir sandığa konmuş veya bir tente altındaki tabutunun yanında, başı kazınmış, bir leopar derisine sarınmış *sem* rahibi, işlemeli çamaşırlar içindeki mumyanın önünde, tütsüler yakmaktadır. Ölünün akrabaları, kimseden gizlemeden ağlayıp sızlamakta, bu arada ikinci bir rahip ritüel formülleri tekrarlamaktadır. Teb'de Nil'in ölü

tarafından geçilişinin ana hatlarını A. Erman'dan naklediyoruz: Tanrıların babasının kayığında, Neschmet kayığında, rahip, Harmakhis - Khepré'ye tütsüler yakarken, diğer bir rahip eski tümceleri tekrarlarken, kadınlar bir ağızdan inildeşirler. Ölünün kayığının önünde giden başka bir kayıkta, göğüsleri açık diğer kadınlar yer almışlardır. *Kher - heb* tarafından, doğal sodyum karbonat (natron) ve zift ile muamele görmüş ölüye yüzleri dönük bu kadınlar da durmadan inilderler. Bununla beraber, muhteşemce süslenmiş cenaze gemisinin burnunda ayakta duran ve ışıpta daha da ırlı gözüken kılavuza seslenen, ölünün akrabalarından biri şöyle bağıırır: «Kılavuz, istikamet Güzel Batı, Doğru'ların ülkesi!» Başka kayıklar su üzerindeki alayı takip eder; bunlar, akrabaların, ölünün hatırasını anan ve hediyeler getiren yakın dostların, şarkıcı ve müzisyen kadınların, bayramlık elbiselerini giymiş hizmetkârların kayıklarıdır. Nil Kıyılarındaki boşta gezenler o kadar iyi düzenlenmiş cenaze alayına hayran olurlar ve ölünün o kadar çok dostu olduğuna şaşarlar ve birbirlerine şöyle derler: «Bu Teb soylusunun başına gelene bakın! Çünkü o, bütün yaşamınca Teb'in Khonsuna hizmet etti ve taptı. O da onun hizmetkârları ile birlikte Batı'ya erişmesine izin verdi!» Karşı kıyıya varınca, ölünün arkadaşları yanlarına, öbür dünyada ölünün ortağı olacak heykelini, çiçekler, küçük kayıklar, muskalar, eşya, yiyecekler, sihirli heykelcikler, ölünün mezarından hiç kaçamamaları için bacakları kesik ve ölünün zevkini sağlayacak çıplak kadın figürlerini alırlar. Son yolculuk metotla düzenlenir. İçinde tabutun bulunduğu kayık bir kızağın üstüne yerleştirilir. Vadinin kısa bacaklı ve ağır dört öküzü, kendi Ebediyet Evinde Anubis tarafından değişime uğratılacak mutlu kişiyi götürürler. *Sem* rahibinin sevk ettiği alay, sarayın yüksek rütbeli bir kişisi söz konusu ise, Krallar Vâdisine yönelir. Dik yamaçlı boğazlar arasında yilankâvi uzanan tozlu bir yolda, kayaya yıkıntıları arasında, parıltısı dayanılmaz bir gök altında, cıvılcıvıl hareketli Teb'den ayrılıp, birdenbire karmakarışık bir dünyaya girmek için, cenazeyi takip eden alay ağır ağır, yüzlerce ölüm sarayını barındıran Batı Dağına tırmanır. Yolun sağında ve solunda ünlü ölüleri, ebediyet kapılarına, gelecek mevcudi-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

yetin milyonlarca yılına götürürken kıpkırmızı Libya dağlarının dik yamaçları, onca sıcak havada hafifçe titrer gibidir. Bu kurutucu rüzgârlar ve yakıcı kum bölgesinde, bu, dünyanın, ancak yedi yılda bir birkaç damla yağmur düşen bölgesinde, gerçekten de insan cehennemini başladığı yere girdiğini düşünür. İnsan, çevresinde, ne kiralanmış ağlayıcıların haykırıışlarının, ne gösterişli cenaze alayının, ne de başka hiç bir şeyin hafifletebileceği bir vizyon görür gibidir: bu hayaletler dağının ruh ve teri olan bin ölü kuşak. Evet, güneşin parlattığı küçük altın piramitçikler üstündeki yüzlerce dikilitaş üzerinde firavunların zaferleri, esir alınan halklar yazılı mabet kapıları ile dolu Teb'e o kadar yakın bu Ölüler Vâdisi, ışığa boğulmuş bu vâdi canlılara düşmandır. Bazı manzaralarda sertlik varsa, ıssız Biban ve Molouk vadileri

Şekil — 19

Douat'ın eli bıçaklı kapıcıları. - «British Museum»daki Anhai Papirüsü, CXLVI

adamakıllı korkunçtur. Ama ölü için takip etmiş olduğumuz yol, onu yaratmış olan yıldıza doğru dönüş yoluydu ve o, yeniden dirilişinin eşliğinde, Batı Dağının üçgen tepesinin arkasında güneşin battığı tam noktayı buluyordu. Amon rahipleri kalsit (kristalize kalsiyum karbonat) damarlı kalker kayasına oyulmuş koridor boyunca ilerleyip, boyalı tabutu, bütün Teb mezarlarında olduğu gibi, doğudan batıya yönelmiş, üzerinde yıldızlar işlenmiş mavimsi tavanlı Altın Salonun cenaze odasına yerleştirilince ölü, doğruluğunu sağlayacak sınavlara hazırlanmadan önce, sevinecektir. Yaşayanlara gelince, buradan birkaç kilometre uzakta Nil kıyısındaki sulanmış ovalara, Louqsor ve Karnak'daki vahaların serinliğine zevkle döneceklerdir... Onlar da, bu dünyayı az bir zaman önce terk edenin, alt dünyanın on iki bölümünde anne ve babasını görmekle sevineceklerdir. O yerlerde, Batının uzun koridorlarında veya kimsenin hayal edemeyeceği uzayın ıssız boşluklarında, bazan, uluyan ruhlar ve kuma oturmuş maymunların ümitsizce Râ'yı çağırdıkları işittir. Yalnızca ölülerin *oushebtis*'leri, - mumya şeklindeki, ölünün ismini taşıyan ve öbür dünyanın bütün zor işlerinde onun yerini tutmakla yükümlü küçük heykelcik - ile girebildikleri iyi kapıdan kat'i olarak girmeden önce, dik olarak tutulan mumyanın önünde son ve zorunlu cenaze seremonileri yapılacaktır: sihirli aletle (*herminette*) ona nefesini iade edecek ağız ve gözlerin açılma töreni, suyla temizlenme, bazı formüllerin okunuşu, tütsüler. Fakat ölüye ebedi mutluluklar vaad edilirken, karısı acısını ifade etmekten geri kalmaz. Onun ağlayışlarına kayıtsız rahiplerin önünde, mummya sarılır, kumaş ve alçıdan (*stuc*) yapılmış maskesine yüzünü dayar. Dövündür ve inler; ağlayıcılar korosu da, kirâlanmış sızlanmalarını dulun ağlamalarına karıştırarak onu destekler. Kuşkusuz, ölü, sihirli akım burnuna girmişse zevklenmiş olacaktır; çünkü, eşinin ağlamaları ve okuyucu rahibin dualarını işitmek, şu biçimde sürdürülünce kulağa çok hoş gelir : «Felâket! Felâket! Ben senin sevgili kız kardeşinim... Niçin şimdi benden o kadar uzaktasın? Sen ki benimle şakalaşmayı ve beni sevmeyi o kadar severdin!-Bu gün güzel bir gündür; çünkü mutlu kişi Osiris'in bedeninde yaşayacaktır... - Felâket! Felâket! Susuyorsun ve hiç bir şey söylemiyorsun! Sen ki, o kadar hizmetçin vardı; belki pa-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

rıltılı gözlü canavarlardan başka kimsenin olmadığı bir yerde-
sin! - bugün güzel bir gündür; çünkü insan, çakal, maymun, şa-
hın tarafından korunacaksın; bunlar Horus'un dört yüzüdür... -
Felâket! Felâket! Acım sonsuzdur! Sen ki benimle, Nil kıyısın-
da, bahçelerde dolaşırdın; bacakların şeritlerle sıkıca sarılı! Beni
tanıyor musun? Ben karın, sevgili kız kardeşinim! - Sevinç, şim-
di rahatça istirahat edenindir. Osiris'in *djed* işaretliyle, Osiris'in
yiyeceklerinden yiyecektir... - Felâket! Felâket! Vücudum yal-
varıyor; ama seninki buz gibi. - Bugün karnında bir skarabe ta-
şıyan mumya için güzel bir gündür. - Ben senin kızkardeşinim;
sen beni bıraktın ve ben eve yalnız döneceğim...» Son ritler ta-
mamlanırken hizmetçiler de cenaze ziyafetini hazırlarlar. «İssız
Vâdi»de, dallar ve çiçeklerle kulübecikler yaparlar. Masaların et-
rafında toplanılır. Herkes nefis yiyeceklerden yer. Bu ara lotüs
çiçekleriyle süslenmiş çıplak dansözler, akşamın yumuşamış ışı-
ğında daha da güzel görünürler ve Çok Eski Mısır'ın, herbiri elli-
şer bin yıl saltanat sürmüş tanrı-firavunlarca idare edilen, za-
manların başlangıcındaki esrarlı Mısır'ın hikâyelerini canlandı-
rılar. Bununla beraber, içkilerin, şarkıların, dansların etkisiyle,
davetlilerin asık yüzleri canlanır ve ölünün böyle güzel bir günü
için ve serbest hale geçmiş ka'sı için sevinirler. Cenaze yemeği
neş'eli sofrada arkadaşlarının bir açık hava ziyâfeti haline gelir;
ağlayıp dövünmesini o kadar iyi bilen ve mimiklerine gerçekmiş
gibi hâkim olan ağlayıcılar bile, yiyeceklerin etrafına toplanmış
davetlilerin gürültülü keyiflerini paylaşmaktan geri kalmazlar.
Yavaş yavaş batan güneşin son ışıkları, Karnak ve Louqsor'un,
Nil'in öbür kıyısında görülebilen mâbetlerini yalayan acayip bir
ışıkla aydınlatırken dansözler daha hareketli görünür ve bazı
kimseler, onları daha şevhetli bir biçimde hayal ederler; bronz
ve abanoz renkli, hızla değişen parıltılarla danseden, gerdanlık-
larla ve lotüs çiçeklerinden kolyelerle, süslenmiş güzel kokular
sürünmüş bu büyüleyici vücutlara bakarken, ölüye tütsü yakan-
lar seve seve unutulur... Bununla beraber bu eğlentinin çok
uzamaması uygun görülür ve artık bıkmış merâsimciler, gece,
canlıların âlemini güzellikleri ile örtmeden, Teb'e dönerler. Her-
kes bir parça, arkasında, «çölün vâdisinin güzel bir yerinde» bi-

raktığı ölüyü düşünür; kendisi için arzulamaksızın, Douat'ın yaratıkları arasında işlerini yürütmesini bilen ölünün sevincini zihninde canlandırır. Bu ölüden bir daha bahs edildiğini hiç istemezler ve onun hakkında kötü söylemekten korkarlar. Çünkü bir gün, ölünün, kötülük yapmak için rüzgârla kalkmak ve sinsice akraba veya dostlarının rahatlarını bozmak, dolunay zamanı onların ruhlarını, kokularını, muskalarını çalmak, burun deliklerini, karaciğerlerini, yeraltındaki şeytanların ve yarım şeytanların çıkardıkları o acayip nefeslerle zehirlemek aklına gelebilir.

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

VII. BAB.

ARKEOLOGLARIN «EBEDİYET EVLERİ»NDE BULDUKLARI ŞEYLER.

Arkeolojik araştırma guruplarının kazıları eşsiz çeşitlilik ve zenginlikteki, Mısırlıların mezarlarında biriktirdikleri cenâze eşyalarını ortaya çıkarmıştır. Ölü, hayatında sahip olduğu herşeyi «Ebediyet Evi»nde buluyor. Öbür dünyadaki rahatının, menfaatsiz olmasa bile, dikkatli bir özen konusu olacağından emin bulunuyordu. Bilginler, mezar odalarında, gerçek lüks eşya pazarları, birbiriyle ilgisi olmayan eşya yığınları buldular: güzel ölülerin sarı yüzlerini süslemek için boya çanakları, perukalar, savaş arabaları, mumyalanmış koyun butları; bütün bunlar gelişigüzel yığılmış ve mumyalanmış ölü Osiris'i temsil eden yeşil ve mavi heykelciklerle, hazır zıpkınlar, zeytin ve persea (Avukat armudu anlamına gelirse de bu meyvenin Amerika kökenli olduğu düşünüldükte bir çeviri hatası olsa gerektir) dallarından yapılmış zarif buketler, yapıcısının mührü vurulmuş iyi cins şarap küpleri, meş'aleler, şeffaf kuartzdan vazolar, mumyanın ritüel hazırlanışı sırasında kullanılan kutsal hayvanlar biçiminde yataklar, ölülerin çıktığı mahkemede etkili olabilecek «kalp skarbeleri» - bunların üzerine,kopya edenler şu duayı kazımış bulunur: «Ey anamın bana verdiği kalp! Ey bedenimin bir parçası olan kalp! Karanlıklarda tanıklık edeceğin zaman aleyhimde bulunma; Anubis, Thot ve Osiris'in karşısında benim sözümün düşmanı olma... Hâkimlerin terâzisi önünde benim gibi ol ve isminin kokusunun kokmuş çakal gibi olmasına müsaade etme!» İşte, firavunların Mısır'ındaki Mısır mezarlarında bilginlerin çı-

kardığı envanter! Sem rahiplerinin elbiseleri (bunlar ölümlerin ağız ve gözlerini küçük parmaklarıyla açıyor, onları yağlıyor, saçlarını düzeltiyor, şeritlerle süslüyor, Osiris'in göğsünde çaprazlama tuttuğu asâ ve kırbaç gibi, göğüslerine çaprazlama asâ ve kırbaç koyuyorlardı); Semâvi Nil'in her iki kıyısındaki Elize Kırklarında avlanmaları için âletler; şeffaf kaymak taşından içine kokular ve kıymetli yağlar konulmuş vazolar; Râ, Teb Amon'u veya Osiris dirilme gününde açılacak Dünya Yumurtası'nı yapan Ptah adına borular; (kıyamet günü İsrail'in çalacağı boruyu hatırlayalım! ÇN.) kutsal Amon kazları; uçlarına, cenaze kayıklarının aşağı dnyanın sularında kaybolmaması için Horus'un gözü resmedilmiş sihirli kürekler; bugün bile Teb ovalarında Fellâh'ların ellerinde görülenlere benzeyen *heket* sopaları; Lübnan sedirinden yapılmış, içine papirüsten sandallar, üçgen peştemallar, okçu eldivenleri konmuş tahta çekmeceler bulundu. Kâtiplerin mezarlarında ince kamışlarla dolu kalem mahfazaları, her memurun yazmak ve saymak için gereksinme duyduğu âletler, yani mühreler, (fr. Lissoire: parlak ve pürüzsüz bir deniz kabuğu olup kâğıdı parlatmakta kullanılır) su kabı, gereksinme duyulacak her rengi taşıyan paletlerden hiçbirisi; - bütün bu eşya, papirüs özünden yapılmış, üstü bez kaplı sepetlerde bulunuyordu - unutulmamıştı. Jean Capart'ın dikkati çektiği gibi, piskoposların (evекlerin) kine benzer, Osiris'in kudret ve krallığını simgeleyen asâlar ölümlerin milyonlarca yıllık mevcudiyetini gösteren Ankh işâretli ve şeritlerin arasına konulmak unutulmazsa ölüye rahat ve dirilmeyi sağlayan *djed* ve *thet* işâretleri; karnı yıldızlarla dolu *Ménourit* ineklerini saymayı unutmamalı. On binlerce *oushebtis*, Osiris'in cennetinde, doğruların yiyecek ve bakımlarının ebediyen sağlanması, «kumun doğudan batıya taşınması» gerektiğinden, ölünün günlük işlerini onun yerine görmekle görevli küçük heykelcikler bulunmuştur. Altın çekirgeleri; antilop derisi kaplı hafif tahtadan yapılmış kalkanları, devekuşu tüyleri bozulmamış flabellum'ları; (uzun bir sapın üstüne tavus kuyruğu vs., papirüsler konulmuş büyük yelpâze ki bir esir tarafından taşınırdı; Lâtin ve Doğu Kilisesi de kullanmıştır) şapka ve parfüm kutularını; üzerleri gökkuşağı renkli skarabe

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

kanatlariyle süslenmiş av sahneleri resmedilmiş yay mahfazalarını da saymalıyız. Ölünün cinsel isteklerini yerine getirecek -

Şekil — 20

Ölü, ayakta, Güneş Kayığının başında, yüzü ona öbür dünyaya doğru refakat eden tanrısal mürettebata dönük durumda. Doğrulardan bulunmuş ölü, Râ'nın kayığında, gökyüzü yolculuğunu yapabilmesi için yerini almış. Ruhu, Râ'da kaybolmadan evvel, Osiris'le birlikte, öbür dünyaya doğru yol alıyor. Nu Papi-rüsü, CXXXIV. Bab'ın vinyeti.

çünkü ölülerin de bir haremi vardı - çok iri kalçalı çıplak kadın heykelciklerine de bir yer ayırmak gerekmektedir. Haklı tutkuların rahatlığını bozmamaları, ölü ocağını hiç terk etmemeleri, cenaze odasından kaçmamaları için bu kadın heykellerinin bacakları yoktu; kuşkusuz, bu dünyadakiler gibi, bunların sahipleri de kiskanç olduklarından, câriyelerinin başka yerlerde suçlu ilişkiler kurmalarından korkmamaları gerekiyordu.

İngiliz arkeologu Emery, ikinci sülâlenin bir yüksek memuruna alt mezarı bulduktan sonra hayretler içinde kaldı ve bize bu olayı A. Erman şu şekilde naklediyor: «Bu memurun mezarı *kırk iki salondan* oluşuyordu! Bunlardan biri, üzerine sofra takımları konulmuş bir yemek salonuna benziyordu. Kadehler ve tabaklar kaymak taşıydı; tabaklarda kızarmış güvercinler. Nil balıkları, çeşitli sebzeler, on dört davetli için bir dös (entrecote), soslar ve meyveler, yuvarlak pastalar, üçgen biçimli beyaz ekmek somunları vardı. Bütün bunlar, Mısır ikliminde kurumuşlarsa

da, iyi muhafaza olmuş haldeydiler...» Ölümlerin tanrılarına ilgi duyan hiç kimse, toprağın altında onları bir defa bile görmüş olsa, bu, duvarları Ölümler Kitabının ayinlerindeki sihirli dualarla kaplı kral mezarlarının, bu şaşılacak «Altın Salon»larını hiç unutamaz. Buralarda, bu ölü saraylarına gelmiş olan, hiçbir canlının bakmaması gereken, öbür dünya tanrılarını görüyoruz. Bunlar, ölmüş olanlara «Hoş geldin» demek için; on iki evrene açılan Kapıların eşliğinde, onları mağaralarda bekleyen canavarlardan önce karşılamak için gelmişlerdir. Nehrin kıyısında, gecenin her saatinde, uçucu bir hale içinde, uzun yılanların yedekte çektiği güneş kayığı görününce ölümlerin sonu gelmez gürültüsü işitilir...

KADAVRALARIN MUMYALANIŞI.

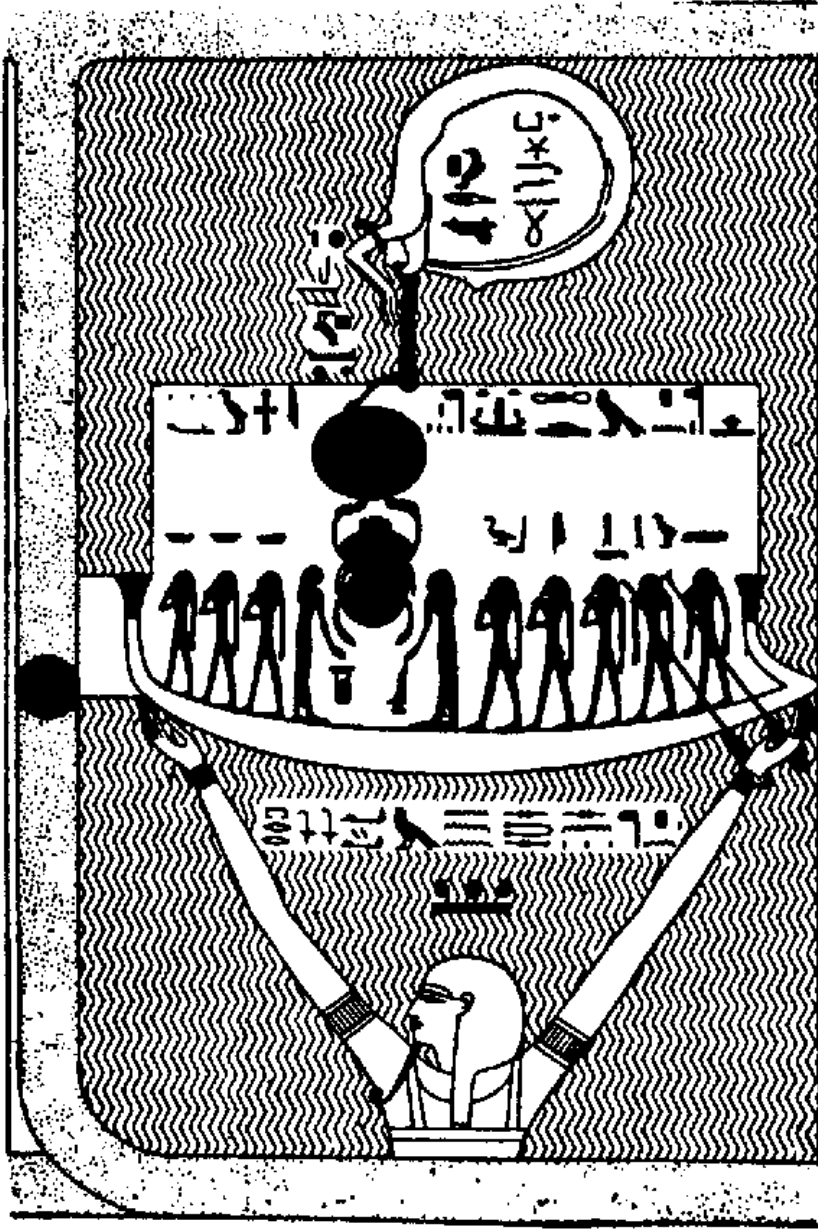
Eski Mısırlılar, cesetlerinin kokmasından, öbür dünyada nefeslerini yeniden hiç bulamamaktan korkuyorlardı. Bu marazı korkuya Ölümler Kitabının bütün duaları boyunca raslanır. Ölümden sonra bedenlerinin bozulmadan kalması düşüncesi, onların saplantısıdır. Şüphesiz, biliyorlardı ki, tabutunda ölü, tanrıça *Noût*'un kolları arasında olacaktır. *Noût* aracılığı ile ölü değişime uğrayacak, ve *Noût*'un bedenindeki doğumu kaçınılmaz olacaktır. Tabutu «ışık, ruhun ışıklı örtüsü, bir ebediyet tohumu olan ruhun, Osiris Gömleği idi.» Biliyorlardı ki zaman ve uzay ruh için hiç bir buut değildi ve terk etmiş olduğu beden içinde bunlar: «vaktiyle olmuş olan ve ilerde olacak olan şeylerdi». Tabutun içinde şekillerin esrarlı gecesi cereyan ediyordu ve bu gecenin içinde, ruhlar tapınılmaktaydılar. Ancak, beden de, kaçınılmaz çürümekten korunması gerekiyordu ve bunun için Mısırlılar cesetleri mumyalamaya o kadar özen gösteriyorlardı. İlk insanlara cesedi bozulmaz hale getirmeyi öğreten «cenaze şeritleri tanrısı» Anubis'ti. Bu da, ölüm anında cesedi terk eden *ruh-kuşu*'nun her an, binlerce yıl sonra, Nil Vâdisinde yaşadığı sırada canlandırmış olduğu bedenle birleşebilmesi içindi. Şu halde vücudun binlerce yıl bozulmadan korunabilmesi zorunluydu; çünkü çürüme olursa, oraya yerleşemeyecek olan ruh, ebediyen kaybolmaya mahkûmdur. İnsan bedeninin kesin olarak toprakta yok

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

olmasını önlemek için Mısırlılar cesedi, cenaze odasına koymadan önce tuz ve ziftle işleme tâbî tutuyorlardı. Ceset 70 gün boyunca doğal sodyum hidro karbonat (natron) ve zift salamurasına yatırılıyordu. Bazan, uzmanlar önemli bir kişi veya firavun söz konusu olduğu zaman kendilerine tevdi edilen kadavranın mumyalanışına öyle büyük bir özen gösteriyorlardı ki, cesedin hazırlanışı on ay sürebiliyordu. Rahipler Ölüler Kitabının bazı bölümlerini okurken kadavranın kılırları özenle tıraş ediliyor, burun deliklerinden sokulmuş özel demir araçlarla beyin parça parça çıkarılıyordu. Sonra operatör karnı açıyor, iç organları boşaltıyordu. Yan tarafın yarası balmumu veya metal bir plakla örtülüyor, karnı saran kordonlarla yerine tutturuluyordu. Bu levhanın ortasında *oujda*, Horus'un sihirli gözü, nekropollerde binlercesi bulunan muska görevindeki kutsal simge vardı. Sihirli gözün sağında ve solunda dört cenâze meleği veya Horus'un dört oğlu vardı. Bunlar, içine ölünün karaciğeri ve iç organları konmuş dört kabın koruyucuları idiler: Köpek - maymun başlı *Hapi*, insan başlı *Amset*, köpek başlı *Douamoutej* ve atmaca başlı *Kebehsenouf*. Yalnız, kalp, yerinde kalıyordu; çünkü Ölüler Kitabında şöyle yazılıydı: «Gerçek kalbin seninle birlikte olacak». Bedenin içi dikkatlice şarap ile yıkanmıştı; atar damarlara kimyasal bir madde şırınga ediliyordu. Yağlar kazınıyor, karnın içi balmumu, siyah frenk üzümü, tarçın, kavrulmuş lotüs tohumları, sedir yağına batırılmış kumaş tamponlar, mür, antiseptik yağlı cisimlerle dolduruluyordu. Gözlerin yerine sırça gözbebekleri yerleştiriliyordu. Ciğerler, karaciğer, barsaklar ve mide Yunanlıların «Canope» dedikleri dört vazoya konulmadan bozulmalarını için ilaçlanıyordu. Erman tarafından bildirildiğine göre (Canope) vazoların içinde keten sargılarla ayrıca sarılmış phallus'ler (erkeklik uzuvları) bile bulunmuştur. Bu temizleme ve iç organların boşaltılması işlemlerinden sonra, eller, ayaklar ve yüz, önceden katrana batırılarak pisliklerden (mikroplardan) arındırılmış şeritlerle sarılıyor, şeritler arasına, önceden de söylediğimiz gibi, muskalar, söğüt ve zeytin yapraklarından yapılmış çelenkler, peygamber çiçeği demetleri, mavi lotüs yaprakları konuyordu. Mumyanın bir insan vücûdu şeklini koruması için,

keten şeritlerin vücûda çok sıkı sarılarak onun biçimini bozabileceği yerlere, hazırlayıcılar koruyucu tamponlar koyuyorlardı. Kullanılan keten şeritlerin uzunluğuna gelince, bir mumya üzerinde, mummyayı tamamen sarmak için, sekiz defa katlanmış, yirmi metre uzunluğunda bir keten parçası bulan Dr. Derry'nin keşfini hatırlatmak klasik olmuştur. Bu band sonra, bir fırça ile kalın bir tabaka halinde sürülen, sıvı zamlı, örtülüyordu. Ölüyü şeritlere sarmadan önce uzmanlar yüzü düzeltiyorlar, ölüye makyaj yapıyorlardı; dudakları, tırnakları, avuçları ve ayak tabanlarını boyuyorlar; burun deliklerini, içi boşaltıldıktan sonra, kafatasında kalması olası akıntıları önlemek için burun deliklerini tıkiyorlardı. Ceset hazır olunca, uyuyan biri gibi cenaze yatağına yatırılıyordu. Üzerinde öbür dünya âlemini seyredebilmesi için göz resmi yapılmış maskesinin altında, baş, taştan yapılmış bir yastıkta dinleniyordu.

Herodot'un, Eski Mısırlıların uyguladığı mumyalama san'atı üzerinde anlattıkları arkeologlarca doğrulanmaktadır. Erman «yüksek bir memurun mezarında bulunmuş bir kitâbe de bu bakımdan ilgi çekicidir; diye yazmaktadır.» Yetmiş günlük salamura dönemi geçince, güzel ve rahat bir mezara konma töreni olacak ve sen ölüm yatağına bırakılacaksın... Kurban edilmiş boğalarla götürüleceksin... Mezarına erişene kadar yoluna süt serpilecek. Rahip, ağzını, açacak, temizlenmeni tamamlayacak. Horus, ağzını, gözlerini ve kulaklarını açacak. Bedenin şimdi sana alt olan her şeyde mükemmeliyyete (tamlığa) daha yakın. Sana Kutsal Kitabın duaları okunacak: sana bir cenâze kurbânı takdim edilecek ve önüne takdimeler (Kutsal Kitaplarda kullanılan eski bir terimdi. Tanrılara ve ölümlere adanan ve bırakılan şeyler anlamına) konulacak. Kalbin, dünyada olduğu gibi, yanında olacak. *Doğumunda olduğu gibi bedeninin içine gireceksin.* Toprağın, Batı Dağının içinde ilerleyeceksin ve cenâze dansçıları neş'eyle sana doğru gelecekler.» Herodot, fakirlerin mumyalayıcılarının «kendilerine emânet edilmiş ölü kadınlar genç iseler, bazan onlara tecâvüz ettiklerini» anlatıyor. Bu yüzden, diye ilâve ediyor «genç ölümler mumyacılara götürülmeden üç gün bekletiliyordu. Çok iyi bilgi edinmiş olan Herodot, akrabaları ve

Tanrı Noun (aşağıda) İlkel Sular'dan çıkıyor. İçinde Yeni Güneşi taşıyan skarabenin görüldüğü Güneş Kayığını taşıyor. Skarabenin her iki yanında Isis ve Nephtys ve solda kendi vücudunu yapmış olan güneş - ışığı - tanrı, Shou tanrıları; zekâ olan Güneş Kayığının baş tarafındaki kılavuz Sha; mürettebata Sha'nın emirlerini tekrarlayan kış tarafın kılavuzu Hou. Skarabenin sağında, Yeni Güneşin dünyada gözükeceği «Gündüzün Kapılarını» açacak üç kapıcı. - Yukarda ve dâimâ İlkel sularda (resmi ters çevirin) Nouit; Gökyüzünün tanrıçası, Yeni Güneş'i kabul edecek; vücûdu Douat'ın alt dünyasının sınırlarını çizen, vücûdu tam bir daire oluşturan Nouit; Osiris'in başı üzerinde ayaktadır. Metinlerde okunan da budur: «(Bu) Osiris'dir; Douat'da seyahat ediyor.» Ölüler Kitabı; Douat'ın 12. Saati; PIANKOFF, Ramses VI; MAYASSIS, Le Livre des Morts...; BUDGE, Papyrus Ani.

dostları çok fakir olan ve ölüye uygun bir cenâze töreni yapamayan, yani birinci ve ikinci sınıf mumyalama sağlayamayanların uğradıkları bir parça saygısızca muâmelenin ilgi çekici ayrıntılarını bize vermektedir. Teb mumyacıları, az çok ustalıkla boyanmış mumyaların sertçene nesnelerle kaplanması için yapabildikleri çeşitli avantajlı modeller teklif ediyorlardı. Bunlardan biri seçiliyor ve menfaatçilik unutulmaksızın fiat ve kalite üzerinde pazarlık yapılıyordu. Herodot, Amon'un ünlü şehrinde, ona aşalıkça gelen, san'atkârlarla azîz ölünün akrabaları arasındaki, kendisini hayrette bırakan bir pazarlığı bize aktarmaktadır. Bu akrabalar, istenilen ücreti vermeye yanaşmaksızın, en fazla muskanın, «Doğrular»ın zararına zenginleşmesini bilen kaygısızların komşu nekropollerden, belki de üçüncü kez çaldıkları «kalp skarabesi» de dahil olmak üzere mumyaya konulmasını istiyorlardı. Çekişme sürmekte iken, biraz suç ortağı veya menfaat icabı ilgilenen ağlayıcı kadınlar, yan sokakta uluyorlar, meslekî büyük acılarını kusursuz taklît ederek, repertuarlarına uygun harika jestlerle, başlarına kum saçıyorlardı. Sadece hatırlatmak için kocasının kadavrasını bir kaç kap biraya rehin veren dul kadına da değinelim. Kötü bir yorumla, bu birkaç kap biranın dul kadının acısını hafifletmek üzere kullanıldığını sanmayalım! Buralar, dindarca, Nil kıyısında olduğu gibi, mezarında da susuzluğunu gidermesi için, onun yanına bırakılacaktı...

*HALKTAN KİŞİLER İÇİN, BİR
ÖKÜZ DERİSİ VE «ÖLÜLER
KİTABINDAN» BİR DUA YAZILMIŞ
BİR PAPİRÜS. FAKİRLERE LIBYA
ÇÖLÜNDE AÇILMIŞ BİR KUM
ÇUKURU.*

Kendilerine ne lüks kaplamalar, ne ağlayıcılar, ne muskalar sağlayabilen fakir kişiler mumyacılarca toptan muamele görüyor ve çıraqları, kadavraların iç organlarını çıkarırken ellerini işe alıştırıyorlardı. Masrafları çoğaltmamak için işlemler basitleştiriliyordu. Kadavralar kasaplardakine benzer çengellere asılıyor, içleri boşaltıldıktan sonra, yetişkinlerden beşer ceset ala-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

bilen büyük teknelere atılıyordu. Cesetler otuz gün süreyle tuzlu bir eriyikte yatırılıyordu. Mumyalama bitince, akraba veya dostlar kadavralarını geri alıyorlardı. Bir tabut satın alamayanlar ölüyü bir öküz derisine sarıyor, içine birkaç sihirli formül, Ölüler Kitabından alınmış bir kaç dua yazılı bir papirüs koyuyorlardı. Böylece ölü, sağlığında ne kadar sefâlet içinde olursa olsun, sihirli formüller ve dualar sâyesinde, temize çıkmak için ölüler mahkemesine gelecek ve derisi bir sovan parası etmeyen o, firavunun en zengin ve en güçlü tab'asıyla birlikte, tanrılarla eşit olacaktı! Bu yanıltıcı görünüşler dünyasında, ortaklaşa ödenip paylaşılan bir cenâze kuyusunda bile yer ayırtamayanlar, biraz da kaçak olarak, gösterişsiz, bir palmiyenin yapraklarına sarıldıktan veya daha az yer tutması için ikiye katlanıp bağlandıktan sonra, ölüler Libya çölü sınırında bir çukura gömülüyorlardı... Ancak bazan, aysız bir gecede, ucuza mumyalanmış bir cesedi taşıyan gölgeler, zengin Mısırlılara ayrılmış nekropole süzülüyorlar; zenginlere düzenli olarak yapılan kurbanlardan ve yüceltmelerden yararlanabilmesi için kaçak ölüyü alelacele bir soylu mezarının yanına gömüveriyorlardı. Eninde sonunda, zenginlerin veya fakirlerin ne değerinde olduğu belli olmayan bir dünyada, ölüye gösterilen bu sevgi ve fedakârlık hareketinin göz önünde bulundurulacağı umuluyordu.

HERMOPOLİS MABEDİ.

Arkeologlar Eski Mısır nekropollerinde bir çok mumyalanmış hayvan buldular. Bunlar arasında kedileri, şahinleri, yılanları, iblisleri, fareleri, kurbağaları, kalıntıları küçük bronz kaplara konmuş gübre böceklerini sayalım. Bunlara maymunları, kutsal boğaları, Fayoum'da kendi kutsal şehirleri Crocodilopolis'e sahip olan iğrenç timsahları da ekleyebiliriz. Rahipler bu kutsal hayvanlara sofulukla bakıyor, rahatlıklarına özen gösteriyor, bizzat firavunun cenâze sarayına taşınması söz konusu imiş gibi, onları da aynı merasimlerle gömüyorlardı. Yunanlılar Hermopolis'te ibislere ayrılmış büyük mabette, binaların, bahçelerin güzelliği, birinci sınıf mumyalanmaya hak kazanmış dokunulmaz kuşların kaynaştığı bataklıklar önünde hayran kaldılar. Günlerimizde, içinde kutsal ibislerin, rahiplerce «Ölüler Kitabı»nın duaları

okunduktan sonra mumyalandığı, kayaya oyulmuş çok geniş bir yeraltı salonu bulundu. Sözü bu mabedi bulan arkeolog Cabra'ya bırakalım: «Bazısı yüz elli metre uzunluğunda sayısız koridorları olan bir labirent, kutsal ibislerin mumyalandığı salon ile irtibatla idi. Birçok yıl süren sabırlı çalışmalardan sonra, eski Mısır'ın bütün bölgelerinden gönderilmiş, çok iyi muhafaza edilmiş ibis mumyalarını ihtiva eden dört bin cenâze kavanozu (urne) bulundu.» Şaşılacak şey, değil mi? Ancak, hepsi bu değil: «Bir mihrâbın bulunduğu bir salonda, yaldızlı tahtadan, oturmuş bir şebek ve iki ibis görülüyordu. Her üçü de arkasında *Ank - Hor'*un büyük rahibinin mezarı bulunan bir kapıya bakıyorlardı. Kaymak taşından vazolar ve 365 fayans heykelcik, cenâze kültü için kullanılıyordu. Bu, toprağın 34 metre derinliğine oyulmuş dev sarayda ibislere yapılan ibâdet karşısında şaşkınlığımızı tarif edilemez.» Kutsal beyaz Apis boğasının cenâze töreni de ünlüdür: Firavun ona mezarına kadar refakat etti ve 200 metrelik alay 150 sfenks heykeli arasındaki yoldan geçti. Rahipler, sarı ve kırmızı yekpâre bir kuvartz billurundan yapılmış dev boğa heykelinin önünden gidiyorlardı. Mariette'in geçen yüzyılın ortasında keşfettiği Apis boğası hakkında yazdığı şu satırlar bu gün de tekrarlanabilir: «İnsan bu 3000 yıllık dev heykellerin, Mısırlı san'atkârlar hiç bir çelik araca sahip değilken nasıl yontulduğunu ve nasıl ayna gibi parlatıldığını kendi kendine soruyor.»

KÖTÜ NEFESLER, «KHER-HEB» RAHİBİ VE «SICAKLIK DAİRESİ»

Muskalar, büyüler, sihirli işaret ve sözler, boyna asılarak taşınabilen veya kapıya asılan tılsımlar.. Dünyanın bütün halklarında korkutucu veya gülünç özelliklere sahip olmuşlardır. Mısırlılar bu sırlı şeyleri kötü ruhların etkilerinden, kötülük taşıyıcı akreplerden kurtulmak için, kızgın timsahların hücumundan kendilerini korumakta kullanıyorlardı. Bu timsahların önünde. *Râ'nın. Sekhmet'in* veya *Thot'un* isimleri, yalnız inisivelerin bildiği esrarlı işaretleri navaua çizerek zikredilmeliydi. İnsanların zinninden yılmış nangi masası devirde, ağzı bılgılı ısı, ölümsüz ruhların kayığını çağırmak için gökyüzüne haykırdı? Kum üzerindeki bir gölgenin şeklinden, bir kapı eşliğindeki aca-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

yıp işareten korkan halktan kişilerin ne yapmak lâzım geldiğini bildikleri için tuttukları sihirbazlar, vecd halinde (transta), çömleri kırıp çiğniyorlardı. Bunlar, kuzey veya güney rüzgârına karşı söylendiği zaman, yaşayanları mevsimler boyu rahatsız edebilir, bizimkinin altında bulunan evrendeki ölülerin davranışlarını etkileyebilirdi. Eski Mısırlılar özellikle, şekiller, ölü bir insanın dirilip gözükmesi, nefesler, yerler, aşağı dünyadaki geceler tarzında; açıkça, alevler ve sular arasında gözüken şeytânî güçlerden korkuyorlardı. Kendilerini kötü niyetli ölülerden korumak için muskalar da kullanıyorlardı. Bu muskalar «onların hırsız gölgelerini hapsetmek için»di; yaşayanların dünyasında mezar soyguncuları olduğu gibi, ölülerin arasında da çocuk hırsızları vardı. Vakitli vakitsiz, Ölüler Kitabı okuyucusu *Kher-heb* rahibinin pahalı yardımlarını arıyor, ondan yedi düğümlü iol veva, acayip bir halk inancına göre, tanrıların nefesini tutabilen, rare kemikleriyle dolu bir keseyi kutsamasını istiyorlardı. Fakat muskalar akla gelmiyecek kadar çok sayıda kullanılıyorsa, ölülerin bu muskalardan mahrum oldukları söylenemez. Mumyalar muskalarla örtülüyor, yanlarına, sihirli «Uzun Yürüyüş asâsı» bırakılıyor, şeritlere sarılı başının altına acayip şekillerle resimlenmiş «sıcaklık dâiresi» konuyordu.

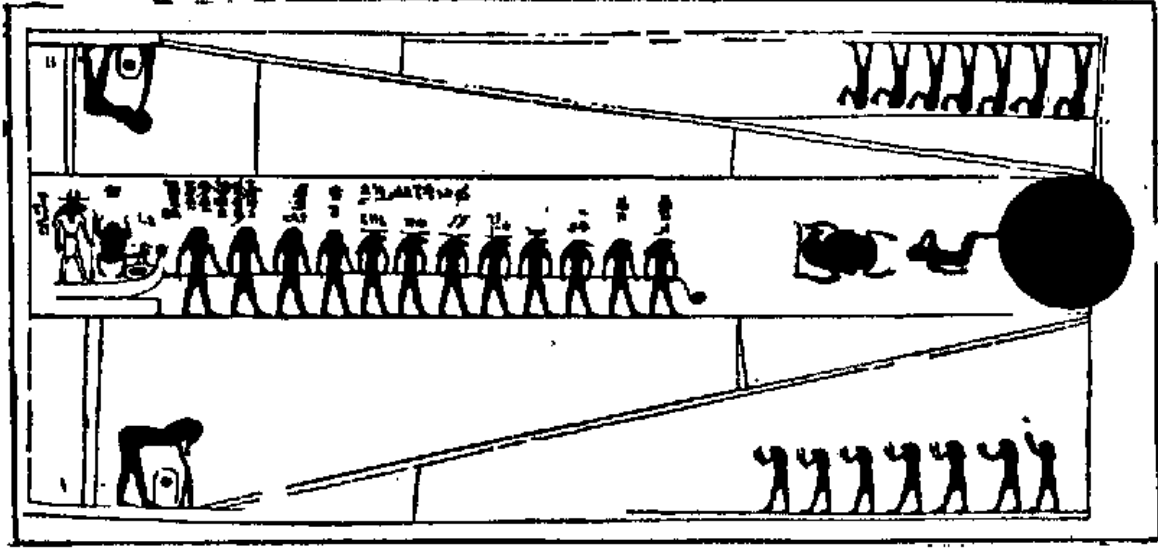
FİRAVUNUN LANETİ

Toutankhamon'un cenaze salonunun giriş kapısı üstünde «Burada dinlenen firavunu ebediyeti içinde rahatsız edecek kişiye *ölüm kanatlarıyla dokunacaktır*» diye yazılıdır. Bir çeyrek yüzyıl önce, bu dünya zamanının sonuna kadar, kanatlı güneş tarafından korunmuş bulunan Toutankhamon'un mezarına giren her kişinin üstüne çökmüş olan lânet, hatırlanacaktır. Mezarın kapıları mühürlenişinden, son rahibin, mabedin koruyucusu Anubis önünde, kilden bir kalde üzerinde titrek bir ışıkla yanan sihirli meş'alesini söndürmesinden, yıldızlarla süslü mavi tavan altındaki parıltılı altın kral heykelleri yanına son çiçek demetlerinin konulup konulmadığına bakılışından ve son duanın okunuşundan beri otuz beş yüzyıl geçti. Evet, otuz beş yüzyıl geçip gitti ve o zamandan beri yüz kuşak insan yok oldu... Bu üç bin beş yüz yıl boyunca, bu 12 Şubat 1924 günündeki, yedi yıllık

bir hafriyattan (kazıdan) sonra, Lord Carnarvon ve Howard Carter'in kral mezarına girişine kadar, hiçbir zaman, hiçbir şey firavunun istirahatini bozmadı. Bir mum ışığında, zamanın gecesinde hiçbir insan varlığının seyredemediğini seyrettiler; Som altından 900 kilo ağırlığında bir tabut; -yes, very fine gold! (alay etmek için İngilizce kullanılmış: Evet, halis altın! gibi, bönce bir ifâde.) - ve tabutu koruyan melek kanatlı, çıplak tanrıçalar... Otuz beş yüzyıl önce, Toutankhamon'un cenaze odasının kapısındaki, merâsimi yürüten rahip tarafından konulmuş kırâliyet mühürlerini kırdıkları zaman ne heyecan duydular? Evet, bilinçsiz mezar zorlayıcısı seçkin İngiliz arkeologlarının, genç firavunun dul karısının son anda, mühürlerle mezarın kapıları ebediyen kapatılmadan, Bâbil anıtlarında görüldüğü gibi, seyrek gül motifleri işlenmiş cenaze şalının üstüne bıraktığı, ancak yeni solmuş gibi duran kır çiçeklerinden mütevazı buketi, herşeye rağmen suçlu ellerle elledikleri zamanki şaşkınlıkları nasıldı? Fakat tanrıların amaçları, alışılmamış şeyler olmadığı zaman anlaşılabilir: Lord Carnarvon gurubunun hemen bütün üyeleri, hiç kimsenin görmemesi gereken şeyi gördükten az bir süre sonra öldüler: Çakal başlı Anubis, birbiri içine konmuş, kenarları dinsel resimlerle süslü ve Ölüler Kitabından bölümler yazılı dört sandığın önünde bağdaş kurmuştur; bu dört sandığın içinde firavunun insan şekilli üç tabutunu ihtiva eden sarı kuvartzitten tabut vardır. Şamdanların ışığıyla şöyle böyle aydınlanmış yarı karanlıkta altının tatlı parıltısı içinde, cenâze tanrıçalarının sıkıca sardığı Krâl-Osiris'in şaşılacak ululuğu gerçekten etkileyici bir görüntüdür... Öbür dünyanın tanrılarının, XX. yüzyılın beklenmeyen ziyaretçilerine değil, kral Toutankhamon'a, İki Ülkenin Efendisine, Râ'nın oğlu, Neb-Kheprou-Râ'ya, eşyadan çıkan doğaüstü bir ışık içinde «hoşgeldin!» demeleri ne acayip manzaradır! Bir mezara konmuş bir tek Ölüler Kitabı'nın orayı güneş ışığı girmişçesine aydınlattığı doğru mudur? Lord Carnarvon'un ve Howard Carter'in mumyanın gerdanlıklarını, dövme altından kıymetli taşlar kakılmış maskeyi, altın ve mavi mine-den - o eşsiz koyu Mısır mavisinden - mücevherleri, asâları, muskaları, lotüs çiçeği yapraklarını, sembolik kuyrukları, kamaları,

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

Üzerine değişik renklerde cam kakılmış yedi altın plaktan oluşan tören önlüklerini, karın ve bacak altın halkalarını, cenaze rahibinin kullandıktan, tören bittikten sonra mezarın bir köşesine bıraktığı panter derisini bir bir çıkarırken elleri titremedi mi? Lord Carnarvon ve Howard Carter, firavunun yanında, ayakta, yüzyılların sonuna kadar onu koruyacak küçük kuş-ruhunu ellerine aldıkları zaman titrediler mi?

Şekil 22

Solda, aşağıda ve yukarda, Gece Tüneli'nin girişinde, herbiri bir tanrı tarafından korunan iki Atebui. Her sabah, ışığı Anubis'in ki ve Ölü-Osiris için olan Şafak Güneşi «Gün'e Çıkış Işığı» aşağıdaki Atebui'den (A. dan) çıkar. Göke doğru yükselir ve gündüz yürüyüşünün ortasında, (üstünde Horus ve Koç Başlı Khepra) Semâvi Nil'e dik bulunur. Sonra, tekrar inecek ve her akşam yukardaki (B. noktasında) Atebui de kaybolacaktır. Işığı Seth'in, öbür dünyanın olan güneş olacaktır. - Solda Güneş Kayığı, Nil boyunca, gündüzün on iki saatinin tanrısınca çekilmekte. Kayıkta, Heliopolis'in Bennou kuşu görülüyor. Bennou kuşu Osiris'in evrensel ruhunun sembolüdür; sonra, kendi kendine şekil veren Khépra ve koç başlı bir güneş tanrısı görülüyor. Yukarda ve aşağıda, sağda, Horus başlı yedi Doğum Tanrısı, Nil'in doğuşunda, ve insan başlı, Batının Yedi Tanrısı batı kıyısında duruyorlar. Hepsi Güneş Kayığının ortaya çıkışını selâmlıyor. -Netchemet Papirüsünden.-

Evet, korkunç bir lânet, uzun zaman, mezarının amber renkli ışığında, duvarlara resimleri yapılmış ölüm tanrılarının önünde Toutankhamon'un mumyasını seyredenlerin peşini bırakmadı. Keşfinden az zaman sonra, Lord Carnarvon can çekişmeye başladı ve korkunç vizyonlar içinde, Toutankhamon'un ismini haykırarak haykırarak öldü. Albay Aubrey Herbert, kralın mumyasını görür görmez, hemen hemen o anda toprağa verildi; sonra, Lord Carnarvon'a hastalığı süresince bakan hemşire, mezarda onu takip etti. Bütün Teb ovasında ağızdan ağıza «firavunun lâneti»nden söz edilmeye başlandı. Howard Carter'in sekreteri, mezarın açılışı sırasında hazır bulunan, Lord Westbury'nin tek oğlu, bilinmeyen bir hastalığa yakalanarak esrarlı bir şekilde öldü. Sonra sırasıyla, Howard Carter'in yakın dostu Profesör La Fleur, cenaze odasının duvarını delen Arthur Mace, Toutankhamon'un mezarına ilk girenlerden ve birkaç gün sonra kendini asan Doktor Evelyne White öldüler. Zamanın bir havâdis yazarı, bu sonuncu için «Ona yaşayacağı hayat yerine ölümü tercih ettiren bir lânetten öldü» demektedir. Sonra, Toutankhamon'un mumyasının radyografisini incelediğinin ertesi günü. Archibald Douglas Ree, anlatılmaz bir fenalık hissederek âni bir ölümle öldü. Otto Neubert'in bize naklettiğine göre, bu kadar esrarlı ölümler hakkında, kendi adına araştırma yapmak isteyen bir Mısır hükûmet mensubu, yanına bir yılan oynatıcısı alarak Krallar Vâdisine gitti. Araştırmasına başlar başlamaz o da öldü! Bundan sonra da, Eski Mısırlıların öbür dünyasına yapılan bu meş'um seferden sonra, mumyaya ilk dokunanlardan biri olan Douglas Derry; Toutankhamon'un silahları arasındaki bir maşrapaya dokunan G. Davis; Lady Carnarvon, Profesör Breasted, Winlock, Hakness, sir Alan Gardiner, Foucard, Jay-Gould, Joel Woolf toplam olarak **ON YEDİ KİŞİ ÖLDÜLER!** Aynı ekipten bunca ölümü nasıl açıklamalı? Otto Neubert «Bir zehir miydi?» diye yazıyor; Mısırlılar zehirlerin karışımı hakkında çok büyük bilgi sahibleri idiler. Rahipler ölü odasının taşlarını mı zehirlemişlerdi? Bazı bilginler etkilerini, özellikle Mısır'ın kuru ikliminde çok uzun zaman kaybetmeyecek zehirlerin mevcut olduğunu iddia ediyorlar. Gerçek her zaman bir sırla çevrili kalacak. Acaba bu, tanrıça

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

İsis'inki mi? Oakridge atom şehrinde çalışan Amerikalı bilginler Mısırlıların atom sırrını bildiklerini farz ediyorlar.. Firavunun mumyasına, ışınmaları binlerce yıl etkili kalabilecek radyoaktif maddeler mi koydular? «Yalnız Doktor Howard Carter uzun yıllar, Ölüler Dağının gölgesinde, hiçbir canlının görmemesi gerekeni gördükten sonra, tam bir sağlık içinde yaşadı...»

VIII. BAB

AMON MABEDİNDE MEDİTASYON.

Şimdi güneş daha yüksek ve terasından, altında onca firavun mezarı kazılı Batı Dağı'nı seyrediyorum. Soluk mavi gök altında daha koyu eflâtun renginde ve daha esrarlı görünüyor. Üçgen yelkenleri gerilmiş felukalar (İki direkli büyük sandal) Nil üzerinde ağır ağır kayıyorlar. Nehir kıyısını takip eden koca firavun incirlerinin gölgelediği yolda, çanak - çömlek ve domates sandıkları yüklü - şubat ayında domates çıkar - cesur eşekler, rahat bir tırısla ilerliyorlar; sahipleri sırtlarına binmiş ve gözleri sineklerle dolu. Nil'in karşı kıyısına sıralı, özenle ekilmiş tarlalarda, başı sorguçlu çavuşkuşları yiyecek arıyorlar. Biraz daha uzakta, sarı kumun, ovanın yeşil renginin birden yerini aldığı alan, uçsuz bucaksız ölümler şehri. Nil'in öbür kıyısında, koca dağların bulunduğu yerde dikilen bu ölümlerin Teb'i, canlıların dev Teb'i karşısında, bugün acı düşünceler veren yıkıntı bir toprak parçasından başka bir şey değil. Orada binlerce yıl boyunca, tanrıların eşiti olacak ölümleri yüceltmek için vaktiyle kurulmuş o süslü şehrin anısını insan boşyere arıyor. Batı tepesinin, egemen olduğu Biban el Molouk'un kaya döküntüleri altında veya güneş altında yanan, Dante'nin cehennemine benzer vâdilerde hiç bulunmayacak olan o kutsal şehir ne oldu? Orada, çölün talk kadar ince kumlarının parlattığı şekilsiz kalker direkler, dik yarlar, çökmüş koca kaya bloklarından başka bir şey görülüyor. Bu Ölümler Vadisi insanların bütün boş iddialarına korkunç bir meydan okuma içinde sanki. Bununla birlikte, tekrar ilkel kaosa dönmüş bu yerde, cehennem yalarmışçasına sizi yakan bu toprakta eskiden koç başlı sfenkslerin koruduğu yolları ile, sonu gel-

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

mez nekropolün yeraltı saraylarına hizmet edenler ve mumyalayıcı san'atkârlara ayrılmış mabetleri ile, Ramesseum gibi, aydınlatılmış cenâze mabetleri ile XVIII. sülâle firavunlarının yirmi metre yükseklikteki kırmızı granitten dev heykelleri ile, Amon'un olan öbür Teb'in, göz alabildiğine uzanan, Nil'in öbür kıyısında, vahalar ve mabetler arasındaki yaşayanların Teb'i karşısında, ölülerin parlak büyük şehri yükselip geliyordu. Bu yıkılmış yerlerde binlerce *ebediyet evi*, resimli kapılarıyla, papirüs şeklindeki sütunları, Yüz Kapılı Teb'deki mabet kapılarının önünde olduğu gibi dalgalanan bayraklarla süslü direkleri, mezarların yerini gösteren piramitleri, zaman zaman mezar kuyularından, ışık ve bitki dünyasını, canlıların bilmediği canlıların cennetini, Nil'in mavi sularının tatlılığını ve gün batısının âni güzelliğini yeniden bulmak üzere çıkan ölülerin zevki için yapılmış bahçeleri ile, dağlarda kat kat sıralanıyordu. Ölülerin bakımı ve anı-

Şekil — 23

Kuş şekli altında ölünlün ruhu, Horus'un gözüne, «Işığın gözüne»; eriyip bu yaratıcı ışıkla birleşmek, ve kendisi de hayat kaynaklarının bir damlası olmak için, girip tırmanacaktır. - METİN: «geliyor, oujda'yı kucaklıyorum ve ışıkla sevneceğim.» - Ben Horus'un gözünde olacak olanım ve bedenim Horus'un Gözü'nün canlandırıcı kokusu ile temizlenecek - «Horus'un gözünün Anti kokusuyla ovulduktan sonra, Işık Saçan olacağım ve o zaman ölü - Osirislerin organlarını ve kemiklerini birleştirebileceğim.» - a, Kâhire Müzesinde bulunan ve bir Amon rahibesinin mezarından alınmış bir figür; b ve c, Torino Müzesindeki Nebt Habt papirüsünden. Mayassis'den alınmıştır.

sına hasredilmiş bayram günleri gelince, beyaz keten elbiseler giymiş Teb'liler Kutsal Batı Dağına hep birlikte tırmanıyor, ayın masalarına yiyecekler koyuyor, ve sevgili ölümlerin dubleleri önünde sihir formülleri okuyorlardı...

İsis ve Osiris'in, babasının ölümünden sonra doğan oğlu Horus'la dünyanın şimdiki zamanları başlar ve firavunlar, birbiri ardından, *Horus'un hizmetkârları*, tarih öncesi dönemlerin efsânevi kralları olurlar. Teb'de geçmiş döneme âit (arkaik) ilk sekiz tanrı ölür. Bu bölgede ölümler onları yüceltirler. Médinet-Habou'nun sihirli ve canavarımsı yılanı Kem-Atef gibi. Louqsor'un gündüzleri bembeyaz, akşamları koyu eflâtun sokak aralarında gözleri gülen yaşlı Koptlar, (biz fr. Copte'un türkçe okunuşunu kullandık, Mısır'da, büyük bir olasılıkla Eski Mısır kavminden gelen halk; nitekim Champollion üç dille yazılmış ünlü Rosetta taş kitâbesinden hiyerogliflerin okunuşunu çıkardıktan sonra Eski Mısır dilini çözebilmek için, yerli Kopt'ların dilinden faydalanmıştı. ÇN.) günümüzde de, uluyan rüzgârda, Nubye Amon'un kızgın ruhunun, tanrılar olan firavunların mezarlarına tecâvüz edenleri lânetleyip inlediğini anlatırlar. Akşam üzerleri, azalmakta olan aydınlıklar içinde gökyüzü daha şeffaf görünürken koklanan mür ve diğer kokuların, *Hathor*'un terleri olduğunu söylerler. Güneşe ve ölümlere, alt dünyalara girdikleri zaman yardım eden, Batı tanrıçası Hathor'dur. Bu Eski Mısırlıların gerçek torunları, Ölümler Tanrısı Osiris'in, onun bedeni olan nehrin suyunda her zaman mevcut ve etkin olduğunu, onun bedeninin ve bu suyun, her şeyin tohum ve ısınması olduğunda söylerler. Tıpkı Nil'in mavisinin; kıyılarında, ebediyetin geleceğinde, tarlalarının ürününü alacakları Semâvî Nil'in yansıması olduğu gibi...

Ey Amon-Râ, bu tatlı ve sıcak Teb gecesinde seni içtenlikle çağırıyorum; çünkü sen, Bâbil'in Mardûk'u gibi zâlim ve egoist değilsin. Issız mâbedinin ayla aydınlanmış uzun yollarında, her adımda senin mevcûdiyetini hissettim. Benim çevremde asılsız bir şimdiki zamanın şekilleri kaybolurken senin kutsal kentinin büyük yapıları tam gerçek mi idiler? Koç başlı Amon-Râ, seni, canlıları kendilerinde oluşmuş bulunan her şeyin bundan böyle

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

beden dışında, veya dışta olanın beden içinde olacağı bir evrene çekecek korkunç kuvvetlerin çağırılacağı gibi dâvet ettim. Belki de zamanların sonsuzluğunun her ölüye sokuluşu böyledir... Seni andım ve çağırdım, ey Teb tanrısı; ve, tersine bir dünyada Gecenin On İki Kapisına doğru indim. Amon-Râ, tanrılarla dolu karanlıklarda kimdin, değil mi ki ölümler tanrı oluyor? Galaksiler yok olana kadar ölümler âlemindeki ateş gölleri yansın, Apophis bu âlemi kıvrımlarıyla (Apophis yılanının kıvrımlarının çok eski bir sembol olması gerek; Hemen her eski uygarlıkta bu spiral sembollerini görüyoruz. ÇN.) doldursun, her gece on iki bölgede, ellerinde tuttukları yılanların yardımı ile ölümlerin çektiği Güneş Kayıkları süzölsün! Bu Mısır gecesinde, hatırladığım firavun'un duası ne kadar güzel ve saf: Sana doğru geliyor, mabedin iç bölümünü (naos) ateşle kutsuyor, alevlerin üzerine tütsü tanecikleri serpiyor, heykelinin önünde secdeye kapanıyor, *mezet* boyasını, alkışlar kokusunu, *safi* yağını, Lübnan ve Libya kokularını takdim ediyordu. Seni yüceltiyordu; çünkü insanlara, ölüm olan öbür dünya için dublelerini ve gereksinimleri olan yiyecekleri verdin. İSMİNİ KUTLUYORDU; çünkü gökünü yarattın, insanların yararlandığı zevk ve aşka, *Hou* ve *Sa'*ya sahip oldun; gökte kapalı olanları, kıvılcımlı parlaklığının bağrında yüzlerini parlatanları ne sınır ne de başlangıcı olan kendinde birleştirdin... İnsanlarca yıkılmış ıssız mabedinde bu gece seni çağırıyorum; çünkü sen ilk *Noun*'dan, ilkel kargaşadan (kaos) kendini kurtaran, «kalbi hiç yorulmayan»; varlıkların yaratıcısısın. Senin mabedindedir ki, ey Amon-Râ, önümde Gecenin On İki Kapisının açıldığını gördüğümü sandım. Ey mezarlarımızı zorlayıp altınlarımızı, yiyeceklerimizi, papirüslerimizi, kuş-ruh'larımızı, keten sargılarımızı soyanlardan çılgına dönmüş ölümler, yaşamınızı hatırlayınız! Gün ışığından sihirli heykelciklerinizin refâkatinde nasıl çıktınız? Işıklı «kozmetik yumurtayı» sırtlan nefesinden daha pis kokan, cehennemin çeşitli katlarındaki ruhları nerede gördünüz? Salonlara girerek ışık veren asâların önünde iç organlarınızı selâmladınız mı? Yolunuzun üzerinden, aşağıda veya yukarıda bulunuşlarına göre, on iki burç veya pisliklerle beslenen timsah ağızlı sekiz şeytanı kovmasını bildiniz mi? Tuzaklardan, ip-

lerden, ısırdıklardan, ağlardan, tırmıklardan, başıboş dolaşan ve dehşet salan isimsiz şeytanların öldürücü nefeslerinden kaçınmayı bildiniz mi? Yaşamış olduğunuz zaman sizde olan her şey, örneğin iç organlarınız ve ruhunuz binlerce yıldan beri, artık sizde yok. Gökyüzünde boynunuzun dört omurunu düzelterek, firavun incirleri altında Anubis mabedinin kutsal ekmeklerinden yiyecek, saflaşacak, milyonlarca yıl için saflaşacak, Ptah'ın semâsına doğru baloncuklar gibi yükselen gezegenleri ve gökteki Abydos'u, uzayın dört bölgesinin dört direğini, bedensiz ruhların plazmasını, parıl parıl *ka*'ları ve «Kamış Tarlasının», *Sekht-İalou*'nun on dört adasını seyredeceksiniz...

Gece geldi... Beyaz evlerinin eşliğine oturmuş ihtiyarlar görüşüyor; uzun beyaz entârileri (Djellaba) içinde çocukların gözleri gülüyor, birbirlerinin kollarını tutuyorlar. Nil kıyısındaki bu Mısır akşamları, sokak aralarında hâlâ devam eden bir sera sıcaklığına rağmen, ne kadar tatlı. Yaşama sevinçli burada daha berrak, daha anlamlı. Ayaklarımın altında, gece güneşinin büyük olayı için ölümler dünyası uyanırken, tanrı-nehrin derinliklerinden, Krallar Vâdisinden dönüşte öbür sahilde görülebilen Louqsor'unkine benzer mabetler ortaya çıkıyor. Gece oldu. Mavi ve beyaz maşlahlar giymiş fellâh gurupları karşı karşıya geliyor, birbirlerine sesleniyorlar; islâm evliyâlarının türbelerine adaklarını koyacaklar; dükkâncılar küçük tezgâhlarında insanların düş güçlerini besleyen baharat ve altınlarıyla kapanıyorlar. Gözahıcı renklerde eteklikleri ile, hoşla gitmek için sürdükleri düzgün gözlerini büyük gösteren neş'eli fellâh kadınlarının geçtiğini görüyorum. Biliyorum ki yarın, bayram günü, vücutlarına lavanta ve rezene kokuları sürecekle; gerdanları mücevher ve altın para ile dolu olacak. Bu hazineler göğüslerini süsledikçe, bunlara mâliye bile dokunamaz. Her ne kadar aldırılmaz karakterli iseler de, kem gözden sakınmak için evlerinin kapısı önüne bir çivi parçası koyarlar. Firavunlar döneminde olduğu gibi, Nil balıklarını tuzlamasını ve kaz kavurmasını çömleklere yerleştirmesini bilirler. Güler yüzlü ve geveze kız çocukları Levanten (fr. Levantin: Orta Doğuda yerleşmiş Yunanlı, Ermeni, İtalyan, Fransız vs.lerin kar-

ma âllelerinden hıristiyan ahâliye verilen bir sıfattır.) dükkân-
cıya, köylülerin sebze bahçelerine döktükleri güvercin gübresi
dolu sepetler götürürler. Ateşli hastalara biraz canlandırmak
için verilen o ünlü *Coptos* şarabından, burada hâlâ bulmak kâ-
bildir. Eskiden bu Horus yıldızı şarapları o kadar ünlü idi ki ya-
pım yılı kabın karnına işâretlenmeden hiç bir anfor ihraç edi-
lemezdi. Gece oldu... Çocukların berrak seslerini, ovadaki kurnaz
çavuş kuşlarının son ötüşlerini dinliyorum. Uzakta dervişlerin
makamla okuyuşları (ezan olacak; ÇN.) cinlerin kederlenmele-
rini hatırlatıyor. Karnak kobrası, sahibinin fotoğraf makineleri
önünde hünerlerini gösterdiği bu ünlü evcil kobra, günün sıcak-
lığını koruyan bir duvar oyduğunda çöreklenmiş olmalıdır. Biraz-
dan ay, Batı Dağının tepesinden gözükecek; cenâze mabetlerinin
avlularını koruyan dev Osiris heykellerini, kutsal gölleri, göz
alabildiğine uzanan harâbelerin sonsuzluğunu aydınlatacak. Bu
harâbeler sâyesinde, Yüz Kapılı Teb'in nasıl olduğunu ve Mısır
uygarlığının parlaklığını tahayyül edebiliyoruz. Onca sırrı bağ-
rında taşıyan toprağın derinliklerinde, mezarları daha üç bin yıl
evvelden soyulmuş nekropollerin diplerindeki duvar resimlerin-
den, Ölüler Kitabında tanımlanan öbür dünyanın nasıl bir yer
olduğunu azar azar keşfediyoruz. Bu, bizim için hasisce ayrılmış
yaşam süresinden kaçabilmemiz, onu bir an için silmemiz kabıl
mı? Onu eski zamanlarla değiştirebilir miyiz? Ey koç başlı, çöm-
lekçi çarkında insan varlıklarına şekil veren Khnoum, Memfis'in
Ptah'ı gibi, üç bin yıl geriye bir adım atılabilir mi? Bu adımı ben
attım. O akşam, tanrının, halkıyla birlikte Teb mabetlerini zi-
yâret ettiği Yıllık Alay günü Amon-Râ'nın kutsal kayığının vak-
tiyle bağlamaya geldiği eski rıhtım boyunca yürüyordum. Amon
mabedinin giriş kapısının önünü gözleyen kırk sfenksin önün-
den geçtim. Gerçekten, tavanı sütunlarla tutturulmuş salonun
döşeme taşları üzerinde adımlarımın ne acayip bir sesli vardı!
Bize, bir kitabın sayfalarında olduğu gibi, firavunların ve Mısır
tanrılarının çok uzun tarihini, mutlu zaferleri, «sulh ve kardeş-
lik antlaşmaları» ile sözleşmeleri anlatan Assouan granitinden
yüz otuz sütun arasında konstellasyonların takım yıldızların
parladığı tavanı gördüm. Ay ışığı altında, tanrıların doğru bul-

dukuları ölümler önünde açıldığı gibi, yalnız benim için, gökyüzü kapılarının açılacağını sandım. Ama mabedin döşeme taşları üzerinde inisiyelerin adımları ne iz, ne de tozlarının tozunu bırakmıştı... Ancak gökyüzü, gezegenleri, yıldızları, galaksileri, patlamış güneşlerin âni parıltısı içinde yok olmakta olan ölü dünyaları ile, evet, yalnız gökyüzü, dört bin yıl evvelkinin aynı idi... Ve bu gökyüzü, herbiri ellişer bin yıl saltanat süren firavunların masal döneminde yaşayanların belki de korktukları aynı gökyüzü idi!

Tepelikli çavuş kuşları uzun zamandan beri mabet harâbelerinde uyudular ve palmiyeler hareketsiz. Karnak mabedinin yedinci kapısı önündeki herbiri 350 ton ağırlığında ve elli metre boyundaki dikilitaşlar nerde? Mabetlere «gökyüzü durdukça durmaları ve otuz yüzyıl sonra gelecek olanlar tarafından görülebilmeleri» için yerleştirilmiş, kralların anıt şekilleri nerde? Ramesseum'un herbiri 1000 ton ağırlığındaki dev heykelleri nerde? On dört metre yükseklikte, altın ve çini hamuru ile kaplanmış, eski Teb'in kutsal duvarlarının eski kapılarını yeniden yapmak isteyen Ptoleme'lerin yüz kapısı nerde? *Ouserhat* kayığı, altmış kürekçinin hareket ettirdiği, teknesi altın kaplı, kabartmalarla süslü Amon'un kayığı ne oldu? «Vâdi Bayramı» günü nehrin kıyılarına toplanmış halk, Amon'u altın ve gümüş karışımı (*Elektrum*; tanrı, sandaldaki küçük köşkünde (kasrında) idi.) anber renkli kasrında ve geminin önünde, üç tanrıdan İbâret mürettebâtı ile giden mistik kayıkla Nil boyunca inerken gördüğünde, gemiyi alkışlıyordu. O üç tanrıdan Anubis başta duruyordu; çünkü o «Güney yollarının açıcısı» idi; kilden insan şekillerini çıkaran ve her günkü güneşin içini aydınlattığı dünya yumurtasını biçimlendiren *Khnoum*; Horus; fakat evrenin yarı sahibi olan Horus değil, Piramitlerin programlayıcısı tanrıların Horus'u. Evet, Vâdinin bu yıllık Bayramında Mısır'ın tarih öncesi en eski iki başkentinin anısını canlandırmak için çakal ve atmaca maskeleri takmış otuz rahibi ile *Ouserhat* kayığı ne oldu? Tanrıların ve tanrıların oğulları olan firavunların yaşamını tasvir eden kabartmalarla süslü kaymak taşından, küçük mabetler, Nil Vâdisinin sekizde birine sahip ve doğumlarından önce

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

firavunların kaderini tespit eden Amon'un beş bin iki yüz heykeli ne oldu? «Sesi doğru» IV. Ramses, sana Ölüler Kitabında öğretildiği gibi, bu mabede, sembolik güneş ve yılanla taçlanmış Horus önünde tanrıça *Ament*'in bir heykelini hediye eden ve karşılık olarak *Ankh*, yaşam işareti, sırların anahtarını, tanrıların ruhunun ölümsüz tabiatına tekâbül eden, yuvarlağı ile, ne gözüken başlangıç ne de sonu olan yuvarlıklı (ansée) haçı, inisiyenin transının son kademesini simgeleyen haçı alan sen, neredesin? Fakat karanlıkların kuşu haykırdı ve firavunun, veya dublesinin hayâli, mimarlık yapısı, altın oranlar kanununa uyan mabedin şeffaf duvarlarından geçerek kayboldu. Cenâze mabetlerinin yüksek ve canlı sütunları, açık veya kapalı, mimar tarafından hareketli tespit etmek için düşünülmüş - üzerine konulmuş olduğunuz temellerde büyüyen ayın farklı fazları okunabilir - şahit olduğumuz olağanüstü olayların anısını bir iz olarak saklayabildiniz mi? Osiris'in ölüm dramı kutlandığında ve yeniden dirilişinin çeşitliliği gölgeler arasında tekrar söylendiğinde yabancılara yasak olan yeraltı mabetlerinde (Cryptes) hangi sırlar açıklandı? Kutsal Abydos gecesinde, kutsal Karnak gecesinde ve zamanların gecesinde, şarkı söyleyen Amon rahiplerini işitiyorum ve elleri çiçeklerle dolu tapınan kalabalıkların mabetlerin teraslarına çıktıklarını görüyorum... Dendérah teraslarında müzik zaman zaman çarpıcıdır; malakitten (yeşil damarlı bakır taşı; kıymetlidir) mücevherlerle süslenmiş ve keten giymiş bu dünyanın ve öbür dünyanın tanrısal tapınıcı kadınları, hayvan yüzlü tanrıların odalıkları, zevk alıp coşarlar; ey Amon, şerefine yapılan kutsal danslardan sonra fuhuş yapacaklar, kötü tesirleri kovan sihirli bir alet olan utlarını (sistre) çalarak, onları yakalayıp birleşmen için, ey Teb'in Amon'u, senin evine gelecekler ve «göke çıktıkları» zaman - çünkü Mısır'da ölünmez; göke çıkılır - karıların, ey Amon, bütün ölümlere vaad edilmiş olduğu gibi, sonu gelmez evrende güneş kursları olacaklardır. «Gökyüzünün Kapılarının Açılması» olan büyük rahipler, Osiris'in önünde «Tartılmış Sözü Gecesi»nden sonra adlandırılmış, temize çıkan ölümlerin gökünde, onların bitmez tükenmez bir parlaltı ile parladıklarını göreceklerdir. Onları daha iyi görmek için yedi kademeyi

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

ağır ağır tırmanacaklardır. Bu yedi kat, kendisine yükselmenin yolu açıklanmışlar için, yaratılmış kâinattan bilinmez ebediyete, bozulmaz ölümlerin önüne açılan kapılara, Yüksek Kademele-
rin Işık Saçan Ruhları önüne, yıkım şekilleri ve Yeniden Doğuş
şekilleri önüne, zamanların başından beri Ölümler Kitabında
yazıldığı gibi direkleri üzerinde oturan Râ'nın önüne gider.
**ÇÜNKÜ HERŞEY, EZELDEN BERİ «ÖLÜMLER KİTABINDA» YA-
ZILMIŞTIR... EVET, EZELDEN BERİ...**

KAYNAKÇA

ALLEN, G., *Horus in the Pyramidal Texts*. Chicago, 1916.

AMÉLINEAU, E., *La Géographie de l'Égypte*. Paris. — *Étude sur le Chapitre XVII du Livre des Morts*, «Journal Asiatique», T. xv et xvi. Paris, 1910. — *Prolégomènes à l'Étude de la Religion Égyptienne*, T. II. — *Un Chapitre difficile du Livre des Pyramides*, «Journal Asiatique», Paris, 1913.

AYRTON, E. R., CURELLY, C. T. et WEIGALL, A. E. P., *Abydos*, Londres, 1904.

BAILLET, J., *Idées morales de l'Égypte antique*. Paris.

BIRCH, S., *The Funeral Ritual of Book of the Dead*. Londres, 1867.

BLACKMAN, A. M., *The Ka-house and the Serdab*, «Journal of Egyptian Archaeology», T. III. Londres, 1916. — *The Rock Tomb of Mer*. Londres, 1914.

BUCK, A. de, *The Earliest Version of the Book of the Dead*, «Journal of Egyptian Archaeology», Londres, 1949.

BUDGE, Sir E. A. Wallis, *The Book of the Dead*, Facsimiles of the Papyri of Hunefer, Anhai, Kerâsher and Netchemet, with Supplementary Text from the Papyrus of Nu Londres. 1899 — *Egyptian Sculptures in the British Museum* Londres 1914 — *Osiris of the Egyptian Resurrection*. Londres, 1911, — *Ideas of the future Life*. Londres, 1908.

CADET, *Copie figurée d'un Roulcau de Payrus trouvé à Thèbes dans un Tombeau des Rois*. Vienne, 1822.

CAPART, Jean, *L'Art Egyptien. Études et Histoire*. Bruxelles, 1924. — *Une Rue de Tombeaux à Saqqarah*. Bruxelles, 1907. — *Les Débuts*

de l'Art en Egypte. Bruxelles, 1904. — **Chambre funéraire de la VIe Dynastie aux Musées Royaux du Cinquantenaire**, Bruxelles, 1906. — **Recueil de Monuments égyptiens**. Bruxelles, 1902.

CHAMPOLLION. **Monuments de l'Égypte et de la Nubie**. Paris.

CHASSINAT, E et PALANQUE. Ch, **Une Campagne de Fouilles dans la Nécropole d'Assiout**, «Mémoires de l'Institut Français d'Archéologie Orientale». Le Caire, 1911.

DARESSY, G., **Hymnes à Khnoum**, «Recueil des Travaux relatifs à la Philologie et à l'Archéologie égyptienne et assyrienne», T. xxvii. Paris. — **Seth et son animal**, «Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale», T. xiii. Le Caire, 1917, — **Inscriptions du Mastaba de Pepinefer à Edfou**, «Annales du Service des Antiquités», T. xvii. — **Le Mastaba de Mera**, «Mémoires de l'Institut Égyptien», T. iii. — **Note Explicative de Médinet-Habou**, Le Caire, 1897.

DAVIES, Norman de Garis, **The Tomb of Nackht at Thebes**, with Plates in color by L. Crane, Norman de G. Davies and F. S. Unwin of the Egyptian Expedition and Nina de Garis Davies. Publications of the «Metropolitan Museum of Art», Robb de Peyster Titus, Memorial Series, Volume I. Edited by Albert M. Lythgoe, curator of the Department of Egyptian Art. New-York, 1917. — **The Tomb of Puyemrê at Thebes**, with Plates in color by N. de Garis Davies and H. R. Hopgood of the Egyptian Expedition. Publications of the «Metropolitan Museum of Art». Edited by Albert M. Lythgoe, Robb de Peyster Titus, Memorial Series, Volumes II et III. New-York, 1922 - 1923.

DAVIES, Nina M., **Ancient Egyptian Paintings**, selected, copied and described by D., with the Editorial Assistance of Alan H. Gardiner. Special Publication of the «Oriental Institut of the University of Chicago». Chicago, 1936. Édition française traduite et adaptée par **ALBERT CHAMPDOR**. Paris, Éditions d'Art Albert Guillot, 1954.

DEMEL, Hans von, **Der Totenpapyrus des Khonsou-mes**, Vienne, 1944.

DENON, **Voyage dans la Basse et la Haute-Égypte pendant les Campagnes du Général Bonaparte**. Paris, An X.

DESROCHES-NOBLECOURT, **Les Religions Égyptiennes**, «Histoire Générale des Religions». Paris. 1948.

- DEVAUD, Maximes de Ph' Ahotep, Fribourg, 1916.
- DEVÉRIA, Catalogue des MSS Égyptiens écrits sur papyrus... Paris, 1882.
- ENGELBACH, R., Riqqeh and Memphis VI. Londres, 1915.
- ERMAN, A., La Religion des Égyptiens. Paris, 1937.
- FAULKER, R., The Bremner-Rhind Papyrus. The Songs of Isis and Nephthys, «Journal of Egyptian Archaeology», T. xxii. Londres, 1936.
- FOUCART. Les Mystères d'Eleusis. Paris.
- FRANKFORT, H., The Cenotaph of Seti I at Abydos, «Egyptian Exploration Society». New-York, 1933.
- GARSTANG, J., Tombs of the third Egyptian Dynasty at Reqaqnah and Bet Khallaf. Londres, 1904.
- GAUTHIER, Les Fêtes du Dieu Min. Le Caire, 1931.
- GOLÉNISCHEFF, Les Papyrus hiératiques No 1115, 1116 A et 1116 B du Musée de l'Ermitage Impérial à Saint-Petersbourg. Saint-Petersbourg, 1913.
- GRAILLOT, Le Culte de Cybèle, Paris.
- GRÉBAUT, E., Des Deux Yeux du Disque Solaire, «Recueil des Travaux relatifs à la Philologie et à l'Archéologie égyptienne et assyrienne», T. 1, Paris. — Hymne à Amon-Râ. Paris, 1874.
- GUIEYSSE, P. et LEFÉBURE, E., Le Papyrus funéraire de Soutimés. Paris. 1878.
- KOLPAKTCHY, G., Livre des Morts des Anciens Égyptiens. Paris, 1955.
- HORRAK, J. de, Les Lamentations d'Isis et de Nephthys.
- JÉQUIER, G., Considérations sur les Religions Égyptiennes. Neuchâtel, 1946. — Douze Ans de Fouilles dans la Nécropole memphite, «Revue d'Histoire des Religions». Paris. — Les Temples memphites et thébains, des Origines à la XVIIIe Dynastie. Paris, 1920. — Les Frises et Objets de Sarcophages du Moyen Empire, «Mémoires de l'Institut Français d'Archéologie», T. XLVII. Le Caire, 1921.
- LACAU, P., Textes Religieux. — Sarcophages antérieurs au Nouvel Empire, «Catalogue Général du Musée du Caire». Le Caire, 1904.

LANGE, H. O., Der Magische Papyrus Harris. Copenhague, 1927.

LANOË-VILLÈNE, G., Le Livre des Symboles. Paris.

LE PAGE-RENOUF, The Book of the Dead, facsimile of the Papyrus of Ani in the British Museum. Londres, 1890.

LEFÉBURE, Le Livre de l'Hadès, Traduction de L., «Bibliothèque Egyptologique», T. 1. — **L'CEuf dans la Religion cosmique,** «Revue d'Histoire des Religions», T. xvi. — **Les Yeux d'Horus,** «Bibliothèque Egyptologique», T. 1. — **Étude sur Abydos,** «Bibliothèque», T. 11. — **Le Livre de ce qu'il y a dans l'Hadès, l'Amtuat,** «Bibliothèque Egyptologique», T. 11. — **La Lumière zodiacale en Égypte,** «Bibliothèque Egyptologique», T. 111.

LEFEBVRE, G., Textes du Tombeau de Petosiris, «Annales du Service des Antiquités», T. xxi, 1921.

LEGRAIN, G., Le Livre des Transformations. Paris.

LEPSIUS, Todtenbuch der Aegypter. Leipzig, 1842.

LIEBLEIN, Dictionnaire des Noms hiéroglyphiques. Paris.

LYTHGOOE, A. M., The Treasure of Lahun, «Bulletin of the Metropolitan Museum of Art», Part. II. New-York, 1919.

MACE, A. C., The Caskets of Princess Sat-Hathor-Junut, «Bulletin of the Metropolitan Museum of Art», T. xv. New-York, 1920.

MARIETTE, A., Dendérah, Paris. — **Abydos,** Paris. — **Les Mastabas de l'Ancien Empire.** Paris, 1889. — **Le Sépulture de Memphis.** Paris, 1882.

MASPÉRO, G., Etudes d'Archéologie et de Mythologie Égyptienne, «Bibliothèque Egyptologique». Paris. — **Mémoire sur quelques Papyrus du Musée du Louvre.** Paris. — **Le Rituel du Sacrifice fu-**

- néraire.** Paris — **Les Inscriptions des Pyramides de Saqqarah,** Paris, 1894 — **Le Double et les Statues prophétiques, «Etudes de Mythologie et d'Archéologie Égyptiennes»,** T. 1. Paris, 1893.
- MAYASSIS, S.,** **Le Livre des Morts de l'Égypte Ancienne est un Livre d'Initiation,** «Bibliothèque d'Archéologie Orientale d'Athènes. Athènes, 1955.
- MAYSTRE,** **Les Déclarations d'Innocence.** Le Caire, 1937.
- MERCER, Samuel A. B.,** **The Pyramids Texts.** Londres, New-York, 1952.
- MORET, A.,** **Le Rituel du Culte divin journalier.** Paris, 1902. — **Mystères Égyptiens.** Paris, 1913. — **Le Nil et la Civilisation Égyptienne.** Paris, 1926. — **La Mise à mort du dieu en Égypte,** Paris, 1942. — **Horus Sauveur,** «Revue de l'Histoire des Religions», Paris, 1915. — **Rois et Dieux d'Égypte.**
- MONTET, P.,** **Les Scènes de la Vie privée dans les Tombeaux égyptiens de l' Ancien Empire,** Paris, 1925....
- MURRAY, M. A.,** **Saqqarah Mastabas.** Londres, 1905.
- NAVILLE, E.,** **Das Aegyptische Todtenbuch der XVIII bis zur XX Dynastie.** Berlin, 1886. — **Les Têtes de pierre déposées dans les Tombeaux égyptiens.** Genève,, 1909. — **Les Amulettes du chevet et de la tête,** «Zeitschrift für ägyptische Sprach und Altertumskunde», T. XLVIII, 1910. — **Papyrus funéraires de Kamâra et de Nesikhonsou.** Paris, 1912. — **The XIII Dynasty Temple at Deir el-Bahari.** Londres, 1907 - 1910.
- PETRIE, W. M. F.,** **The Royal Tombs of the First Dynasty.** Londres, 1900. — **The Royal Tombs of the Earliest Dynasties.** Londres, 1901. — **Denderah.** Londres, 1900. — **Abydos.** Londres, 1903. — **Qurneh** Londres, 1909.
- PEYRE, M.,** **Atys et Osiris,** Paris, 1926.
- PINANKOFF, A.,** **The Tomb of Ramesses VI.** New-York, 1954. — **Le Livre du Jour et de la Nuit,** «Institut Français d'Archéologie Orientale». Le Caire, 1942. — **Le «Caur» dans les Textes Égyptiens.** Paris, 1930.

- PIERRET, Papyrus funéraire de Nebset. Paris, 1872. — Le Livre des Morts des Anciens Égyptiens. Paris, 1882.
- PLEYTE, W., Chapitres supplémentaires du Livre des Morts, Traduction et Commentaire. Leyde, 1881.
- POERTNER, B., Die ägyptischen Totenstelen als Zeugen des sozialen und religiösen Lebens ihrer Zeit. Paderborn, 1911.
- RANDALL-MACIVER, D. et MACE, A. C., El Amrah and Abydos. Londres, 1902.
- REVILLOUT, Rituel funéraire de Pamouth. Paris.
- ROUGÉ, E. de, Études sur le Rituel funéraire des Anciens Égyptiens, «Revue Archéologique». Paris, 1860. — Inscriptions de la Sépulture des Apis, «Bibliothèque Égyptologique», T. II.
- SMITH, G. E., A Contribution to the Study of Mumification in Egypt, «Mémoires de l'Institut Égyptien», T. V. Le Caire, 1906.
- SPELEERS, L., Textes des Pyramides Égyptiennes. Bruxelles. — Textes des Cercueils du Moyen Empire Égyptien, Bruxelles, 1946.
- STEINDORFF, G., Das Grab des Ti. Leipzig, 1913.
- Tombe de Ramsès IX. Mémoire publié par les Membres de la Mission Archéologique Française du Caire», T. III. Le Caire.
- VANDIER, J., La Religion Égyptienne. Paris, 1944.
- VIREY, Ph., La Religion de l'Ancienne Égypte. Paris, 1910. — Le Tombeau de Rekhmâra. Paris, 1889.
- WEILL, R., Le Champ des Roseaux et le Champ des Offrandes. Paris, 1936.
- WINLOCK, H. E., The theban Necropolis in the Middle Kingdom, «The American Journal of Semitic Languages and Literature», T. XXXII.